

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Olga Žerjal

**Socialna edukacija waldorfskega vrtca**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Olga Žerjal

Mentor: red. prof. dr. Igor Lukšič

**Socialna edukacija waldorfskega vrtca**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

## **Socialna edukacija waldorfskega vrtca**

V diplomskem delu sem preučevala primer socialne edukacije waldorfskega vrtca s posebnim poudarkom na njeni izhodiščni paradigmi, specifični spoznavno teoretski osnovi: antropozofiji. Kako se ta svetovnonazorska usmeritev z njej lastnimi edukativnimi vrednotami opredmeti v sistematiziranem in javnoveljavnem vrtčevskem programu, je vodilna tema tega dela. Vključuje tudi pregled in pomen didaktičnih praks, kakovosti sodelovanja vzgojitelja s starši in vzgojiteljevo profesionalno izobraževanje ter delo na sebi (duhovna samovzgoja).

**Ključne besede:** sociologija edukacije, socializacija, antropozofija, waldorfski vrtec.

## **Social education in Waldorf kindergartens**

In my diploma work I explore social education in Waldorf kindergartens with a special emphasis on its underlying paradigm, a specific cognitive and theoretical foundation: anthroposophy. How does this world view direction with its own educational values concretizes in an established and state approved preschool program is the main theme of this work. It also includes a review and the significance of didactic practices, of the quality of cooperation between the educator and the parents, professional education for the educators and self – education (spiritual self – education).

**Key words:** sociology of education, socialization, anthroposophy, Waldorf kindergarten.

## KAZALO

1	UVOD .....	7
2	NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA .....	9
3	METODOLOŠKI OKVIR .....	10
3.1	Sociologija edukacije – socializacija .....	10
3.2	Waldorfski vrtec .....	12
3.3	Antropozofija ali skrita znanost .....	14
4	ANTROPOZOFSKI POGLED NA OTROKA IN ČLOVEKA .....	15
4.1	Alternativni pedagoški koncepti .....	15
4.2	Dr. Rudolf Steiner .....	16
4.2.1	Svobodna šola in tridelnost družbenega reda .....	17
4.2.2	O družbenih ciljih waldorfske pedagogike .....	18
4.3	Otrokov razvoj in njegove razvojne faze .....	19
4.3.1	Hoja, govor, prebujajoča se zavest Jaza .....	22
4.4	Narava zgodnjega učenja po waldorfski pedagogiki .....	24
4.5	Vrtčevske waldorfske didaktične prakse .....	28
4.5.1	Ritem in ponavljanje, prazniki .....	28
4.5.2	Oblikovanje prostora za bivanje otrok in igrače .....	31
4.5.3	Prosta igra .....	33
4.5.4	Vodene dejavnosti .....	34
4.6	Razvoj navezanosti otroka v primarnem socialnem okolju .....	40
4.6.1	Vstop otroka v vrtec – uvajanje .....	42
5	VZGOJITELJEVO DELO NA SEBI IN PROFESIONALNO IZOBRAŽEVANJE .....	45
5.1	Waldorfskemu pedagogu je priporočeno delo na sebi .....	47
5.1.1	Poznavanje biografije .....	49
5.1.2	Vaje .....	49
5.1.3	Opazovanje in študij otroka .....	50

5.2	Profesionalno izobraževanje waldorfskega vzgojitelja .....	51
6	EMPIRIČNI DEL .....	54
7	ANALIZA RAZISKOVALNIH UGOTOVITEV EMPIRIČNEGA DELA .....	55
7.1	1. HIPOTEZA.....	55
7.1.1	Potek izgradnje zaupnega odnosa med vzgojiteljem in starši po načelu postopnosti v praksi.....	55
7.1.2	Vpliv izgradnje zaupnega odnosa med vzgojiteljem in starši po načelu postopnosti vstopa v vrtec in dobrega počutja otroka v novem okolju.....	58
7.1.3	Uvajanje otrok v skupino .....	61
7.2	2. HIPOTEZA.....	66
7.2.1	Razvijanje sposobnosti razumevanja in sprejemanja sebe in drugih .....	66
7.2.2	Razvijanje sposobnosti za dogovarjanje, upoštevanje različnosti in sodelovanje v skupinah .....	69
7.2.3	Razvijanje sposobnosti prepoznavanja čustev in spodbujanje čustvenega doživljanja in izražanja.....	70
7.2.4	Negovanje radovednosti, raziskovalnega duha, domišljije in intuicije ter razvijanje neodvisnega mišljenja .....	72
7.2.5	Spodbujanje jezikovnega razvoja za učinkovito in ustvarjalno uporabo govora, kasneje pa tudi branja in pisanja .....	76
7.2.6	Spodbujanje umetniškega doživljanja in izražanja .....	78
7.2.7	Spodbujanje gibalnih sposobnosti in spretnosti .....	81
7.2.8	Posredovanje znanj različnih področij znanosti in iz vsakodnevnega življenja.	85
7.2.9	Razvijanje samostojnosti pri higienskih navadah in pri skrbi za zdravje .....	88
7.3	3. HIPOTEZA.....	91
7.3.1	Pojmovanje samovzgoje.....	91
7.3.2	Proces samovzgoje .....	92
8	ZAKLJUČEK .....	95
9	LITERATURA .....	99

PRILOGE .....	102
Priloga A: Primer lastne prakse v Zasebnem waldorfskem vrtcu Hišica sonca.....	102
Priloga B: Fotografije.....	105
Priloga B.1: Zasebni waldorfski vrtec Hišica sonca .....	105
Priloga B.2: Waldorfski vrtec Waldorfske šole Ljubljana .....	106
Priloga B.3: Zasebni vrtec Vilinski gaj s Ptuja .....	108
Priloga B.4: Zasebni waldorfski vrtec Studenček iz Maribora .....	109
Priloga B.5: Waldorfski vrtec Waldorfske šole Ljubljana, jaslična skupina .....	110
Priloga C: Vprašanja intervjuja .....	111

## 1 UVOD

»Izobraževalna vrednota je samo tista kulturna vrednota, ki jo človek doživi tako, da se njega osebno dotakne, da mu pomaga pri izoblikovanju človeškosti.« (Brumen 1941, 107)

Desetletje zavezanosti vzgoji in delu v lastni družini s tremi otroki, večletne izkušnje z vzgojo otrok v njihovem domačem okolju in zadnjih sedem let dela v vrtčevski skupini so bogate življenjske izkušnje, ki so mi dale pogum, da sem se lotila diplomskega dela s področja sociologije edukacije. V neposrednem stiku z otroki več ur dnevno si kot vzgojitelj nenamerno soočen sam s seboj, s svojimi slabostmi in svojimi talenti. Pred teboj otroci stojijo kot ogledalo tvojih lastnosti, tvojih neprepoznanih vrzeli, že v naslednjem trenutku tvoje sproščenosti in veselja. Najtežji del teh preizkušenj je bilo vsakodnevno življenje z lastno družino. V njej sem se učila o pomenu ponavljajoče se rutine dneva, o kvaliteti ritma, raznolikosti dopoldanskega in popoldanskega vzdušja, o lastnih dejavnostih, ki jih narekujejo potrebe (gospodinjska dela), meditativnem delu, naravi otrokovega spoznavanja sveta, njihovih osnovnih potrebah in religioznih vrednotah, ki živijo v otroku. Moji otroci so moj živi učbenik samovzgoje in dela na sebi. Ker sem prepoznala pomen in moč, ki izvirata iz poglobljenega dela na sebi, sem v teoretičnem delu v poglavju o vzgojiteljevem delu na sebi in njegovem profesionalnem izobraževanju želela predstaviti načine, ki jih pozna waldorfska pedagogika.

Zanimalo me je, v kolikšni meri so posamezne waldorfske vzgojiteljice seznanjene z načini dela na sebi, ki so svetovani za waldorfske pedagoške delavce in koliko jih dejansko uporabljajo v svojem življenju. Kajti delo na sebi ne usposablja človeka le za profesionalno delo, temveč vpliva na življenje nasploh. Zastavila sem hipotezo, da nenehno delo po waldorskih priporočilih za vzgojitelje pozitivno vpliva na učinkovito komunikacijo, dejavnost med udeleženi v socialnem procesu in je podpora v otrokovi socialni edukaciji. Med raziskavo sem ugotovila, da je delo na sebi po waldorskih priporočilih temeljno za učinkovito pedagoško delo v waldorfskem vrtcu in tudi širše. Če vzgojitelj upošteva nujnost dela na sebi, lažje zgradi konstruktiven partnerski odnos s starši. Hkrati omogoča otroku manj stresen način življenja v novem okolju (vrtcu) in z ljudmi v njem.

*Ko govorimo o vzgojitelju in vzgojiteljskem poklicu, mislimo predvsem na to, koliko je vzgojitelj vreden kot človek, kaj je v svojem življenju uresničil, za kakšnimi vrednotami teži, kakšne cilje ima, kaj bi rad dosegel, kakšna sredstva uporablja in kaj je v življenju zares že uresničil. Ta človečanski lik, najvišji izraz osebnosti, je zadnja resničnost*

*vsakega človeka, posebno še vzgojitelja. Ta osnovni človeški lik vpliva potem na gojenca in ga oblikuje v osebnost, v osebnost z njenim značilnim osebnostnim človeškim likom, ki je zopet zmožna oblikovati novo osebnost in ji vtisniti značilen človeški lik (Dermota 1976, 8–9).*

Jedro naloge predstavlja četrto poglavje z naslovom Antropozofski pogled na otroka in človeka. Zapisano v njem naj bi bralcu nadaljnjega teksta pomagalo razumeti določene načine dela s predšolskimi otroki v waldorfski pedagogiki. Poglavje govori o didaktičnih praksah in edukativnih vrednotah waldorfskega vrtca. Zastavljeno je na predpostavki, da so cilji, ki jih navaja Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju (1995), tisti cilji, ki jih vzgojitelji moramo zasledovati v svojem delu, če hočemo prispevati k celovitemu razvoju otrokove osebnosti predšolskega obdobja, ne glede na koncept ustanove. Sledila sem cilju, da v sekundarni literaturi s področja waldorfske pedagogike najdem stične točke oziroma prakse s prej omenjenimi cilji ter uspešno odkrila načine waldorfske didaktične prakse, ki zadoščajo omenjenim ciljem, saj so tudi intervjuvanke iz lastne prakse navajale zelo podobne zaključke. Torej sem najprej sama odgovorila na vprašanje, ali waldorfska pedagogika zasleduje navedene cilje in kako to izgleda v praksi, nato pa ugotovitve preverila prek intervjujev. Dodam naj, da Steiner v primarnih virih ne našteva ciljev, govori pa »o izkušnjah, ki so bistvene za zdravo vzgojo majhnih otrok.« Te izkušnje vključujejo ljubezen in toplino, skrb za okolje in hranjenje čutov, ustvarjalna, umetniška izkušnja, smiselna aktivnost odraslih, prosta-domišljajska igra, zaščita otrokovih življenjskih moči, hvaležnost in čudenje, veselje in humor ter odrasli negovalci na poti notranjega razvoja (Howard 2016). V nacionalnem dokumentu, Kurikulumu za vrtce, je zapisano, da »je posebej pomembno, da imajo starši pravico do postopnega uvajanja otroka v vrtec in možnost dogovora o najbolj sprejemljivem načinu vključevanja svojega otroka v vrtec« (Kurikulum za vrtce 1999). Vzgojiteljem nalaga odgovorno ravnanje v času, ko otrok prehaja iz primarnega okolja v sekundarno. Zakaj? Neizmerno trpljenje otrok, staršev in vzgojiteljev ob dejstvu, da mora otrok ostati brez primarne navezne osebe v občutljivem razvojnem obdobju, je obrodilo ta napotek. Ista zavest je napeljala Joachima Laewena, sodelavca inštituta INFANS iz Berlina, da je razvil t. i. berlinski uvajalni model, ki mu vedno bolj sledijo tudi slovenski waldorfski vrtci (INFANS 2016). V skladu s tem modelom vsaka jaslična ustanova potrebuje dober načrt uvajanja, ki ustreza znanju o razvoju otroka. Skrbno načrtovano in z majhnimi koraki izpeljano uvajanje je vodilo berlinskega modela, ki ga bom predstavila v podpoglavju o didaktičnih praksah



waldorfskega vrtca. Med prilogami je tekst, v katerem je predstavljena različica tega modela, ki sem jo razvila v lastni praksi dela z otroki do tretjega leta starosti.

## **2 NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA**

Cilj diplomskega dela je, da na podlagi interdisciplinarnega pristopa predstavi celovitost dela vzgojiteljev v waldorfskem vrtcu, in sicer tako z vidika dela z otrokom in starši kot tudi dela na sebi. Preko slednjega pa posredno predstavi tudi sodelovanje med vzgojitelji kot tvorci vrtčevske waldorfske edukacije in socializacije.

Z namenom predstavitve dobre prakse in celostnega pristopa k edukaciji otroka v predšolskem obdobju sem v diplomu raziskovala vprašanja, ki jih navajam v naslednjih hipotezah:

1. Izgradnja zaupnega odnosa med vzgojiteljem in starši, kot ga uvede waldorfski pristop (postopnost), omogoča otroku blag vstop in dobro počutje v novem okolju.
2. Nenehno delo na sebi, ki je predpostavka za delo vsakega waldorfskega vzgojitelja in pedagoga, proizvede učinkovito komunikacijo in dejavnost med udeleženi v socialnem procesu in je podpora otrokovi socialni edukaciji.
3. Vrtčevske waldorfske didaktične prakse prispevajo k celovitemu razvoju otrokove osebnosti.

Znano je, da je socialna edukacija waldorfskega vrtca značilna in posebna po svoji specifični spoznavno teoretski utemeljenosti in praktičnem pristopu k delu s predšolskim otrokom. Cilj naloge je tudi predstaviti njene edukativne vrednote in didaktične prakse, kot tvorke socialne vrtčevske waldorfske edukacije.

Z ugotovitvami znanstvene discipline, imenovane sociologija edukacije, bom ocenila razvojni domet socialne edukacije waldorfskega vrtca. Vzgojiteljeva samovzgoja predstavlja nenehno delo na sebi in je obvezen del socializacijskega procesa. Z lastnim izvajanjem vrtčevske edukativne sekvence uvajanja skušam predstaviti model dobre prakse waldorfskega vrtca, ki je uspešen le v primeru dobro načrtovanega in z zavzetostjo izvedenega uvajalnega načrta, katerega središče je otrok. Zavestna usmerjenost v osebno rast vzgojitelja, v nalogi jo imenujem delo na sebi, prizadevanje za resnicoljubnost v odnosu s starši, poznavanje razvoja otroka in opazovanje otroka (posamično in kot skupino) so kvalitete, ki opravičujejo v literaturi zasledeno mnenje, da je to vrednotno usmerjena edukativna praksa tretjega tisočletja.

Povezati lastno znanje, vedenje, izkušnje s pogledi drugih, ki se ukvarjajo s področjem edukacije in socializacije, da bi tako sebi in drugim izostrila pogled na obravnavano temo, je bil osrednji namen mojega prizadevanja.

### **3 METODOLOŠKI OKVIR**

Z odločitvijo, da o vsebinah lastnega vzgojiteljskega delovanja vnovično premislim z distanco, sem pristopila k študiju domače in tuje literature s področja sociologije, filozofije, pedagogike, zdravstva. Ta aktivnost mi je omogočila učenje objektivne kritičnosti do lastnega dela in odprtost za mišljenje drugih. Iz takega razmisleka sem z uporabo deskriptivne metode predstavila koncept waldorfske predšolske vzgoje.

Čas profesionalnega izobraževanja za waldorfskega vzgojitelja ter lastno profesionalno delo na tem področju, mi nudita priložnost opazovanja vrtčevske edukativne sekvence drugih ter participatorno lastno izvajanje vrtčevske edukativne sekvence. Iz njiju sem pristopala k tematiki o socialni edukaciji waldorfskega vrtca.

V prvem delu povzemam glavna načela waldorfske pedagogike, v drugem delu pa s strukturiranim intervjujem štirih izbranih vzgojiteljic preverjam zastavljene hipoteze.

#### **3.1 Sociologija edukacije – socializacija**

Da bi ocenila razvojni domet socialne edukacije waldorfskega vrtca z vidika znanstvene discipline, imenovane sociologija edukacije, sem se morala najprej posvetiti literaturi, ki predstavi to znanstveno disciplino. Sociologija je kot veda o družbi skozi svoj zgodovinski razvoj utemeljila sociološki način mišljenja. Zanj je značilno, da doseženega načina, zaradi vsebin, s katerimi se ukvarja, ne oddaljuje od zdravorazumskega pojmovanja. »Nenehno se vzpostavlja razmerje med javnim mnenjem, zdravorazumskim mišljenjem in sociološkim spoznanjem« (Bauman v Barle in Bezenšek 2006, 9). Razvojno mlajša veja, sociologija edukacije, katere perspektiva je sociološka obravnava izobraževanja in delovanja v kontekstu procesov ekonomske, politične in kulturne globalizacije in individualizacije, se kot znanstvena disciplina zaradi širokega nabora ponudbe novih izobraževalnih programov in vseh družbenih ter osebnih posledic tega pojava, hitro razvija. Na to znanstveno disciplino, kot navaja Židanova, danes vplivajo nenehne in vse hitrejše družbene spremembe, zahteve po intenzivnejšem povezovanju naših in tujih modelov poučevanja, intenzivne zahteve po doseganju vse kakovostnejših profesionalnih delovnih standardov (Židan 2009, 10).

Sodobne šolske politike poudarjajo možnost izbire edukacijskih načinov od zgodnjega otroštva pa vse do akademske ravni. Povezovanje različnih didaktičnih modelov, višanje pričakovanj profesionalne izvedbe, upoštevanje individualnih posebnosti in iz nje izhajajoče diferenciacije v procesu edukacije, zahteva po osebni rasti kot samovzgoji in vseživljenjskem izobraževanju (na profesionalnem in občečloveškem področju) so dejstva, ki sociologiji edukacije dajejo možnost za njeno aktivno spremljevalno, analitično, kot tudi usmerjevalno vlogo. Sociologija edukacije je tista, ki pojasnjuje zakonitosti odnosov med procesom vzgoje in družbo. Pri preučevanju svojega predmeta se sociologija edukacije opira na znanstvena spoznanja drugih znanosti, kot so: filozofija kot obče znanstveno izhodišče, psihologija s preučevanjem psihične aktivnosti posameznika, pedagogika z njenimi disciplinami, kot je zgodovinski razvoj pedagoških idej, predšolska pedagogika in šolska pedagogika, didaktika, antropologija. Pojem socializacije je splošen in širok pojem za procese, preko katerih se posameznik uvede v življenje družbene skupnosti konkretnega socio-kulturnega miljeja. V vsakdanji rutini in spremljajočih medosebnih odnosih se razvija posameznikova osebnost. Osebnost opredeli Flere »kot dinamično enost psihičnih, družbenih in kulturnih lastnosti« (Flere 2001, 128). Proces socializacije je vseživljenjski proces, ki ima v vsakem življenjskem obdobju primerne naloge. Njeni dejavniki so družina, vrtec, šola, vrstniki, množični mediji, verske skupnosti. Poteka vedno v interakciji med posamezniki kot subjekti. Posledica teh aktivnosti je družbeno življenje. Iz tega sledi, da sta razvoj posameznikove osebnosti in družbeni razvoj interaktivno povezana procesa. »Socializacija je osebnostno in socialno učenje,« zapiše Židanova (2007, 86). Poteka tako v primarnem – družinskem okolju kot tudi v sekundarnem okolju, med katerimi je tudi vrtčevsko socialno okolje. Vsak posameznik se rodi v objektivno družbeno strukturo, znotraj katere se sooči s pomembnimi Drugimi, ki so zadolženi za njegovo socializacijo. Ti pomembni Drugi so posamezniku vsiljeni. Njihove definicije njegove situacije se mu predstavljajo kot objektivna realnost. Na ta način se ne rodi le v objektivno družbeno strukturo, ampak tudi v objektivni družbeni svet. Pomembni Drugi, ki mu ta svet posredujejo, ga med posredovanjem spreminjajo. Peček navaja, da sociologa Berger in Luckmann pojmujeta socializacijo kot vsestransko in dosledno uvajanje v objektivni svet – z njo se postane član družbe (Peček in Lesar 2009).

S socializacijo pa je prepleten tudi odnos kultivacije (enkulturacije). Po Fleretu se kultivacija nanaša na prenos kulturnih tvorb, socializacija pa na uvajanje v družbene procese in njene skupine. Za sociologijo je socializacija pomembna predvsem zato, ker se z njo človek uvaja v družbo (Flere 2001, 129). Psihologija je tista znanstvena veda, ki se usmerja na mehanizme

socializacije. Ožji kot pojem socializacije je pojem vzgoje. Ta označuje zavestne, namenske, organizirane dejavnosti nekega subjekta v družbi na pripravo posameznikov za prevzemanje družbeno nujnih in koristnih vlog in za zavzemanje mesta odraslega v družbi. »Nujno je, da učitelj učence sociološko ozavesti o pomenu vseživljenjskega učenja vedenjskih vzorcev, vrednot in norm v njihovem celotnem življenjskem poteku. Prav zaradi socializacije naj bi bil človek: učlovečeno bitje, kultivirano bitje, civilizirano bitje, etično bitje, odgovorno in samoodgovorno bitje« (Židan 2009, 84).

V literaturi so navedene naslednje vrste socializacije: primarna, sekundarna in terciarna. Primarna socializacija poteka v zgodnjem otroštvu, v prvih letih človekovega življenja, znotraj primarnih skupin, predvsem družine, za katero so značilni osebni, intimni odnosi in čustvene vezi med člani. Otrok ima v tem času zelo omejene možnosti primerjanja različnih socialnih izkušenj, zato so vrednote, norme in vzorci ravnanja predstavljeni kot samoumevni in edini možni. Vključuje procese učenja: posnemanje, igranje vlog, identifikacijo; V tem obdobju so mehanizmi nagrajevanja in kaznovanja osebni in neformalni. Primarna socializacija je najintenzivnejša socializacija in je odločilnega pomena za vse nadaljnje življenje; socializacija je glede na spol različna. Otrok v procesu socializacije nikakor ni pasiven pri svojem sprejemanju vplivov družbenega okolja. Sekundarna socializacija, ki se odvija v obdobju poznega otroštva in adolescence, je vključevanje v mrežo različnih skupin, organizacij in institucij zunaj intimnega domačega okolja. Odnosi med pripadniki so formalno uravnavani in udeleženci prevzemajo nase nove vloge. V tem času se posamezniku nudijo možnosti izbire in primerjave različnih izkušenj. Te mu omogočajo soočanje z različnimi družbenimi svetovi. Terciarna socializacija je tista, ki smo jo deležni vsi, v odrasli, zreli dobi svojega življenja. K njej lahko pristopamo kot k procesu vseživljenjskega učenja (Židan 2007, 85–86).

### **3.2 Waldorfski vrtec**

»Waldorfski vrtci so urejeni tako, da zagotavljajo ustrezno okolje, ustrezne fizične razmere, ustrezne dejavnosti ter ustrezne vzorce za posnemanje. Življenje v waldorfskem vrtcu lahko primerjamo z življenjem in delom v veliki družini, v kateri vladata radost in delovno vzdušje ter prava in neprisiljena ljubezen do otrok« (Devjak in drugi 2008, 51).

Vrtčevska socialna edukacija je celovit in dinamičen proces, ki poteka v socialnem okolju vrtca. Je odnosni proces med vzgojitelji, otroki vseh obdobj (od dojenčkov, malčkov in starejših predšolskih otrok), njihovih staršev in socialne okolice, v kateri se nahaja ustanova

vtca. Vsak pedagoški koncept oblikuje sebi lasten način izvajanja vrtčevske socialne edukacije. Pedagoški koncepti se razlikujejo med seboj po tem, kako so nastali, se širili in spreminjali. Batistič Zorec loči glede na nastanek naslednje koncepte (2003, 183):

- Projekt posameznika, ki je vodil ali ustanovil vrtec (Fröbel, Steiner, Montessori, Malaguzzi), pozneje pa so se razširili v vrtce različnih držav (Fröblovi, waldorfski vrtci in vrtci montessori) ali le v vrtce v določeni regiji (Reggio Emilia)
- Eksperimentalni programi, ki so jih izdelali timi strokovnjakov na inštitutih ali univerzah v sodelovanju s praktiki
- Kot doktrina (strokovno utemeljena priporočila)
- Kot doktrina, ki se je uveljavila v vrtcih preko izobraževanja vzgojiteljic (naš koncept predšolske vzgoje v obdobju socializma)
- Kot nacionalni kurikulum, ki ga je izdelala skupina strokovnjakov in praktikov (Kurikulum za vrtce 1999)

Nekateri od navedenih pedagoških konceptov se v Sloveniji izvajajo v javnih, drugi pa v zasebnih vrtcih. Tako imenovana alternativna pedagoška koncepta, waldorfski in montessori potekata v zasebnih vrtcih, ostali pa so programi javnih vrtcev. Pedagoški cilji, ki jim sledi socialna edukacija waldorfskega vrtca, so pojmovani kot celovit proces, usmerjen na emocionalni razvoj otroka, razvoj domišljije, v vzgojo k samostojnosti, k podpiranju zdravja.

Avtorica Batistič Zorec označi waldorfski koncept kot z znanstvenega vidika najbolj vprašljivega. Hkrati pripomni, da se uradna znanost zelo malo ukvarja z antropozofskimi razsežnostmi waldorfskega gibanja (Batistič Zorec 2003, 183). Steiner je že leta 1907 glede odnosa do waldorfske pedagogike in s tem do antropozofije v svoji knjižici *Vzgoja otroka v luči duhovne znanosti* zapisal:

*Vedno znova je treba poudarjati, da se duhovna znanost razlikuje od današnje znanosti. Znanost ima čutno (senzorno op. a.) izkušnjo za podlago vsega vedenja in tega, česar ni mogoče spoznati na tej podlagi, po njenem mnenju ni mogoče vedeti. Do sklepov prihaja na podlagi čutnih vtisov. Vse drugo odklanja z utemeljitvijo, da leži onkraj meja človeškega spoznanja (Steiner 1994, 11).*

Batistič Zorec označi waldorfski vrtec tudi kot model tradicionalnega, k otroku usmerjenega vrtca. Ti vrtci izhajajo iz pedagogike razsvetljenstva in Fröblovih vrtcev. Fröbel je kot začetnik tradicionalnih vrtcev nasprotoval šolskemu načinu učenja. Njegovo izhodišče je

celovitost otrokove osebnosti in povezovanje področij skozi igro. Otroka in vrtec je videl kot del socialne skupnosti (Batistič Zorec 2003, 188). Ti vrtci temeljijo na ideji maturacije, po kateri je potrebno otroku zagotoviti neoviran naravni razvoj. Tu imajo interesi otrok in njihova igra prednost pred vsakršnim poučevanjem ali nasilnim discipliniranjem otrok. Poudarjajo socialno čustveni razvoj, igro in ustvarjalnost. Kognitivni razvoj in učenje sta prisotna, vendar nimata primarnega pomena za razvoj v obdobju prvih sedmih let. In vendar, k »otroku usmerjeni vrtci« nimajo enotnega pedagoškega koncepta. Kot navaja Batistič Zorec, je waldorfski pedagoški koncept popularen v Evropi, zadnja leta tudi pri nas. Predstavlja alternativo didaktično usmerjenim programom, v katerih se poudarjajo predvsem akademski dosežki, ki pogosto zanemarjajo čustveni in socialni razvoj otrok, pa tudi alternativo kognitivno usmerjenim programom (2003, 183).

### **3.3 Antropozofija ali skrita znanost**

Beseda antropozofija je sestavljena iz besede *anthropos*, ki pomeni človek, in končnice – *sophia*, ki pomeni modrost, kar se razlikuje od končnice –*logija*, ki pomeni znanost (Devjak in drugi 2008, 37).

S tem pojmom označuje Rudolf Steiner znanost, ki jo kot način in metodo uporablja v svojem pristopu k sociološkim in drugim tematikam, vendar na način, kjer je duhovna dimenzija pojavnosti predmet proučevanja. Osnovna naloga duhovne znanosti je »ustvariti uporaben svetovni nazor«, ki bo sposoben praktično izkazati uporabnost dognanj duha in bo odslikava biti človeškega življenja. Pri antropozofiji gre v izrecnem smislu za praktično dojemanje življenja. Služi naj človeštvu »na njegovi razvojni poti k večji blaginji« (Steiner 1994, 9). Dobesedno je to znanost, katere predmet proučevanja je »duh« oziroma »duhovna razsežnost« sveta kot vzpostavljaljoča dimenzija vsega obstoječega. Zanj »duhovno« ne predstavlja nikakršne abstraktne metafore za specifične človeške lastnosti in lastnosti sveta. »Duhovno« je zanj nekaj povsem stvarnega.

»Antropozofija ni nek zaključen in zaokrožen sistem znanj, kakor jih je formuliral R. Steiner in bi naj bil posebljen v njegovih zbranih delih, ampak najprej spoznavno teoretska metoda, ki lahko vsakemu posameznemu človeku omogoči, da spozna nekaj resničnega o sebi in svetu, kar šele predstavlja osnovo za izrekanje kakršnihkoli sodb in izjav o svetu in človeku v njem« (Fištravec 1998, 24–25). Divjakova meni, da je duhovna razsežnost dimenzija človekove svobode, in kot taka ne podleže determinističnim zakonitostim (Zalokar Divjak 1996, 15). Antropozofija, tako Steiner, naj ustvari temelj za reševanje socialnih vprašanj, je v

pomoč posamezniku pri njegovih vsakdanjih vprašanjih ter kot tolažba in zaupanje v življenje in delo. Avtor antropozofije meni, da je to spoznavna pot, ki se v človeku pojavi kot potreba srca in občutenja. Posreduje spoznanja, pridobljena na duhoven način, kajti vsakdanje življenje in znanost, ki sta oprta na čutno zaznavanje in dejavnost uma, vodita do meje življenjske poti človeškega obstoja. Duhovna znanost te meje prestopa (Steiner 1994, 12). Prestopa se jih lahko le z delom na sebi, s procesom razvijanja posameznikovih lastnih čutnih in nadčutnih zaznav. Knjigo-učbenik »*Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?*« imamo pod naslovom »Kako doseči spoznanja višjih svetov?« kot delovni prevod tudi v slovenskem jeziku.

## **4 ANTROPOZOFSKI POGLED NA OTROKA IN ČLOVEKA**

### **4.1 Alternativni pedagoški koncepti**

Razviti kapitalizem 19. stoletja je proizvedel številne socialne probleme in vprašanja, s katerimi se je morala družba na novo soočiti. Koncepti reševanja teh vprašanj, temelječi na različnih izhodiščih, so vsebovali tudi kritiko šole in vzgoje ter so vplivali na nastajanje novih pedagoških smeri. Zavzemanje za prenovo šole v smeri humanosti se ni moglo uresničiti znotraj javne šole, ki jo je ustanovila država, zato so se začeli ustanavljati alternativni-dopolnilni vzgojni zavodi. Bergantova v knjigi Sociologija reforme šolanja zapiše, da so začetki modernih časov zahtevali racionalno družbo, ljudi in skupine, ki se ne bodo več odločale na osnovi tradicije, temveč racionalno. Malokdo je v tistem času podvomil o industriji kot novi gospodarski sili, da se lahko spremeni v tisto silo, ki lahko ogrozi svobodo izobraževanja: »Le pedagog Rudolf Steiner, ustanovitelj waldorfske šole, je svaril pred nevarnostjo, da bi si lahko v prihodnosti hitra industrializacija povsem podredila obvezno šolo in tudi vsa druga področja šolanja. To se je dejansko zgodilo kmalu po drugi svetovni vojni.« (Bergant 1994, 133).

Tehnološka preobrazba gospodarstva je zahtevala svoj davek v šolstvu s postavljanjem svojih zahtev in predlogov za šolske programe. Zasedovanje zgodovinskega dogajanja na tem področju nam reformsko gibanje prikaže kot vsebinsko heterogeno gibanje v znamenju idejnega pluralizma, ki ga povezuje le skupno ime – reformska pedagogika (Medveš 1992). Nasprotovanje znanstveno zasnovani šolski pedagogiki in zavzemanje za pravice otroka ter težnja za tem, da umetnost dobi svojo posebno in pomembno vlogo v procesu šolske edukacije, so skupne značilnosti alternativnih vzgojnih konceptov. In vendar ima vsaka od alternativ svojjo idejno in svetovnonazorsko usmerjenost. O tem se Kroflič izrazi: »Čeprav

lahko med novimi pedagoškimi gibanji najdemo določene stične točke, prinese pluralizem pedagoških konceptov velike težave v komuniciranju med predstavniki različnih vzgojnih doktrin, ob čemer se zbuja občutek, da je pedagoška teorija povsem zgubila osnovne kriterije znanstvene preverljivosti« (Kroflič 1997, 305–308). Po Medvešu imamo predstavljene različne smeri in akterje reformskega gibanja. To so:

- Šola za življenjsko pedagogiko (Decroly)
- Vzgoja za duhovno prenovu človeka (Steiner)
- Delovna šola (Gaudig in Kerschenstener)
- Šola iz življenja – za življenje z delom (Freinet)
- Šola za znanstveno pedagogiko (Montessori)
- Vzgoja skozi umetnost (Lichtwark)
- Šola za novo pedagogiko (Gansberg)
- Aktivna šola (Ferriere)

Izmed naštetih sta se le dve pedagogiki, waldorfska in montessori, ohranili kot celoviti šolski ureditvi (Medveš 1992, 3).

## **4.2 Dr. Rudolf Steiner**

Ustanovitelj antropozofskega gibanja, utemeljitelj waldorfske pedagogike, ustanovitelj waldorfske šole, antropozofske medicine, biološko-dinamičnega poljedelstva, evritmije – kot nove umetnosti gibanja, avtor številnih filozofskih in drugih del je bil rojen 27. februarja 1861 v Kraljevcu (tedanja Avstro-Ogrska, današnja Hrvaška) kot sin avstrijskega železničarskega uradnika. Na Dunaju je študiral naravoslovje in matematiko na Visoki tehniški šoli, ob tem pa je še obiskoval predavanja literarne zgodovine ter filozofije, v okviru katere je kasneje tudi promoviral. Izhajajoč iz Goethejevih naravoslovnih spisov je iskal osnovne poteze Goethejevega pogleda na svet. V osemdesetih letih 19. stoletja je dobil povabilo, da uredi Goethejeve naravoslovne spise. Na osnovi tega dela so ga povabili v Goethe-Schillerjev arhiv v Weimar. Tam je napisal knjigo Filozofija svobode (1894, naklada 48.000 izvodov), v kateri je predstavil in spoznavno-teoretsko utemeljil intuitivne duhovne izkušnje kot analogne izkušnjam, do katerih prihajamo z zunanjimi čuti. Leta 1902 je na povabilo Teozofske družbe v tem krogu predaval in se ji tudi pridružil. Vendar pa je v svojih predavanjih vedno razširjal le svoj lasten pogled na svet, zgrajen na osnovah srednjeevropskega duhovnega življenja in Goethejevega pogleda na svet. V tem okviru je kot osrednje spoznanje razvil spoznanje Kristusa, ki pa je bilo v nasprotju s stališčem, ki ga je negovala Teozofska družba. Zato je bilo



nujno, da je leta 1913 iz nje izstopil. S prijatelji in sodelavci je ustanovil neodvisno Antropozofsko družbo. Kot navaja Fištravec, so v času I. svetovne vojne po njegovi predlogi in pod njegovim nadzorom številni umetniki različnih evropskih narodov v Dornachu pri Baslu izgradili prvi Goetheanum, ki je na silvestrovo 1922/23 pogorel. Na osnovi Steinerjevih načrtov so po njegovi smrti izgradili drugi Goetheanum, ki je postal središče Svobodne visoke šole za duhovno vedo. V njem se danes odvijajo tudi umetniške predstave. Po prvi svetovni vojni se je Steiner lotil tudi široko zasnovanega dela na socialnem področju. Zagovarjal je »trodelnost – tročlenost socialnega organizma«. Iz teh prizadevanj se je razvila Svobodna waldorfska šola v Stuttgartu kot seme svobodnega izobraževalnega organizma. Nekaj let pred Steinerjevo smrtjo je nastalo gibanje za religiozno prenovo. Umrli je 30. marca 1925 v Dornachu (Fištravec 1998, 240).

#### **4.2.1 Svobodna šola in tridelnost družbenega reda**

V času množičnega malodušja po prvi svetovni vojni, je bilo treba začrtati smer prihodnjega družbenega razvoja in prevrednotiti cilje vzgoje. Kot poznani in priznani akademik tistega časa, je Steiner sodelavcem predstavil »Poziv nemškemu narodu in kulturnemu svetu« (*»Aufruf an die deutsche Volk und an die Kulturwelt«*) s katerim je pozval intelektualce tistega časa na aktiven odziv za potrebe prihodnosti (1998, 107). Temeljni odnos za zdrav razvoj družbe v prihodnosti označi prepoznanje in priznanje avtonomije treh delov – členov socialnega organizma: pravno-političnega, gospodarskega in duhovno-kulturnega. Decentralizirani socialni red treh med seboj neodvisnih področij bi imel za posledico, da bi država izgubila privzeta si pooblastila. Ostala bi ji njena osrednja naloga – pravna naloga.

V državno pravnem življenju se morajo ljudje v smislu že obstoječe demokracije, v kateri ima vsak človek priložnost kot človek, sporazumeti se s človekom o vsem, o čemer mora imeti svoje mnenje vsak posameznik, o čemer ni treba imeti izvedenskega ali strokovnega znanja, pač pa mora vsak človek imeti o tem svoje mnenje. V duhovnem življenju ne more vsakdo presojeti vsega; tukaj lahko vsakdo razsoja le o tem, za kar je sposoben. Vse je odvisno od osebnosti. Duhovno življenje mora biti zgrajeno na posameznih osebnostih. Biti mora v sebi sklenjeno, enotno telo. Tretje pa je gospodarsko področje. Tu se pokaže, da stvari ne morejo temeljiti na mnenju posameznika. Posamezno mnenje tukaj ni pomembno, ker nikoli ne more biti pravilno. Rešitve morajo prihajati iz asociacij, iz skupnosti ljudi, ki svoja posamezna mnenja združijo v skupno sodbo (Steiner 1996, 68).

Mednarodne ustanove kulturnega in gospodarskega življenja tako ne bi služile zastopnikom držav in meddržavnih zvez, ki jih zlorabljujejo za svoje zunanjepolitične in vojaške cilje. Kajti najbolj razširjena utopija današnjega časa je, da je mogoče željo po miru in varnosti, ki jo goji ves svet, uresničiti brez takšne daljnosežne decentralizacije (Carlgren 1993, 15). Leta 1919 je imel Steiner v okviru gibanja za tročlenost-trodelnost socialnega organizma javno predavanje v Stuttgartu. Tu ga je Emil Molt, lastnik in podjetnik tovarne Waldorf Astoria, naprosil, naj prevzame ustanovitev in vodenje šole za otroke zaposlenih v njegovi tovarni. Jeseni istega leta je že začela z delom prva svobodna šola – waldorfska šola, ki kmalu ni bila več namenjena le otrokom delavcev v Moltovi tovarni. Iz gibanja za tročlenost socialnega organizma, ki ga nosilci takratne oblasti niso doumeli in ne pripustili v življenje, je izrastla realna socialna praksa – šola, kjer mora vsak učitelj kot posameznik svobodno nositi odgovornost za pedagoške cilje, ki si jih je zastavil s pomočjo antropozofskega spoznanja (Peršič 2010, 30).

#### **4.2.2 O družbenih ciljih waldorfske pedagogike**

Pedagogika Rudolfa Steinera se je izoblikovala kot socialna praksa, ki jo predpostavlja »vzgoja k svobodi« in izhaja iz njegovega razumevanja družbenega reda kot tročlenega – tridelnega socialnega organizma. Kot je ugotavljal Steiner, lahko na vprašanja, ki se tičejo socialnega življenja ljudi (med njimi so tudi edukativna vprašanja) odgovorimo, da si mora človek kot posameznik razviti predvsem oko in občutek za vse tisto, kar utripa v temeljih družbene zavesti človeštva. Za vse kar je živelo v preteklosti, kar živi v sedanosti in kar vpliva na prihodnost, kajti to, kar vpliva na prihodnost, je v veliki meri že danes navzoče v podzavesti ljudi (Steiner 1996, 19). Tako kot ideje moramo tudi spodbude za čustva, duševno dejavnost najti v nas samih. V prejšnjih časih je družbena vloga dajala človeku navodila o tem, kako mora ravnati kot plemič, duhovnik, kristjan. Toda novi pogoji zahtevajo nove načine, pri čemer abstraktni, premočrtni programi ne pomagajo. »Biti svoboden pomeni delati dejanja, ki jih ljubimo. V prihodnosti bodo imela družbeno vrednost tista dejanja, ki bodo izvirala iz splošne človeške ljubezni« (Steiner 1996, 63). Menil je, da mora spodbude za tako delovanje današnji človek iskati ne v svoji fizični naravi, temveč v naravni-duhovni spodbudi, ki je v človekovi notranosti. Človekova osebnost je nosilec moralne intuicije, ki v vsakemu govori: »Nisem samo prebivalec te Zemlje, nisem samo proizvod telesnega dedovanja, na Zemljo sem prišel iz duhovnih svetov in na njej imam svojo nalogo kot individualno človeško bitje. Vendar pa ni dovolj, če človek ve le to, da naj nekaj stori, vedeti mora tudi, kaj naj stori. To mu mora povedati njegova duša« (Steiner 1996, 61).

V naši duši je skrit odgovor o tem, kaj moramo storiti v velikih in majhnih stvareh. »Nezanesljiva vest se mora spremeniti v osebno moralno intuicijo.« To morajo otroci doživljati v ljudeh svojega življenjskega okolja. Njihov nagon posnemanja posrka vase ne le to kar vidi, temveč tudi moralno držo odraslih. Pri odraščajočih otrocih in mladini je treba vzgojiti sledeče družbene lastnosti (Carlgren 1993, 25):

- s posnemanjem v predšolski dobi čut za svobodo in neodvisnost drugih ljudi,
- z avtoriteto v osnovni šoli občutek življenjske trdnosti in s tem sposobnost demokratičnega sodelovanja,
- z neavtoritativnim učenjem v tesnem človeškem odnosu z učiteljem v srednji šoli poglobljeno zanimanje za svet in za življenjske razmere drugih ljudi.

Vsakdo, ki se ukvarja s pedagoškim delom, je opomnjen in nagovorjen k odgovornosti, h kateri se zaveže s svobodno odločitvijo.

### **4.3 Otrokov razvoj in njegove razvojne faze**

Ko govorimo o otrokovem razvoju, govorimo o razvoju človekove osebnosti. To je vprašanje, ki je v zgodovinskem, psihološkem in antropološkem smislu dobilo že številne odgovore. Kot navaja Divjakova, so teoretiki, ki so se ukvarjali s človekovo osebnostjo, najprej trdili, da je človek biološko bitje in je določen z dednostjo. Preučevanja psihologov in pedagogov pa so dopolnjevala predhodne trditve s poudarjanjem pomena okolja za razvoj osebnosti (družina, šola, vrstniki in mediji kot dejavniki socializacije). Psihoanaliza je opozorila še na področje nezavednega. Divjakova meni, da bi bilo potrebno med pomembnejšimi spoznanji omeniti tudi vse tiste, ki govorijo o človeku kot »božjem otroku« ter postmodernistično usmerjene teoretike, ki trdijo, da je človek zlasti vodnik samemu sebi (Zalokar Divjak 1996, 15). Tudi avtorici knjige Moč vzgoje navajata, da sociologija, kulturna antropologija in razvojna psihologija govorijo predvsem o dveh dejavnikih, to sta dednost in okolje. V okviru pedagogike se poudarja tri dejavnike, in sicer dednost, okolje ter lastno aktivnost. Avtorici ugotavljata, da sodobni teoriji konvergentnosti manjka »konceptualizacija aktivnosti posameznika« (Peček in Lesar 2009, 71). Musek o istem vprašanju predpostavlja, da če obstaja tretji dejavnik, ki je neodvisen od dednosti in okolja in izvira iz človekove dejavnosti, potem lahko govorimo o človekovi avtonomiji in svobodi.

*Če bi obstajala taka dejavnost, potem bi seveda upravičeno govorili o človekovi avtonomiji, svobodi kot o posebnem in vselej relativno neodvisnem dejavniku*

*osebnostnega razvoja. Pojem lastna aktivnost se uporablja kot sinonim za samostojnost, pod tem pojmom se razume aktivnost ne le kot možnost delovanja, temveč gre za vprašanje aktivnosti, s katero bi lahko posameznik sodeloval pri svojem razvoju, izbiral in usmerjal svoje delovanje (Musek 1982, 154).*

Torej znanstveno mišljenje 20. stoletja opozori na dimenzijo otrokove izvirnosti, neponovljivosti in samoiniciativnosti kot na dopolnjujočo in presegajočo. Prav priznanje delujočega subjekta, kot samostojnega bitja, pripelje do priznavanja pravic vsakega otroka, ne glede na raso, spol, barvo kože, religijo, socialni status staršev, zdravstveno stanje, torej ne glede na genetsko ali okoljsko pogojene vplive. V tem smislu je bila leta 1990 v OZN izglasovana Konvencija o otrokovih pravicah.

V antropozofiji je človek obravnavan kot akter, v katerem deluje moč duhovnega sveta. Kot navaja Steiner, je čutom in razumu, ki se nanje opira, dostopen le en del tega, kar nadčutno dojemamo. Na drugi strani je človekovo fizično telo enako mineralnemu svetu, podrejeno procesom razkrajanja. Kar se v fizičnem telesu bojuje proti razpadanju, je samostojno etrsko ali življenjsko telo. Meni, da lahko opazujemo le učinke tega telesa. Vidno je le z »višjim gledanjem«, nadčutnim opazovanjem. Tretji člen človekovega bitja se vedno znova prebujata iz nezavednega stanja in ga duhovna znanost imenuje astralno telo (vsa naša doživetja, naša čutenja in čustvovanja so tu zaradi prisotnosti tega telesa). Tako kot je človekovo fizično telo povezano z mineralnim svetom, je etrsko z rastlinskim in astralno z živalskim svetom. Četrty člen človekovega bitja nima nič skupnega z vidnim svetom, ki obdaja človeka. To je telo, Jaz, ki omogoča človeku »občutek sebe« (Steiner 1988, 31–35). Antropozofski pogled na človeka dopolnjuje sodobno pojmovanje. Človeško bitje obravnava kot celovito duhovno-fizično bitje, ki išče osebno pot v zemeljskem svetu. Zanj je to zrel individuum, ki je šel že skozi mnogo zemeljskih življenj. Zajema izkušnje in pridobitve, obremenitve in nadarjenosti, ki jih je skozi ta različna življenja pridobil. Pred vstopom v sedanje življenje je s pomočjo višjih, človeku nadrejenih duhovnih sil, vse pridobljeno zgostil v individualno tkivo usode. Steiner meni, da ima otrok svojo usodo globoko v podzavesti kot zasnovo za oblikovanje življenja. Zemeljska pot človeka ni začetek in ne konec obstoja. Človek je spoznan kot delujoči, v katerem deluje moč duhovnega sveta (Steiner 1988, 25). Po Steinerjevih ugotovitvah otrok na Zemlji vstopi v točno določeno okolje, s točno določenimi historičnimi, kulturnimi in socialnimi okoliščinami, ki mu bodo omogočile razvoj osebnosti. Te okoliščine pa niso vedno le ugodje. Prav ovire in prepreke so poglobitveni element lastnega krojenja usode, z njihovim premagovanjem se izkazuje moč individualnosti, meni waldorfska pedagogika. Meni, da je to

način, s katerim oseba pridobi in osvoji sposobnosti, ki so pomembne za nadaljnji razvoj. Waldorfska pedagogika genetske in okoljske faktorje prepoznava kot sestavne dele oblikovanja usode, na katere že pred rojstvom vpliva otrokova-človekova individualnost. Pedagogika Rudolfa Steinerja razlikuje med neminljivim duhovnim jedrom človeka in ostalimi tremi značajskimi členi, ki služijo kot inštrument, da lahko človek obstaja in razvija individualne življenjske motive. Iz tega sledi naloga edukacije, da podpre otroka v njegovih prizadevanjih, da se zasedra v življenju kot individualni Jaz. Steiner to imenuje z izrazom inkarnacija, ki izhaja iz latinščine (incarnatio) s pomenom utelesitev, poosebljenje, učlovečenje (boga) oziroma oblika razodetja v nekaterih religijah; utelešenje sploh (Verbinc 1974, 297).

*Kar doživljam danes, ima svoje vzroke v prejšnjem življenju, in kar danes počnem, ustvarja mojo usodo za naslednje življenje. Mar ni to odvzemanje vsakršnega upanja? Ne, zakon usode je najbolj tolažilen zakon. Četudi sem se rodil v revščini in stiski, četudi nimam sposobnosti, je vendar tako, da kar storim mora imeti posledice, čemur se posvetim z vztrajnostjo in moralnostjo, bo imelo gotovo svoje posledice v poteku naslednjega življenja (Steiner 2011, 23).*

»Z rojstvom vstopi otrok v neko novo življenje, njegova različna telesa se v različnem času razvijajo na povsem različni način. To bi moral vzgojitelj upoštevati« (Steiner 2011, 19). Poznavanje razvojnih procesov in poznavanje zakonitosti značajskih členov (fizično in življenjsko telo ter telo občutkov) ter njihovega zapletenega sodelovanja z upoštevanjem individualnih lastnosti vsakega otroka posebej je naloga edukacije in vseh odraslih v tem procesu. Starši in vzgojitelji imajo nalogo in vlogo, da do otrokovega sedmega leta delujejo le na otrokovo fizično telo. V času med sedmim in štirinajstim ali šestnajstim letom (do spolne zrelosti) se sprosti eterično telo, ki je nosilec spomina, trajnih navad, temperamenta. Takrat je potrebno delovati na navade, na spomin. Posebnega pomena je v tem času prebuditi čut za umetnost. V času spolne zrelosti postane prosto astralno telo, od katerega je odvisna razsodnost, kritika in neposredni odnosi z ostalimi ljudmi (Steiner 2011, 22). Patzlaff piše, da starši s svojo sprejemljivostjo za novo bitje ustvarijo na duševno-duhovni ravni to, kar se z oploditvijo zgodi na telesni ravni. V materinem telesu se ustvari prostor, v katerem lahko raste druga individualnost s svojim lastnim imunskim sistemom. Njeno telo otroka ne odstrani kot v primeru kakega drugega tujka. Sprejem, ki se pripravlja otroku (zaželenemu ali nezaželenemu), se oblikuje v eksistenčno vprašanje odnosa med otrokom in starši. Isti avtor poudari, da znanost zdaj lahko opazuje večplastno rast zarodka, ne pa vseh dejavnikov, ki

sodelujejo pri nastanku otroka. Torej, vseh čutnih, telesnih in duševnih vtisov, ki jih ima otrok že pred rojstvom. Kajti ti vplivajo že na rast ter oblikovanje organov in telesa v celoti. Na to vpliva tudi materino razpoloženje, veselje in žalost, srčni utrip in njen glas. Ko pa mati med četrtem in petim mesecem nosečnosti prvič začuti otrokovo gibanje, postane njun odnos še bolj konkreten (Patzlaff in drugi 2010, 12).

Musek nas seznani, da tudi v sodobno psihološko znanosti vse bolj prodira spoznanje, da imata naše življenje in naša osebna rast tihi, pogosto nezavedni cilj. Takšen cilj ni le življenje brez motenj, simptomov in drugih težav, kot so dolgo menili številni psihologi in psihoanalitiki, torej predvsem neomejena svoboda in brezpogojno sprejemanje. Psiholog meni, da obstaja še globlji cilj, ki ga lahko dosežemo kljub težavam in motnjam, cilj, ki ga ni treba posebej razlagati, to je občutje smiselnosti življenja.

*Ta cilj se napaja iz našega življenja, napaja pa se tudi iz človekove duhovne narave, ki nam omogoča, da presegamo materialne cilje in materialne ovire. In vendar tega, tako dolgo znanega in preprostega cilja v današnjem času ni prav lahko doseči. Vse prehitro ga identificiramo s konkretnimi cilji in dobrinami, a takrat, ko jih dosežemo, se izkaže, da nam niso osmislile življenja (Musek v Zalokar Divjak 1996).*

#### **4.3.1 Hoja, govor, prebujajoča se zavest Jaza**

Jaffkejeva navaja, da je prvi in najpomembnejši cilj zgodnjega razvoja pridobiti oblast nad lastnim telesom. Proces se začne pri glavi, ki je ob rojstvu najbolj razvit organ, nadaljuje preko rok v dlani in preko trupa navzdol do nog (vodenje obeh oči, dvig glavice, prijemanje). Ko otrok to nekoliko obvladuje, se trudi spremeniti položaj telesa (kotaljenje, kobacanje, plazenje, sedenje). Vse delovanje teži k cilju, ki je pokončna drža in hoja. Opazovanje in primerjanje otrok kaže, da je dolžina in zaporedje posameznih razvojnih faz povsem individualna. Opazi se naravni proces, ki je od otroka do otroka drugačen. Pri tem gre za izkaz volje individualnosti, ki na osebni način vstopa v svoje telo. Premaguje silo težnosti, vse dokler ne doseže cilja, ki je v polnosti prispeti na Zemljo, na njej pokončno stati (Jaffke 1996, 13). Človeško telo je sam po sebi nosilec pogojev za pokončno hojo, kar pa ne velja za proces do tega cilja, ki ga vodi še neinkarnirano telo Jaza. Jaz nosi v sebi višjo človeško dušo, meni Steiner (1994, 15). Prav pri procesu hoje, govora in ozaveščanja lahko opazujemo neizmerno moč volje, ki je podkrepjena z vztrajnostjo. Odrasli jo podpremo s svojim vzgledom in ne z odtegotvanjem truda, ki ga otrok pri tem početju vlaga. Pokončno stoječi in hodeči ljudje iz otrokove bližnje okolice prebujajo njegov spomin, ki se oživi s postavitvijo na

lastne noge. Sposobnost vzravnane drže in pokončne hoje podpira notranji čut za ravnotežje. Kar se dogaja na telesni ravni, se kasneje preobrazi v sposobnost duševne uravnoteženosti.

Kako na najboljši način delujemo na človeka v prvih sedmih letih? S tem, da negujemo čutila. Vse, kar od zunaj deluje nanje, je pomembno. Kar otrok v prvih sedmih letih vidi in sliši, deluje nanj preko čutnih organov. Na čute ne delujemo z učnim materialom ali razlago, temveč z zgledom. Aristoteles pravi, da je človek najbolj posnemajoče živo bitje. Nikoli več v življenju človek nima take sposobnosti posnemanja kot prav v prvih sedmih letih. Zato je pomembno, da je človek v tej starosti obkrožen »s plemenitimi, velikodušnimi in čutečimi ljudmi z dobrimi miselnimi formami« (Steiner 2011, 20).

Tako kot na način pokončne hoje deluje gibanje odraslega iz njegove okolice, tako na otrokov oblikujoči se duševni organ deluje duševna drža odraslega (Dermota 1976, 28). V naslednjih mesecih, letih postaja otrokova hoja zanesljivejša, lahko se obrača, vrti, poskakuje, pleše, ima ravnotežje. Ob ustrezni spodbudi odraslih se razvija fina motorika (natančno prijemanje z rokami, tipanje stvari z očmi, kar se preobrazi v sposobnost razumevanja skozi lastno mišljenje). Sedaj lahko otrok svoje korake usmeri k izbranim ciljem. Na enak način se v drugem letu nauči govora. Učenje govora se začne s prosto in namerno uporabo dihalnih organov. Otrok je pred novo nalogo, da organe od njihovega osnovnega namena osvobodi in postavi v službo z višjim kulturnim namenom. Učenje govora se začne s prvim krikom ob rojstvu (Inštitut za varovanje zdravja 2012). Pasiven način učenja pa se začne že v materinem telesu, kajti že plod prepozna materin glas, ki ga razlikuje od glasov drugih ljudi. Otrok je univerzalno bitje, ki si mora navezanost na določeno družino in jezikovno skupnost šele pridobiti. Tako kot nadgradimo prirojene reflekse, tako se mora nadgraditi tudi spontana sposobnost ustvarjanja univerzalno oblikovanih glasov, da bi se pridobila povezanost z kulturo okolja, v katero je otrok prispel. Po waldorfski pedagogiki je v obdobju do sedmega leta smiselna in nujna določitev le maternega jezika (Patzlaff in drugi 2010, 16). Steiner opazuje, da se razvoj mišljenja ne začne z miselnim naprežanjem, racionalnimi operacijami in refleksijami, temveč z otipljivimi motorično-senzoričnimi aktivnostmi. Majhnemu otroku je oblikovanje distance do stvari popolnoma tuje. Brezpogojno in brezmejno je predan svetu in njegovim vtisom. Njegove zaznave se dobesedno utelesijo in postanejo njegova last (Steiner 1996).

Jaffkejeva navaja, da je v prvih letih življenja posnemanje prevladujoči način učenja. Skozi lastno aktivnost otrok zaznava podoživi in tako vstopi v dogajanje samo po sebi. Dejavnost

hoče opravljati istočasno, z enakimi gestami, enakimi predmeti kot odrasli. Skozi govor si otrok ustvari pomembne pogoje za vzpostavitev zavestnega mišljenja. Relativno hitro sprejme in uporablja sintaktične strukture in slovnična pravila svojega okolja. Vse to poteka na nezavedni ravni in tako je tudi razumevanje govornih struktur polzavedno. Majhen otrok si to pridobi s ponavljajočim poslušanjem in lastnim ponavljajočim preizkušanjem. S tako vajo postopoma izgrajuje zmožnost spominjanja (Jaffke 1996, 13–19). Spominske slike se v tem obdobju še ne morejo zavestno priklicati iz notranjosti. Šele ponavljajoče se slike, ki so vezane na nek določen čas in prostor, v otroku prebudijo spominske slike (Varjačič 2007). Tak način spominjanja je pomemben korak pri razvoju lastnega mišljenja. Šele temu sledi faza, ki se kaže v prepletanju prostorskih, časovnih in logičnih dejstev. Zaznave začnejo stopati v odnose: danes z včeraj in jutri, vzrok s posledico. V govornih strukturah začnejo otroci uporabljati vmesne stavke in veznike, stavki postanejo kompleksnejši. To je pomembno znanje o otroku pri uvajanju otroka v vrtčevsko edukacijo.

Kot ugotavlja Steiner, z besedico jaz lahko vsak posameznik nagovarja le samega sebe. Ko se v otroku prebudi zavest o samemu sebi, prične uporabljati to besedo. Nič več si ne govori v tretji osebi. Takrat se zave svoje ločenosti od sveta. To je pomemben mejnik v življenju človeka. Pokazatelj tega časa je obdobje trme, ki nastopi s tem mejnikom. Kljub temu da ob vsaki priložnosti išče možnost upora, nima s svojim obnašanjem namena prizadeti ljubljenih ljudi iz svoje okolice. S takim odnosom si hoče zagotoviti avtonomnost bitja, ki samemu sebi potrjuje: jaz sem Jaz. Takrat se osvobodi zavestni Jaz, kajti šele od te točke se začne spomin na dogodke našega otroštva. Pridobitev pred tem dogodkov, kot je pokončna drža, hoja, začetek govora, se nihče od nas ne spominja (Jaffke 1996, 53). Rezultati duhovno-znanstvenega raziskovanja Rudolfa Steinera povedo, da univerzalnega znanja in celovitih sposobnosti, ki jih imamo v tem življenjskem obdobju, ne črpamo iz sebe. S tem, ko naše zavedanje v dobi otroštva spi, lahko delujejo na nas višja duhovna bitja, ki s svojo modrostjo in ustvarjalnostjo presegajo naše človeške sposobnosti (Kügelgen 1991, 31).

#### **4.4 Narava zgodnjega učenja po waldorfski pedagogiki**

Novorojenček nam v prvih mesecih svojega življenja daje vtis nebogljenosti, saj je dejansko v vseh pogledih odvisen od ljudi svojega najbližjega okolja, ki ga hranijo, negujejo, varujejo in oskrbujejo s toplino misli in dejanj. Z biološkega vidika je to »nedokončano« delo, kajti notranji organi so še nedovršeni in se komaj privajajo na nove razmere, prav tako je z okostjem in mišicami. Samovzgoja se v tem času dogaja na telesni ravni: otrok je brezmejno



odprt za okolico, za prepoznavanje lastnega telesa, pozorno komunicira z ljudmi iz okolja ter tako nevede vpleta vse izkušnje v svojo oblikujočo se psihofizično organizacijo. To, da so po rojstvu najbolj razviti čuti in živčni sistem, dela otroka dojemljivega in odprtega za vtise iz okolja, za tipalna in toplotna občutja, barve, tone, vonjave, za jezik in duševna razpoloženja zaupne osebe. Vse se vtisne globoko v nezavedne funkcije telesa, tja do oblike in funkcije organov, v rast in podobno. »Seveda organi kasneje še rastejo, vendar samo še v oblikah, ki so se razvile do tega časa« (Steiner 1994, 21). Indirektnost in implicitnost sta postopka, metodi edukacije v tej dobi.

Patzlaff piše, da opazovanje otroka potrjuje sposobnosti, s katerimi je otrok opremljen, ko pride na svet. S seboj prinese »prazaupanje« (predanost otrokovega celega bitja) v svet, v druge, v lastne moči, kar je začetni kapital vsake individualnosti. Zgodnje učenje se torej razvija v tesnem izmeničnem odnosu s telesom, po eni strani s pomočjo vseh telesnih izkušenj, po drugi strani pa prav učenje oblikuje in uravnava telesne funkcije. Tudi duševne in duhovne aktivnosti majhnega otroka so nezavedne in ekstrovertirane. Da bi spoznal sebe, se ukvarja s svetom. Intenzivnosti predanosti te vrste ne moremo spontano doseči nikoli več v življenju. Miselna distanca ali miselna sodba je sprva otroku tuja. Posnemal bo svoje okolje brez pomislekov (Patzlaff in drugi 2010).

*Pravijo, da je otrok oče človeka; vendar pa moramo dodati, da so za resnične ljudi potrebni resnični otroci, oslABLJENE SILE otroštva pa lahko ustvarjajo samo negotove odrasle. Kako bi drugače lahko celotne populacije tako hitro podlegle diktaturi ali centralistični oblasti v takšni ali drugačni obliki? Zakaj so tako številni tisti, ki so pripravljeni slediti moralnim zakonom, ki jih predpisuje država, namesto individualni moralnosti in državnemu nadzoru namesto lastni volji? (Edmunds 1991, 28).*

Otrok prinese na svet s seboj sposobnost posnemanja. Za to dejavnost mu je potrebna človeška pozornost, srečanje in povezanost. Primeri nesocializiranih otrok, ki so odraščali zunaj človeškega sociokulturnega okolja, zgovorno pričajo, kako odnos z drugimi ljudmi vpliva na razvoj človečnosti pri otroku (The Psychology of the Child 2016). Prav v prvi dveh letih je sposobnost za posnemanje najmočnejša. Zato se mora vzgojitelj, ki dela z najmlajšimi otroki, vedno izpraševati, s čim in kako deluje v otrokovi prisotnosti. Otrokovo okolje, torej vse, kar se v njegovem okolju dela, ustvarja vtise in ima značilnost vzgleda.

Waldorfska pedagogika torej izhaja iz spoznanja, da je sposobnost posnemanja utemeljena v organsko-telesni organizaciji. Posnemanje je namreč značilno za prvo razvojno obdobje

fizičnega telesa, do izpadanja mlečnih zob (Steiner 1994, 26). Vidna je močna povezanost med čutnimi zaznavami in telesno reakcijo na zaznave. Otrok sprejme motoriko, gestikulacijo in mimiko odrasle osebe in jo posnema. Otrokovo posnemanje se dogaja na različnih nivojih: posnema fizično dejavnost ljudi okoli sebe, emocionalno zaznava njihova razpoloženja in vsrkava vedenje teh ljudi, vsa njihova moralna in nemoralna dejanja, modra in neumna, prijazna in neprijazna, vsa delujejo na oblikovanje njegovih notranjih organov in delujejo močnejše kot pojasnila, razlage, moralne pridige. Prav pojasnila in razlage so tiste, ki ga slabijo, mu jemljejo življenjske moči (Steiner 1994, 22). Vsaka dejavnost v pričo otrok je v waldorfski pedagogiki dejavnost zgleда. Otrok se educira skozi proces dejavnosti in se skupaj z vzgojiteljem veseli cilja. Zato so intelektualne razlage nekoristne, spremljevalna pesem in vzdušje sta tista, ki gradita živ notranji in med osebni odnos. Posvečenost kateremu koli delu, ki ga opravlja vzgojitelj z naklonjenostjo, da otroku priložnost doživetja celega procesa, v katerem doživlja male detajle, fine prijeme, trud, vztrajnost. Vzgojiteljeva življenjska orientiranost k smiselnosti omogoča otrokovo radoživost, svobodo in odgovornost hkrati.

Kako v kurikulumu za vrtce v Sloveniji obravnavajo vrtčetsko edukacijo? Kar se v kurikulumu imenuje načelo, bi lahko v waldorfski pedagogiki imenovali spoznanje. Med temi načeli je zapisano, da učenje predšolskega otroka temelji na neposredni aktivnosti s predmeti in pridobivanju konkretnih izkušenj z ljudmi, stvarmi, razmisleku o dejavnostih in oblikovanju predstav in predpojmovnih struktur na osnovi prvih generalizacij, na notranji motivaciji in reševanju konkretnih problemov ter pridobivanju socialnih izkušenj (Kurikulum za vrtce 1999, 10). V poglavju 3.3 Odnosi med otroki, med otroki in odraslimi v vrtcu, socialno učenje pišejo, da odrasli s svojim vedenjem delujejo spodbudno in pomirjajoče ter da sta vljudnost in spoštovanje v komunikaciji in vedenju zgled za otroke. Tudi v mnenju, da je odrasla oseba indirektna usmerjevalka, zgled za komunikacijo, se pristopa ne razhajata. Navodilo v kurikulumu, ki odstopa od prizadevanj waldorfske pedagogike je spodbujanje k zastavljanju vprašanj, razgovoru, spodbujanju k delitvi idej, izkušenj in počutja.

*Danes, ko je človeštvo v svojem miselnem in čustvenem svetu izgubilo povezanost z duhovnim svetom, naletimo pogosto na abstraktna vprašanja, ki s stališča duhovnega razumevanja sveta nimajo nikakršnega pravega smisla. Kolo vprašanj lahko vrtimo v nedogled. Konkretno razmišljanje vedno najde konec, abstraktne misli pa se vrtijo kakor kolo v neskončnost (Steiner 1975, 15).*

Zato Edmunds svetuje, da če resnično hočemo biti pri malih otrocih razumljeni, moramo naše misli prevesti v slike. Opozori na otroške besedne rime, ki v svojih slikah skrivajo mnoge resnice. Njihovih glasov in ritmov se mali otrok veseli in po pomenu ne sprašuje. Le intelektualno naravnani otroci bo nenehno spraševal in tako iskal potrditev resničnosti slik (Edmunds 1991, 25). »Pred menjavo zob je otrok posnemajoče bitje v najširšem pomenu. Vzgajati ga pomeni le to, da mu ljudje v njegovem okolju pokažejo, kaj naj oponaša. Besede igrajo ob tem majhno vlogo v primerjavi s predmetnim okoljem in dejanskim ravnanjem« (Steiner 1987, 13).

Marjanovičeva (2008) klasificira otroško igro v tri večje skupine igre: funkcijsko in simbolno ter igro s pravili. Funkcijska igra je značilna za razvoj v prvih dveh letih življenja, neposredno se povezuje z zaznavno-gibalno stopnjo v razvoju mišljenja. Otroci v igri preizkuša gibalne, čutne in zaznavne funkcije samega sebe. Pri rokovanju s predmeti zaznava njihove značilnosti. Funkcijska igra preide v gibalno in simbolno igro. V igri uporablja simbole oziroma uprizarja dejanja, predmete, osebe iz resničnega in domišljjskega sveta.

*V simbolni igri se prepletajo otrokova predstavnost in fleksibilnost v mišljenju, dekontekstualizacija (redefinira igrače in material), reverzibilnost mišljenja, metaspoznavne zmožnosti, metajezikovno zavedanje, teorija uma, raba govora, zmožnost razumevanja drugega in zavzemanje perspektive drugega. Igra vlog je najvišja oblika simbolne igre. V igrah s pravili pa se izražajo posamezni kulturno preneseni načini igranja, ki jih otroci pogosto sami, glede na prostor in čas, prilagajajo ali pa oblikujejo in usvajajo nova pravila (Marjanovič Umek in Peklaj Fekonja 2008, 73–74).*

Waldorfski pedagog Patzlaff (2010) označi otroško igro kot izraz razvoja mišljenja in pravi, da mišljenje v majhnem otroku sprva živi v otrokovi telesni aktivnosti. S ponavljajočim posnemanjem dejavnosti postopno otrok spozna njihov smisel. Postopno se razvije mišljenje, ki je neodvisno od čutnih vtisov in se izkazuje v domišljjski igri. Pobuda za tako igro izhaja iz miselnih predstav in notranjih slik.

*V toku razvoja otroci odkrivajo vedno nove možnosti za igro: mnogi radi smuknejo v prevelike očetove čevlje in se veselijo, če jih v tej vlogi zaznamo. To so nežni začetki igre vlog, ki v razvoju mišljenja napovedujejo naslednji korak: otrok zavestno smukne v imitacijo drugega človeka. Tako sebe doživi kot osebo, ki je od tega ločena-loči se od svojega lastnega bitja. Ločitev Jaza od sveta omogoča, da se mišljenje loči od ujetosti čutnih izkušenj. Otroci takrat začne abstrahirati (Patzlaff in drugi 2010, 12).*

Igra otroku ne predstavlja aktivnost za hitrejše minevanje časa, ampak resno delo na sebi, ki pomeni njegov razvoj, ugotavlja Patzlaff. Že v materinem telesu to počne z okušanjem, s premikanjem prstkov, z dotikanjem meja, z obračanjem. S tem spoznava sebe in svoje telo. Vendar pa se spoznavanje in zaznavanje sebe in sveta začne šele po porodu. Gre za dejanja, s katerimi preizkuša, odkriva, jih ponavlja, z njimi se poučuje in vzgaja o stvareh, ki so postale njegovo novo okolje. Prvo od teh novih okolij je seveda njegovo lastno telo. Otrok pri tem ne razmišlja o sebi. S tem, ko otrok iz notranje spodbude sproži lastno voljo, se z objekti ukvarja in opazuje, kako se le-ti obnašajo pod vplivom njegove volje (Patzlaff in drugi 2010).

Glede na waldorfsko pedagogiko se kognitivni razvoj otrok odvija:

- v živahnem čutnem srečanju s svetom (vonj, dotik, glas, toplota),
- s posnemanjem smiselnih dejavnosti odraslih oseb iz njegovega okolja (dejanja z notranjo logiko, z začetkom in koncem, z vzrokom in posledico),
- s prosto igro v notranjem in zunanjem prostoru,
- z motoričnimi aktivnostmi doživlja zakonitosti, ki jih nato preobrazi v kognitivne procese,
- v vseh gibalnih dejavnostih (prstne igre, spretnostne dejavnosti, npr. pomesti na smetišnico),
- s pripovedovanjem kvalitetnih pravljic se nudijo otroku miselne spodbude,
- s ponavljanjem doživetij (tri tedne ena in ista lutkovna predstava),
- z odgovarjanjem na njegova vprašanja,
- s pogovorom med vrstniki,
- z risanjem,
- s spodbujanju domišljije in notranje predstave s primernimi predmeti za igro.

## **4.5 Vrtčevske waldorfske didaktične prakse**

### **4.5.1 Ritem in ponavljanje, prazniki**

Steiner meni, da je ritem organizirajoči princip v vseh življenjskih procesih, mikrokozmos in makrokozmos obstajata skozi delujočo moč ritmov. Otrok se šele vživlja v ritme, zato ga mora vzgoja podpirati pri tem učenju, priporoča Steiner. Navaja, da se pri otroku najprej oblikujejo in ustalijo telesni ritmi, kot je dihanje in pulz krvi. Med vsemi relacijami, ki jih ima človek z zunanjim svetom, je dihanje najpomembnejše. Dihanje v materinem telesu je pripravljeno, človeka še ne poveže popolnoma z zunanjim svetom (Steiner 1919, 18). Navade

in ritmi okolja se počasi, postopno oblikujejo (novorojenček večji del časa posveča spanju in hranjenju). Zato je strukturiran dnevni red ter dnevno, tedensko in letno ritmično izmenjevanje in ponavljanje dejavnosti značilnost vsakega waldorfskega vrtca.

Dnevni ritem se v vrtcu oblikuje po načelu vdiha in izdih ter spanja in budnosti. Dejavnosti, ki jih vodi vzgojiteljica, so dejavnosti »vdiha«. Otroci sprejemajo vrednote njenega dela in ji zbrano sledijo (peka kruha, rajanje, poslušanje pravljice). V dnevnem procesu se z otroki izvajajo dejavnosti, pri katerih se izmenjujejo gibalne aktivnosti v nasprotju z mirovanjem in koncentracijo, ali aktivnosti, pri katerih otroci od zunaj dobivajo nove vtise in vsebine nasproti aktivnostim, kjer otroci izrazijo sebe – najpogosteje skozi svobodno prosto igro. Potek dneva v jaslični skupini je podoben. Vsebine so manj zahtevne in krajše. Veliko je individualne obravnave (nege in posvečanja opraviлом kot je umivanje, oblačenje) posameznih manjših otrok glede na njihove razvojne in druge potrebe. Manjši otroci imajo na voljo poseben prostor za počitek ali mirno igro (Publikacija Sofijin izvir 2014).

Dnevno ponavljajoči se elementi so naslednji:

- svobodna igra, ki je spodbujena s smiselnim delom vzgojitelja in elementarnostjo igrač (hlodi, kosi blaga lepih barv, količki, košare vseh velikosti, kostanj, kamenje),
- pospravljanje, pri katerem otroci posnemajoč odraslega vse kar, so uporabljali, pospravijo na stalna mesta na policah, omarah. (Po intenzivni igri se veselijo reda in vendar je potrebno pospravljanje načrtovati tako, da imajo otroci po igri še dovolj moči zanj. Ker je vse vedno na istem mestu, stvari naslednjič hitro najdejo.),
- rajanje, prstne igre, jutranji krog,
- skupni obroki,
- svobodna igra na vrtu ali sprehod,
- pravljica, lutkovna predstava,
- spanje, ki mu je namenjen prostor, ločen od dnevne dejavnosti,
- svobodna igra, odhod domov.

V tedenskem ritmu se zvrstijo umetniške dejavnosti po dnevih, prav tako tudi gospodinjska in vrtna dela (dan za peko kruha, dan za likanje, dan za brisanje prahu). Ritem otroka umirja, nanj deluje harmonično ter mu ohranja življenjske moči, meni Steiner. Ritem daje varnost in predvidljivost, izgrajuje zaupanje v ljudi in okolje, otroku daje orientacijo v času. S pomočjo ritma se otrok uči dojemanja časa in vadi sposobnost spominjanja. Ponavljano delovanje mu

omogoča učenje brez intelektualnih razlag. S takim načinom je otrok razbremenjen skrbi o tem, kdaj in kam se gre ter kaj se bo delalo. S ponavljanjem se vtisi in doživetja poglobljajo. Ponavljanje je otrokova naravna potreba in njegovo edino pričakovanje, piše Jaffkejeva. Red, ki velja v kozmični razsežnosti in iz katerega izhajamo, je tisti, ki ga otrok pričakuje tudi na Zemlji (Jaffke 1996, 46).

Glede na waldorsko pedagogiko je tedenski ritem v vrtcu povezan s planetarnim sistemom in gibanjem Zemlje. Sledi tradicionalnim družbam, ki so poznale delo po dnevih v tednu. Tako se v vrtcu sledi staremu poznavanju, kajti otroci predšolske dobe z globoko predanostjo sledijo kozmičnemu zakonu, navajajo v publikaciji Sofijin izvir (2014).

Mesečni ritem je vezan na dogajanje v naravi in se odraža na oblikovanju prostora. Zaznamujejo ga prazniki in praznovanja rojstnih dni. Nekateri prazniki se praznujejo samo dopoldan. Tako je praznovanje rojstnega dne, ko se skupini pridružijo starši. Vzgojiteljica dan pred praznovanjem v skupini speče torto in jo okraši. Otroci prostovoljno sodelujejo, kolikor zmorejo, ali so poleg in se učijo. Naslednji dan pridejo k slavlju starši, ki otroku ne napovedujejo dogodka, ampak je zanj njihova prisotnost presenečenje in darilo hkrati. Druge praznike se praznuje v popoldanskem času v druženju s starši. Ob praznikih se ponavlja vzorec podobe: teta (waldorfska vgojiteljica) je praznično oblečena, mizice so pogrnjene, povedana je posebna zgodba, vezana na tematiko praznika. Na ta način otroci s svojimi čuti zaznajo razliko in posebnost dneva. Otrokom se ne govori vnaprej in se jim intelektualno ne razlaga o dogodku. Cilj takega pristopa je usposobiti otroka v spoznanju, da je vse prav in da jih ne obremenjujemo z odvečnimi skrbmi.

Prazniki so vrhunci v teku leta in so izraz letnega ritma. Dajejo možnost, da se na slikovit način otrokom približajo krščanske ali druge vsebine. Opazovati jih moramo kot potrebne za izgradnjo življenjske države v odrasli dobi.

Glede na waldorfsko pedagogiko je proslavljanje s starši pomemben del sodelovanja s starši. Otroci drugih kultur in religij, ki so vključeni v vrtčevsko skupino, nudijo možnost za bratenje med različnostmi na osnovi spoštovanja in sodelovanja (Jaffke 1996, 27).

K pripravi praznikov se pristopa tako, da odrasli najprej v sebi predelajo ozadje praznika: zunanja slika mora biti v soglasju z notranjim doživetjem. Vsako leto znova se je potrebno ukvarjati z vsebino, raziskovati tradicijo in jo uglaševati s sodobnim življenjem. Vse aktivnosti morajo biti v smiselnem odnosu s praznikom. To je edini način, da ga otroci

ponotranjijo brez razlag. V waldorfskih vrtcih se jeseni praznuje zahvalni dan in Mihaelovo, kmalu za tem še praznik svetilk. V zimskem času se praznuje adventni vrtilček, miklavževanje, božič ter sveti trije kralji. Na pomlad se družba veseli pustnega časa, velike noči, praznika cvetja (vnebovzetje) in praznika bele ptice (binkošti). Poletje se začne z Janezovim – kresna noč. Tu je še praznovanje ob začetku šolskega leta, kjer se predstavijo novi otroci, ali praznik zaključka šolskega leta, ko je čas za slovo od bodočih šolarjev. Prazniki se pripravljajo v skupini z otroki (okrasi se prostor, majhna darilca za starše, pecivo) ali pa vzgojiteljice same brez otrok (šivanje za lutkovne igrice, pospravljanje, vaje). V kolegiju se prazniki pripravljajo in evalvirajo.

#### **4.5.2 Oblikovanje prostora za bivanje otrok in igrače**

Prostor, kjer otroci celodnevno bivajo, mora biti svetel, zračen, nuditi mora možnost za gibanje in za mirovanje, za delo in za obroke. Otroci se morajo počutiti varno. Morajo biti videni. V umetniško oblikovanem prostoru lahko otroci doživljajo spremembe letnih časov, kajti prav skozi dogajanje v naravi nastaja kultura. Iste kvalitete se lahko doživijo tudi v prostoru. Zato je potrebno v njem urediti zaščitene koticke kot možne prostore, kamor se lahko otrok skrije, pa tudi prazne prostore za gradnjo in drugo igro. Pohištvo ni fiksirano, tako da lahko otroci prostor med igro preoblikujejo (Jaffke 1996, 39).

Stalni koticiki so: mizica letnih časov, polica s knjigami in polica z materiali za delo. Okolje z oblikami in barvami daje temelj za notranjo živost. Organsko oblikovano pohištvo in prostor dovoljujejo notranjo gibljivost otroka (brez stroge geometrije, ostrih robov). Barve tkanin se menjujejo med letom (mizica letnih časov). Naštete stvari so obvezna vrtčevska waldorfska oprema:

- lesena stojala, rute, tepihi, blazine, klopi,
- naravni materiali od svile, lesa, volne, po možnosti naravnih barv,
- naravna sredstva za zaščito lesa (čebelji vosek),
- koticček za igro, koticček za zgodbe, tepih kot prostor za rajanje, mize za delo in obroke, rastline in mizica letnih časov,
- organsko oblikovano pohištvo,
- predmeti, ki se izmenjujejo skozi letni čas, niso prisotni v prostoru,
- za zimo dominira modra barva, poleti rumena, rdeča na jesen, pastelne barve na pomlad (barvanje tkanin s starši in otroki).

Predmeti, namenjeni otroški igri, morajo delovati ustvarjalno na otrokov domišljjski svet, na njegove čute, omogočati morajo otrokom smiselnost dejanj, spodbujati in dajati občutek svobode, obvladljivosti stvari. Izdelani, dovršeni predmeti, ki so namenjeni točno določenemu opravilu namenu, ne razvijajo domišljije in ne ustvarjajo kreativnih moči v otroku. Zato se jim je potrebno odpovedati. Elementarne igrače prebujajo v otroku lastno aktivnost in domislice, kako bi kaj naredil. Tako tudi raste spoznanje o svetu in potrebah za življenje (Jaffke 1996, 42).

*Če ima otrok pred seboj punčko, ki jo zvijemo iz starega prtička, mora uporabiti domišljijo, da stvar postane podobna človeku. Domišljija pa oblikuje možgane. Ti se razvijajo ravno tako, kot se razvijajo mišice na roki, če opravljajo primerno delo. Če otrok dobi narejeno »lepo« punčko, možgani nimajo nobenega dela več. Vse igrače, ki so narejene iz mrtvih matematičnih oblik, uničujejo in ubijajo otrokove oblikotvorne sile, medtem ko ima dober učinek vse, kar spodbuja žive predstave (Steiner 1994, 23–24).*

Z naravnimi materiali otrok doživlja avtentičnost, tega ne more doživeti preko materialov, ki so rezultat laboratorijskih pretvorb, kot je plastika, menijo v Inštitutu Sofijin izvir. Waldorsfki vrtci zato uporabljajo plastiko predvsem za igro v peskovniku in zaščito pred dežjem.

Igrače v waldorfskem vrtcu so postavljene tako, da so dostopne, in mora jih biti dovolj, da se zaradi njih ne vnema prepir. Ker ima vsak predmet svojo »hišo«, postane prostor in stvari v njem za otroka pregleden. Spodbuja se skrbno ravnanje s stvarmi, poškodovane stvari se popravljajo vpričo otrok. Vzgojitelj tudi samostojno izdeluje igrače v prisotnosti otrok.

Otroke, ki se ne znajo igrati, vpeljujejo v svet proste igre z usmerjanjem. Namensko se dela na zagotavljanju potrebne svobode, da bi lahko tudi ti otroci prišli do lastne aktivnosti (kos modre tkanine je lahko morje, kos blaga za dojenčka ali veter, ki plapola). Omogočiti jim je potrebno, da » odigrajo« svoja doživetja (Jaffke 1996, 65).

Kot material za igro se uporablja skoraj vse, kar je v prostoru: stoli, klopi, pručke, stojala, deske, veliki kosi lesa, košare vseh velikosti, drevesne korenine, različno narezana debela, školjke, kamenje, lubje, storži, igralne posodice, škatlice s pokrovi, posteljice za lutke, preproste človeške in živalske podobe, narejene iz blaga, filca, volnene niti, lesa. Predmeti so toliko preprostielementarni, da se lahko uporabljajo za različne domišljjske trenutke.



### 4.5.3 Prosta igra

Glede na waldorfsko pedagogiko je prosta igra čas, ko se otrok popolnoma svobodno igra v prostoru (notranjem in zunanjem). Daje mu priložnost odkrivanja in razvijanja individualnega navdiha. Če se da otroku priložnost svobodnega gibanja in uresničenja lastnih impulzov za igro, je to zanj blagodejni učinek izdiha po vdihu vodene aktivnosti (rajalne igre, predstave, hranjenje, oblačenje). Temelj proste igre je posnemanje in je razvoju primerna oblika učenja in predelovanja doživetij. Otroci posnemajo različne doživete aktivnosti, pa tudi notranje drže, stališča, gibe. Prosta igra je intenzivna vaja za vse čute. Okolje v otroku ustvarja vtise in tako oblikuje organe in izgrajuje individualne telesne oblike, piše Steiner (Steiner 1994, 22–25). Brez poučevanja se samostojno uči različnih sposobnosti lastnega bitja v odnosu z otroki, v skupini pa se vživlja v socialne odnose. Uči se urejanja in nadziranja lastne volje.

Vzgojitelj v tem času opravlja svoje delo, ki se nanaša na osrednjo dejavnost dneva in redno gospodinjstvo. Otroci znotraj tega procesa prostovoljno sodelujejo ali pa so v svoji igri. Vzgojitelj je tihi asistent pri njihovi igri. Pomaga pri preusmerjanju in reševanju konfliktnih situacij. Ob njih opravlja vsakodnevno nego otrok. Dobra priprava in delovna atmosfera v prostoru otroke nagovarja k lastni aktivnosti. Vzgojitelj mora imeti vsakega otroka v zavesti in vpogled v njegovo gibanje in delovanje. Temelj te sposobnosti je vzgojiteljevo delo na sebi–samovzgoja. Poučevanje in razlage niso potrebne niti pomembne. Pomembno je doživetje lastne aktivnosti in materialov za kvalitetno igro (Publikacija Sofijin izvir 2014). Vsakodnevno je več različnih priložnosti za prosto igro: od prihoda do zajtrka in po njem, igra v naravnem okolju, igra po popoldanskem počitku. Urejenost prostora in preprostost materialov podpirata domišljjsko igro.

Otrok iz obstoječih izkušenj izbira tisto, kar bo vnesel v dejavnost posnemanja. Kar imenujemo igra, je najbolj realna dejavnost človeškega bitja. To je otrokovo osnovno delo. Z igro se izgrajuje njegova osebnost in odnos s samim seboj in s svetom okoli njega. Otroška igra je tista dejavnost, ki na najbolj naraven način združuje temeljna načela predšolske vzgoje in je v primeru, da je opredeljena dovolj široko v smislu preseganja svoje vpetosti v t. i. akademski ali razvojni pristop v predšolski vzgoji, razumljena kot način otrokovega razvoja in učenja v zgodnjem obdobju (Kurikulum za vrtce 1999). Igra je temelj vzgoje za notranjo svobodo poznejših obdobjih življenja. Z vzgledom delujoče odrasle osebe se spodbuja kreativnost otroka. Otrok, ki je bitje volje, (če pomislimo, koliko krat pade in se ponovno dvigne, da nekega dne uspe obdržati svoje telo v pokončni drži) potrebuje aktivno soočanje s

svojim okoljem, s težo predmetov, ki jih potiska, z vztrajnim ponavljanjem dejanja, ki mu omogoči zadovoljstvo. Ker se pojmuje, da se socialna edukacija izvršuje samo s posnemanjem, je naloga in odgovornost odraslih, da so skrajno pozorni na vse vtise, ki so ponujeni v otrokovem bivanjskem okolju (svetloba, glasovi, materiali, vonjave, drža, dejanja oseb, mišljenje vzgojiteljev).

Otroci posnemajo tudi druge vzglede, tudi negativno in agresivno obnašanje. Ko se otroci znajdejo v konfliktni situaciji, postane vzgojitelj pomočnik, ki s svojo notranjo usmerjenostjo in njej ustreznim dejanjem omogoči otroku, da prestopi iz enega vzdušja (negativnega) v drugo (pozitivno). S takim nastopom je v pomoč posameznemu otroku kot tudi skupini. Ko se utemeljijo dobre navade, opomini niso več potrebni. Poudarjeno je vzgojiteljevo slikovito izražanje, ki ga otroška duša prepozna za svoj način, ki ga sliši in razume.

#### **4.5.4 Vodene dejavnosti**

##### *4.5.4.1 Prstne igre*

Z ritmičnimi gibi, ki jih spremljamo z gibi prstov, se otroci učijo diferenciranega govora in razvijajo ročne spretnosti (Devjak in drugi 2008).

Pri teh ne gre le za vsebino recitacij in pesmi za ta namen, temveč gre za kontakt z otrokom, da bi v njem izzval radost do gibanja, delovanje čutov, uporabe motorike. Iz glasbenega in ritmičnega elementa jezika med vrsticami prihaja otroku naproti gesta za posamezno besedo. Jezik se tu ne pojmuje le kot sredstvo za nudenje informacij. Je več kot to, je doživetje. Neverbalni elementi, barva zvoka, diferenciranje glasnost in tihosti zvoka, ritmični tok jezika, gib, mimika obraza ponujajo otroku priložnost za poglobitev v različne jezikovne oblike, v proces ustvarjanja glasov in tako vplivati na ustvarjalni element jezika. Otrok s pomočjo svoje sposobnosti posnemanja vpija gibe, premika telo ali dele telesa in s tem vpliva na oblikovanje možganov, sposobnost govora; spravlja se v red sam s seboj in deluje na lastno voljo.

Prstne igre delujejo na skupino tako, da vplivajo na koncentracijo, zato se uporabljajo kot uvod v rajanje ali skupni obed ter pred pripovedovanjem pravljice. Odrasla oseba rime pripoveduje na pamet in z naučenimi stalnimi gestami in gibi. V izrečeno in v geste mora biti prepričana, da bi lahko z notranjo koncentracijo sledila dogajanju pri otrocih. Zato se vzgojiteljem priporoča opazovanje gibanja živali ter ljudi pri različnih delih kot tudi naravne pojave, da bi bili gibi čim bolj avtentični. Če so v prstni igri prikazane bistvene in tipične

karakteristike živali in pojavov, potem otroška kreativnost lahko dopolni, kar primanjkuje v govorni sliki.

Izreki, pesmi, rime se izbirajo v skladu z letnim časom in njegovim vzdušjem. Govori in poje se v ritmu jezika in ne v taktu. Govor je naraven, nikakor ne dramatičen, z normalno višino glasu. Tempo ne sme biti prehitel niti prepočasen. Prstne igre se ponavljajo skozi daljše časovno obdobje.

#### *4.5.4.2 Rajalno kolo, ritmično gibalna igra v gibanju*

Otroci posamezne skupine vsakodnevno doživljajo čas skupne igre v gibanju z govorom in glasbo. Pri tem se neguje in vpliva na:

- čute,
- razvoj govora in mišljenja,
- samozavest, pomembnost, samostojnost,
- sposobnost posnemanja,
- doživetje dogajanj v naravi, raznolikosti vsakodnevnih opravil.

Temeljna glasbena vsebina (ritem, melodija, tempo, intervali) se doživlja skozi lastno otrokovo gibanje, lastno aktivnost. Otroci spoznajo glasbene in zvočne instrumente skozi lastno izkušnjo in ne kot informacijo (predvajanje s kasetnika). Kreativni vplivi in domišljija iz teh dejavnosti vstopajo v otroško igro.

Otroci se s pomočjo posnemanja odraslega orientirajo po gestah in gibanju odrasle osebe brez razlag in pojasnil, le skozi doživetje. Vsebine, tematike so vezane na dogajanja v naravi, človeške aktivnosti, kot tudi na praznike med letom. To določa, kako bodo zastavljene rime in pesmice skozi izmenjavo mirovanja in gibanja, glasbe in besede, hitrosti in moči skupnega izgovarjanja. Najprimernejši čas za te dejavnosti je čas po prosti igri, pred obrokom ali po njem.

Rajalno kolo zahteva vzgojiteljevo temeljito pripravo, da bi bili gotovi v gibanju, besedi in melodiji. Geste izražajo, kar je za bitje, pojav, človeško aktivnost značilno. Gib bi moral biti malo pred besedo. Material je lastno telo, brez rekvizitov. Uporabljajo se različni verzi, rime, glasovne slike, pesmi, pravljice. Za glasbo se uporabljajo pesmi v pentatoniki, tradicionalne narodne in otroške pesmi. Spremljajo jih lahko enostavni glasbeni in zvočni instrumenti, kot je lira, metalofon, ksilofon, činele, zvončki. Kolo mora biti otrokom in odraslemu v veselje.

#### *4.5.4.3 Pravlјice in lutkovne predstave*

V waldorfski pedagogiki sluųijo pravlјice in lutkovne predstave kot pomoč pri orientaciji v ųivljenju, dajejo otrokom duųevne slike ter razvijajo občutek za razlikovanje med dobrim in zlom, navaja Jaffkejeva. Otroka pomirjajo v iskanju samega sebe in vplivajo na domišljijo. So vadba za ustvarjalni govor in bogastvo jezika. Umeųčene so v del dnevnega ritma in ustvarjajo vrtčevsko vzduųje, še piųe Jaffkejeva. Delujejo kot vzor, ki ga otroci posnemajo in pri tem so ųiv proces, ki deluje zdravilno (Jaffke 1996, 23). Doųivljanje lutkovnih predstav se lahko pojmuje kot kompenzacija za pomanjkanje pozitivnih vtisov iz medijev.

Preden vzgojitelj izvede igro (govorno ali z lutkami), se mora poglobiti v njeno vsebino, opazovati jo mora iz različnih zornih kotov, poiskati vezne trenutke med slikami. Zgodbo mora vzgojitelj znati na pamet, da bi lahko prispevala k ustvarjanju otrokovih notranjih slik. Pripovedovalec mora vaditi vedrino v razpoloųenju, sproųčenost in notranji mir. Dlje časa ponavljajoča se zgodba se globoko vtisne v spomin in pri tem nastajajo v otroku notranje slike, ugotavlja Jaffkejeva.

Vzgojitelj sam zgradi sceno, izdela lutke, pripoveduje tekst ter giba lutke. Za prostor, v katerem se lutkovna igra dogaja, se priporoča, da je intimen, s primerno razsvetlјavo (sveča). Pripoveduje s mirnim glasom, brez pretiravanj in dramatizacije. Za izdelavo lutk in scene se uporabljajo ųivi, naravni materiali (svila, volna, filc, les). Pri ųivanju in sceni je treba biti pozoren na aspekte barv. Pripovedovanje lahko spremljajo preprosti glasbeni instrumenti, kot sta lira, zvončki (Jaffke 1996).

#### *4.5.4.4 Umetniųke aktivnosti*

Z umetnostjo se v waldorfskem vrtcu neguje in razvija ustvarjalna moč. Ustvarja se ravnoteųje, harmonija, mir, sproųčenost v otroku in navzven. Umetnost vpliva na nego čutov in percepcijo časa in prostora. Vpliva na sposobnost izraųanja, domišljijo ter krepi ųivljenjske sile in um. Z njo se razvija smisel za lepoto, barve, oblike, gib in govor. Waldorfska pedagogika ima razvito zavest o tem, da je umetnost prinaųalka radosti, ki jo s seboj prinaųa kreativna aktivnost.

V waldorfskem vrtcu je otrok vključen v umetniųki proces:

- med prosto igro, v igri vlog, v eksperimentiranju in preizkuųanju,
- v rokovanju z nedokončanimi materiali za igro, ki predpostavljajo lastne otrokove ideje,

- v rajanju, evritmiji,
- v glasbi, v uporabljanju inštrumentov,
- v lutkovni predstavi,
- v slikanju, risanju, oblikovanju testa, oblikovanju voska,
- v pripravah na praznike.

Kakovost umetniškega materiala je pomembna za vse čute, meni waldorfska pedagogika. (Jaffke 1996, 42–43) Zato se uporabljajo naravne akvarelne barve, naravne voščenke in mase za modeliranje, ovčja volna, obarvana z rastlinskimi barvami, les, glina, glasben instrument, kot je otroška lira. Pomembna je priprava na dejavnost, pozornost na aktivnost, ustvarjanje dobrih navad v delovnem procesu, ki ima začetek in zaključek v logičnem redu, pozornost pri delu z barvami, glasbili.

#### *4.5.4.5 Evritmija*

Evritmija je umetnost gibanja, ki jo je Rudolf Steiner razvil iz govora in glasbe. V vrtcu pedagoško evritmijo izvaja profesionalni evritmist. V nasprotju s telesno vzgojo, ki je namenjena drugačnim nalogam (koordinacija gibanja, šolanje volje, samokontrola, spretnost), je v evritmiji pomembno duševno razpoloženje pri izvajanju gibov, navaja Carlgren. Zvoki in toni s pomočjo gest in gibanja postajajo vidni v prostoru, občutki in čuti se izražajo na umetniški ravni. Človeška podoba skozi svoje telesne proporce in principe oblikovanja izraža odnose in zakonitosti, ki se lahko znova najdejo v glasbi. Glasbeno ustvarjalni elementi se lahko doživijo skozi evritmijo. Taka oblika gibanja ima lahko izrazito harmonizirajoči in uravnotežujoči učinek na otroke v sodobnem svetu, ki je preplavljen s čutnimi dražljaji. Evritmist se giblje v kolu z otroki ob izgovarjanju rim, pripovedk, pesmi. Otroci ga posnemajo in mu sledijo. Z otroki se to dela enkrat na teden, približno petnajst minut. Specialna oblika zdravilne evritmije se izvaja s posameznim otrokom kot terapija (Cargren 1993, 81).

#### *4.5.4.6 Prehrana in popoldanski počitek*

Glede na Steinerjevo vizijo hrana deluje na čute in na oblikovanje čuta za okus. Zato je zaželeno, da se nudi uravnovešen jedilnik z živili, pridelanimi na bio-dinamičen način, brez veliko začimb. Telo in življenjske sile otroka se morajo zdravo razvijati, da bi postali vitalno in elastično orodje, ki lahko prenese različne napore. Mali otrok je do svojega sedmega leta še v procesu razvijanja organov, kar se podpira z zdravo prehrano. Življenjske sile in sile oblikovanja, ki jih sprejema preko hrane, otrok vgrajuje v svoje telo. Ne pozablja se tudi na

estetski vidik ponujene hrane. Pomembna je tudi kultura hranjenja (sedenje, drža pri mizi, odnos do predmetov, odnos do hrane). Odnos odraslega do hrane, priprave, do odpadkov vse to predstavlja vzgled. Vzgojitelj, ki sam ne ravna v skladu s to kulturo, ne more zahtevati in pričakovati drugačnega, boljšega ravnanja otrok. Miza je za obed vsak dan lepo pripravljena, na sredi je prtiček s svečko ter vazico s šopkom. Obed se prične s prstno igro in pesmico, ki se jo ritmično izgovarja. Pove se izrek zahvale naravi za darove in s sklenitvijo rok v krog zaželi dober tek. Vzgojiteljica deli hrano in s svojo držo vzpodbuja otroke k lepemu in samostojnemu prehranjevanju. Cilj je, da se otroci navadijo na umirjen in lep način prehranjevanja. Zajtrk in kosilo se celo leto pripravlja v ritmu dneva v tednu in je celo leto isti. To daje otrokom gotovost, privaja na spominjanje. V pripravo obrokov se vključuje tudi otroke. Uporabljajo primeren nož. Kuhinja je integrirana v dnevni prostor tako, da ne predstavlja nevarnosti za otroke. Otroci z alergijami dobijo hrano, ki je zanje primerna in glede na posvet s starši (Publikacija Sofijin izvir 2014).

Predšolsko obdobje je obdobje intenzivne rasti. V tem času se razvija živčni sistem, možgani, oblikujejo se notranji organi. To so razlogi, da se v waldorfskem vrtcu vzgojiteljici prizadevajo zagotoviti otrokom dovolj kvalitetnega spanca. Slabe spalne navade, premalo počitka in preveč zunanjih vtisov so danes redni spremljevalci vsakodnevnega urnika otrok. To so lahko tudi najpogostejši vzroki za preživahne, razdražljive ter evforične otroke ali pa pasivne, blede, preutrujene in prestrašene otroke. Zato otroci v waldorfskih vrtcih po kosilu počivajo. Za počitek je namenjen ločen, zatemnjen prostor z brlečo lučjo sveče, tiho petje in pripovedovanje ali pa igranje lire, s katerim vzgojitelj otroke umiri (Publikacija Sofijin izvir 2014).

#### *4.5.4.7 Religiozna vzgoja*

Mali otrok prinese ob rojstvu s seboj globoko zaupanje in temeljno doživetje, občutek »svet je dober«, kot piše Jaffkejeva. Sposobnost predanosti prežema njegovo fizično telo in deluje na dihanje in pulz. Religiozni vplivi se po waldorfski pedagogiki ne izvajajo preko razlag in moraliziranja, temveč z vzorom odraslih ljudi, ki živijo religiozne vrednote. To se izkazuje v spoštljivem odnosu vzgojitelja do drugih ljudi, živalskega sveta, rastlinskega sveta, pa tudi do kamnin ali predmetov, ki so jih drugi naredili. Tako se razvija temeljni občutek čudenja in hvaležnosti. Otrok skozi to doživlja svoje mesto v svetu in pridobiva temelj za življenjsko orientiranost v prihodnosti (Jaffke 1996, 58).

Waldorfski vrtec živi krščanske vrednote, kot so spoštovanje, hvaležnost, sočutje, skrbnost, sožitje, veselje, pripravljenost za delovanje. Vrtec ni konfesionalno vezan. Otroci skozi doživetje krščanskih praznikov uraščajo v evropski kulturni krog. Religiozna vzgoja se dogaja skozi delovanje, življenjske poglede vzgojitelja kot zgleda:

- s posredovanjem religioznih kvalitet, kot so miroljubnost, spoštovanje, zaupanje, humor, tišina, iskrenost,
- z dnevnimi rituali (blagoslov obedov, izreki),
- s slavljenjem praznikov,
- z urejanjem otrokovega okolja,
- s pripovedovanjem in pravljimi slikami,
- s podobami na mizici letnih časov,
- z izkušnjo narave in elementov (voda, zrak, ogenj, zemlja).

Malega otroka se s toploto, svetlobo (sveča), zvokom lahko po poti izkustva čutov pripelje do religioznega čutenjavzdušja.

#### *4.5.4.8 Doživljanje narave*

Waldorfski vrtec neguje in podpira ljubezen do narave. Zato se celo leto na različne načine prizadeva podoživljati neskončni krog življenja v naravi, kot je proces rasti in umiranja, pa tudi preobrazbe. Vzgojitelji kot vzorniki izkazujejo pozornost in skrbnost v ravnanju z rastlinami, živalmi, plodovi z izražanjem hvaležnosti in lastnim čudenjem nad svetom. Otroci sodelujejo pri delu na vrtu, kot tudi pri negi živali. Poskuša se ustvariti čim manj odpadkov in se otroke privaja na njihovo ločevanje. Pomembni so vsakodnevni izhodi na vrt, park, sprehod v gozd v vseh vremenskih pogojih. Na vrtu otroci kopljejo, sodelujejo pri sejanju, sajenju, košnji, zalivanju, žetvi, obiranju, predelavi plodov; zbirajo listje, vejice, urejajo gredice, pripravljajo kompost in se seveda prosto igrajo, ne da bi uničevali narejeno delo. Z vzgojiteljevim zanimanjem in čudenjem se spodbuja otroke k opazovanju narave, da bi lahko v sebi doživeli naravne življenjske procese. Glede na vremenske pogoje se otroci radi ukvarjajo z vodo, vetrom, ognjem za peko krompirja ali kostanja. V dnevnem prostoru se urejajo mizice letnih časov, ki odražajo dogajanje v naravi. Ljubezen do narave se neguje in spodbuja s pesmimi, rimami, rajanjem, pripovedmi (Publikacija Sofijin izvir 2014).

#### 4.5.4.9 Mediji v vrtcu

Številne raziskave potrjujejo prepričanje, da mediji (posebno televizija in internetne igrice) otrokom povzročajo škodo, kot so težave s koncentracijo, motorični nemir in paraliziranje lastne aktivnosti. Leta 1999 je ameriška pediatrična akademija izdala navodila, da se otrok, mlajših od dveh let, ne izpostavlja televizijskemu razvedrilu, ker lahko škodljivo vpliva na zgodnji razvoj možganov. Ameriška pediatrična akademija zato odsvetuje televizijo za zelo majhne otroke. Leta 2011 so izdali izjavo, da ima tehnologija potencialno negativne učinke in nikakršnih znanih pozitivnih učinkov na otroke, mlajše od dveh let. Članek ima še mnoge navedke o raziskavah, ki svarijo pred negativnimi učinki tehnoloških medijev na razvoj otrokovih možganov in celotnega fizičnega ter duševnega telesa. Pomenljiva je naslednja ugotovitev: razprave o zaslonski tehnologiji in otrocih vodijo večinoma strokovnjaki s področja tehnoloških študij in elektronike. Raziskavo morajo voditi strokovnjaki za zdravje otrok in ne tisti, ki se ukvarjajo s tehnologijo in tem, kako se otroci z njo povezujejo. Raziskave pogosto finančno podprejo velike korporacije tehnološke industrije (Sigman, Aric. 2013). Vrtec te škode ne more v celoti preprečiti, vendar se v waldorfskem vrtcu ne uporablja elektronskih medijev in računalnikov, staršem pa se svetuje, naj otrok v največji možni meri ne izpostavlja njihovem vplivu. Otroku lahko pride do razumevanja o svetu le preko izkustva lastnega telesa, nikakor ne preko virtualnih vsebin. Za otroka je prenaporno tudi vsakodnevno obiskovanje popoldanskih krožkov in dejavnosti, saj so tretjino dneva odsotni od doma in staršev. Vrtec in bivanje v skupini je za otroka do petega leta lahko zahtevno, čeprav je v vrtcu lepo in veselo. Za waldorfsko pedagogiko velja, da le doživetje avtentičnega odraslega človeka pripelje otroka do čvrstih medčloveških vezi in odnosov, kajti noben tehnični dosežek ne more preseči pomena medčloveških odnosov za razvoj človečnosti v otroku, meni Edmunds. Zagovarja stališče, da je za malega otroka pomembno doživetje človeka, ki govori z naravnim glasom, poje, pleše in potrebuje resnične in ne virtualne čutne izkušnje. Otroci imajo pravico do resničnosti in vzgoja je resnično srečanje. Waldorfski učitelji sicer upoštevajo pozitivne dosežke današnjega časa, vendar pa tudi opozarjajo na moralne in materialne nevarnosti, ki posegajo v življenje (Edmunds 1991, 107).

#### 4.6 Razvoj navezanosti otroka v primarnem socialnem okolju

Otrok v prvih dveh mesecih ne ustvarja aktivno stikov z okoljem. V temu obdobju še ni navezan na določeno osebo ali osebe, zato se ne vznemirja, če osebe, ki zanj skrbi, ni v bližini. Dojenček sicer že prepozna vonj, glas in obraz matere. V tem obdobju dojenček še ne protestira, če se loči od staršev, vendar že kaže večjo naklonjenost do njih kot do drugih oseb.



Med mamo (ali drugo odraslo osebo) in otrokom se večina stika dogaja iz oči v oči (hranjenje, previjanje, igranje), s čimer se odpirajo novi načini sporazumevanja. V tem času se razvija intenzivna navezanost oziroma simbioza med mamo (ali drugo odraslo ljubečo osebo) in otrokom. To pomeni, da otrok ne loči med seboj in materjo (ali drugo odraslo ljubečo osebo), sta eno na čustvenem in fiziološkem področju. To mu daje občutek varnosti in temelj kasnejšega zaupanja v ljudi in vase, zato je zelo pomembno, da ima otrok za razvoj čustvenih vezi stik z eno samo stalno osebo. Pomen simbioze je v tem, da omogoča razvoj zdrave navezanosti oziroma stalnih intimnih odnosov s pomembnimi odraslimi osebami, v katerem izoblikuje svojo osebnost. Prava navezanost se razvija, ko otrok prepozna mater (ali drugo odraslo ljubečo osebo), ki postane objekt otrokovih interesov, pričakovanj, hrepenenj in fantazij. Otrok začne razvijati objektne vezi z odraslo ljubečo osebo (običajno je to mama) med tretjim in šestim mesecem starosti (Inštitut za varovanje zdravja 2012).

Po petem ali šestem mesecu se prične oblikovati specifična navezanost. Takrat se otrok bolj naveže na eno samo osebo (to je običajno mama) in prične izražati strah pred ločitvijo, če te osebe ni v bližini. Značilno za to obdobje je, da dojenček ne dovoli vsem ljudem, da bi ga hranili, ljubkovali, dajali spat in podobno. Strah pred ločitvijo se kaže z jokom, dojenček se sprosti, ko se neznana oseba oddalji ali ko se znana oseba približa. V tem obdobju je mati t. i. »varna baza«, s pomočjo katere raziskuje okolje, saj mamina bližina omogoča varnost pri samostojnem raziskovanju okolice. Če dojenček v okolju zazna kakršnokoli ogroženost ali nedoločnost, se mami približa in išče čustveno oporo, tolažbo ali informacije, ki mu pomagajo. Otrok v celem prvem letu življenja ustvarja svoj prvi odnos do okolja in sebe, v začetku je odvisen predvsem od matere, saj od nje prejema, kar mu daje, in se hkrati uči, kako jo pripraviti do tega, da mu daje, kar potrebuje. Na ta način se razvija tudi otrokova gotovost vase. Če mati oziroma druga odrasla ljubeča oseba zadovoljuje otrokove potrebe, mu izkazuje naklonjenost, se otrok počuti varnega in zadovoljnega, če pa ga zanemarja, mu ne izkazuje naklonjenosti, bo razvil temeljno nezaupanje, kasneje pa celo neustrezen odnos do okolja in ljudi, občutja depresivnosti, samotarstvo (Inštitut za varovanje zdravja 2012).

Že po prvem letu se otrok prične postopno ločevati od mame oziroma druge odrasle ljubeče osebe. Manj je od nje odvisen, postaja bolj mobilen, raziskuje okolico in svoje sposobnosti. Poleg navezanosti na mamo začne kazati tudi navezanost na druge osebe, ki zanj skrbijo oziroma se z njim prijazno družijo (npr. oče, stari starši, bratje, sestre, vzgojitelji). Ta stopnja se imenuje večkratna oziroma multipla navezanost, ki jo otrok doseže približno v osemnajstem mesecu. Z miselnim razvojem in razvojem govora otrok premaga ločitveni

strah, saj je zmožen že razumeti odhod bližnjih oseb in predvideti njihov prihod. Okoli tretjega leta simbioza med materjo in otrokom razpade (navezanost ostaja), otrok preide v fazo individualizacije, kar pomeni, da se otrok prične zavedati sebe kot posameznika. To je čas, ko je otrok zrel za odnose z drugimi naveznimi osebami in okolji.

Opisani razvoj navezanosti se sklada s štirimi fazami razvoja navezanosti, ki jih po Bowlbyju navaja Marjanovičeva. Fazi pred navezanostjo, ki traja do približno šestega tedna otrokove starosti, sledi faza oblikovanja nediferencirane, nespecifične navezanosti. Tej sledi faza jasne, diferencirane in specifične navezanosti, ki traja do leta in pol ali dveh let starosti. Za čas od drugega leta starosti naprej je značilna faza oblikovanja recipročnega odnosa. V tej fazi upade separacijska anksioznost kot rezultat hitrega razvoja mentalne reprezentacije in govora, ki malčkom omogoča razumevanje razlogov za odsotnost referenčne osebe in predvidevanja njene vrnitve (Marjanovič Umek in Zupančič 2004, 263).

Bowlbyjeva sodelavka Ainsworthova je razvila tipologijo povezanosti, ki prepoznava tri osnovne tipe povezanosti otroka z materjo. Pri varni povezanosti otrok joče, ko mati zapusti prostor, in se veseli, ko jo znova zagleda. Nasprotno pri negotovi – izogibajoči se povezanosti otrok ne joče, ko mati oddide, in se ne veseli, ko se vrne. Ambivalentna povezanost je, če otrok joče, ko mati oddide, in mater brca ter vleče, ko se vrne. Do tega prihaja, kadar je mati do otroka včasih pretirano ljubeča, drugič pa ga odklanja. Otrok z jokom izsili materin odziv. Četrty, dezorganiziran tip povezanosti je, da se otrok usmeri k materi in ne pride do nje, ampak neusmerjeno teka po prostoru. Pojavi se pri otrocih, ki so doživeli zlorabo, nasilje, zanemarjanje.

Odnos navezanosti strokovnjaki vidijo kot nujno otrokovo potrebo in ugotavljajo, da se majhni otroci lahko navežejo na več oseb hkrati. Že zelo majhni otroci lahko ustvarijo navezanost tako z materjo in očetom pa tudi z manjšim in stalnim številom vzgojiteljic (Batistič in Zorec 2003, 276).

#### **4.6.1 Vstop otroka v vrtec – uvajanje**

Kot piše Marjanovičeva, teoretiki in empirični raziskovalci predšolske vzgoje v vrtcih navajajo več razlogov, ki so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja prispevali k rekonceptualizaciji vrtcev v evropskih državah. Naraščajoče zaposlovanje žensk ter nova znanstvena spoznanja o otrocih in vzgoji sta povzročila naglo naraščanje števila zelo malih otrok, vključenih v različne programe in oblike predšolske vzgoje. Proces vključevanja

posameznika v različna okolja so pomemben del sociološkega raziskovanja, kakor tudi proces uvajanja otroka v vrtčevsko skupino.

Po eni strani se je zgodil premik od obremenjenosti z normativno razvojno psihologijo k širšemu razumevanju učenja, po drugi pa se povečuje delež v vrtece vključenih otrok, zlasti dojenčkov in malčkov, ki so hkrati vključeni v vrtec več ur dnevno, kot so bili pred desetimi leti in več. Take razmere zahtevajo tudi pluralizacijo predšolske vzgoje na ravni načel, organizacijskih rešitev, vsebin, metod in pristopov dela (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj 2008, 8).

Ko je v 90. letih v Sloveniji začela delovati prva varstvena skupina po načelih waldorfske pedagogike, se je še veliko govorilo o primernosti vključevanja otroka v vrtec šele s tretjim letom starosti. Waldorfska pedagogika ima v zavesti, da je otrok do tretjega leta s svetom eno. Šele ko pride do obdobja trme okrog tretjega leta, je otrok sposoben narediti okoli sebe ograjo, ki ga oddeli od zunanjega sveta. Pred tem otrok te varovalne ograje ne more postaviti (Patzlaff 2010, 10). Glede na tako razumevanje otrokovega razvoja so v devetdesetih letih v waldorfskih krogih drugod po Evropi še vedno sprejemali v vrtec le otroke, stare tri leta in več. Družbeno-ekonomske razmere so v Sloveniji narekovale vključevanje otrok v vrtec takoj po preteku materinega porodniškega dopusta, to je po 11. mesecu otrokove starosti. V tujini so bili otroci v vrtčevskem okolju do kosila. Kosilo in počitek sta bili dejavosti, za kateri je poskrbela družina. V Sloveniji so otroci od začetka delovanja waldorfskih vrtcev v celodnevem varstvu. Zaradi spremenjenih družbeno-ekonomskih razmer se danes tudi v tujini spreminjajo programi waldorfskih vrtcev, ustanavljajo se jaslične skupine in nudijo se celodnevni programi. Vprašanje socialne edukacije najmlajših je pomembno družbeno vprašanje, in kot pravi Steiner, ga ne smemo razumeti kot gospodarsko vprašanje. Razumeti ga moramo kot človeško vprašanje in ga reševati v okviru človeštva (Steiner 1996, 35).

Odhod otroka iz domačega okolja v vrtčevsko skupino je največkrat povezan z obveznostmi staršev, njihovo zaposlitvijo. Le maloštevilni starši lahko pustijo otroka v varstvu sorodnikov ali se odločijo za varuško na domu. Ne glede na starost otroka je vstop v vrtec sprememba v njihovem življenju. Kot se da razbrati iz faz razvoja navezanosti pri otroku, je najprimernejši čas za ta korak okrog tretjega leta otrokove starosti. Vendar zapolnjene jaslične skupine in še vedno trajajoča potreba po novih jasličnih skupinah govorijo o tem, da večina otrok v slovenskem prostoru vstopa v novo, vrtčevsko okolje okoli prvega leta starosti.

Kadarkoli se v času do tretjega leta začne navajanje na vrtec–jaslice, je za to potrebno veliko časa, pogosto tudi več tednov. Za otroka pomeni ločitev izgubo oporne točke–navezne osebe, ki jo je imel v enem od staršev, kajti v tem razvojnem obdobju otroci še niso sposobni razumsko dojeti položaja, v katerega so potisnjeni, to je ločitve od staršev. Zanj še ne obstaja zagotovilo, da se bodo starši vrnili, tudi občutka za čas še nimajo razvitega. Šele počasi, s stalnim ponavljanjem se navadijo, da se starši vrnejo. Stres lahko zmanjša le vzgojiteljica, na katero se otrok naveže in ji zaupa.

Navezanost je kar premila beseda za opis vezi, ki jo ustvarijo otrok in starši, pravi Varjačič (Varjačič 2007, 17). V nadaljevanju navede naslednje korake kot pripravo na odhod v vrtec: pogovor z otrokom, pogovor z osebjem vrtca, obisk vrtca, priprava staršev na spremenjeni družinski ritem. S pomočjo priprave imajo starši možnost miselno in čustveno predelati novo nastale pogoje. Ko se uvaja enoletni otrok, večino priprave opravi starša sama, kajti pri otroku te starosti potekajo psihični procesi pretežno na nezavedni in čustveni ravni. Čeprav se s pogovorom doseže več pri triletniku, je pogovor smiseln tudi z enoletnim otrokom. Pogovor pomaga tudi staršem, da se pripravijo na čas, ko bodo za več ur dnevno ločeni od otroka (Varjačič 2007, 45). Pri Patzlaffu pa zasledimo razlago, da sta mati in otrok s porodom sicer ločila svoji telesi, ostala pa je duševna navezanost, ki ostaja močna vse do takrat, dokler se ne začne obdobje prebujajoče se zavesti. Otrok, ki je do odhoda v vrtec živel v zavetju odnosov primarne skupnosti, potrebuje v jaslicah ustrezno nadaljevanje podpiranja in spremljanja njegovega razvoja. V ustanovi se to lahko uresniči samo z vsakodnevnim kontaktom z eno in isto osebo, na katero se otrok naveže (Patzlaff in drugi 2010, 10).

Uvajalno obdobje mora biti za majhnega otroka skrbno načrtovano in postopno izpeljano, pravijo na inštitutu INFANS, kjer je Joachim Laewen razvil t. i. »berlinski model uvajanja«. Vzgojiteljica aktivno vzpostavlja odnos z otrokom. Empatičen odnos s starši olajšajo ta potek. Da zaupanje med odraslimi (vzgojitelj – starši), ki temelji na razumevanju in sprejemanju, zmanjšuje strahove, negotovosti in druge odklone, zapiše tudi Varjačič (Varjačič 2007, 46).

Izkušnje potrjujejo, da je možno razviti tako varstvo, ki bo omogočilo otroku zdrav celosten razvoj. Ko vzgojitelju postane jasno, kakšne moči in koliko teh potrebuje otrok jaslične dobe, da se oddvoji od staršev in sprejme novo odnosno osebo, lahko ta pripraviti dober načrt uvajanja, ki ustreza razvojnemu stanju otroka.

Waldorfski vrtci organizirajo dneve odprtih vrat ali druge informativne dogodke, kamor pridejo zainteresirani starši. Pred vpisom se opravi izčrpen sprejemni razgovor, na katerem se

predstavi koncept dela ustanove. Starši z vprašanji dopolnijo in preverijo informacije o življenju vrtca. Pogovor ima značaj osebnega pogovora. Vzgojiteljica predstavi možne težave, ki se lahko pojavijo, ko otrok vstopa v širše polje odnosov. Starši lahko prepoznajo, da gre za splošne pojave, s katerimi se srečajo tudi ostali, in postanejo bolj pozorni na lastno čutenje.

Ko je odločeno, katera oseba bo sprejela otroka, se mora ta s starši pogovoriti in z njimi oblikovati načrt uvajanja. Pri tem je potrebno upoštevati razvojno stanje otroka, njegovo individualnost in tudi razmere v družini in v skupini. Sprejme se dogovor, ki pa mora biti, če se resnično pokaže, da je otrok že pripravljen za naslednji korak uvajanja, odprt za spremembe, piše Joachim Laewen. Vsi drobni dogovori, ki v času uvajanja potekajo med starši in vzgojiteljico, so dragoceni. Otrok tako doživi rastoče zaupanje in se lahko prepusti novim razmeram. Skoraj nikoli otrok v tej starosti ne da impulza za ločitev od staršev, z njimi je še pretesno povezan. Potrebno je, da starši sprejmejo jasno in dobro premišljeno odločitev, da si resnično želijo oskrbo svojega otroka in s tem povezan čas ločitve. Starši, ki za svojo odločitvijo resnično stojijo, se bodo od otroka poslovili z dobrim občutkom in ga predali vzgojiteljici (INFANS 2011).

Patzlaff opozori, da imajo starši pogosto ambivalentne občutke. Po eni strani potrebujejo razbremenitev, po drugi strani pa so še vedno v močno simbiotičnem odnosu z otrokom. Ta položaj je obremenjujoč tako za otroka kot za starše. Poudari, kako pomembno je, da vzgojiteljici uspe realne ali namišljene strahove staršev razumevajoče sprejeti in hkrati v svojih dejanjih izžarevati gotovost. Strahovi staršev delujejo vse tja do otrokove telesnosti. Izgradnja zaupnega odnosa s starši olajša izgradnjo zanesljive povezanosti z otrokom. Za počasno ločitev od staršev je minimalno štirinajst dni potrebna prisotnost enega od staršev v vrtcu. Bližina enega od staršev otroku olajša, da novo odnosno osebo spozna. Spozna se tudi z novim okoljem, drugimi otroki in potekom življenja v jaslih. Starši na ta način dobijo konkretne predstave o tem, kaj bo otrok v novem okolju doživel. Nazadnje tako raste tudi zaupanje med starši in vzgojiteljico. Ko otrok ostane v jaslicah brez staršev, se priporoča, da vzgojiteljica otroka obiše na domu. V času uvajanja je to za otroka velika potrditev. Vzgojiteljico spoznajo tudi bližnje osebe iz njegovega domačega okolja (Patzlaff in drugi 2010, 18).

## **5 VZGOJITELJEVO DELO NA SEBI IN PROFESIONALNO IZOBRAŽEVANJE**

*Dragi prijatelji, pred nami je zahtevna naloga, ki ji bomo kos samo, če je ne bomo obravnavali le kot delo razuma in srca, ampak predvsem kot moralno-duhovno nalogo v*

*najvišjem smislu. Zato je razumljivo, da si moramo na začetku naše dejavnosti najprej priklicati v spomin in se povezati z duhovnimi svetovi. Zavedati se moramo, da na Zemlji ne delujemo kot ljudje, ki živijo le na fizični ravni. Tak način razumevanja dela se je v zadnjih stoletjih zelo razširil in ljudje so prežeti skoraj izključno le z njim. Tako je postalo tudi pojmovanje nalog v vzgoji in izobraževanju, ki jih želimo z zastavljeno nalogo izboljšati. Prikličimo v spomin, kako v podrobnostih vzpostaviti povezavo z duhovnimi silami, v imenu in s pomočjo katerih bo moral v določeni meri delati vsak posameznik med nami (Steiner 1975,11).*

Sodobni razvoj na vseh področjih znanosti, tehnike in socialnega življenja je privedel do tega, da se vzgoja ne more omejiti le na posamezna obdobja razvoja osebnosti in institucionalne oblike, ampak se mora podaljšati na celotno življenjsko dobo. Kot pravi Mrmak, je bila samovzgoja že od nekdanj predmet zanimanja različnih mislecev. Največ so se s pojmom samovzgoje ukvarjali filozofi, ki so ta pojem omejili predvsem na samoodrekanje, samodisciplino in samoobvladovanje. Prav tako so se s pojmovanjem samovzgoje ukvarjali psihologi, predvsem z vidika njene narave, pedagogi pa so se osredotočali na raziskovanje odnosa med samovzgojo in vzgojo. V preteklosti so pojem samovzgoje največkrat preučevali z vidika razvoja lastne osebnosti, ki se doseže s samodisciplino in samokontrolo, le včasih pa so o samovzgoji govorili kot o samoizpopolnjevanju.

Po Mrmakovem premisleku, je danes definicija samovzgoje precej širše zastavljena. »Samovzgoja je vidik vzgoje, specifična vrsta družbeno pogojene aktivnosti, ki jo opravlja posameznik sam ali ob opori na vzgojne institucije in družbene dejavnike, v skladu z osebnimi željami in potrebami družbe, z namenom izpopolniti svojo osebnost. Zasnovati se mora kot permanentno, kot kompleksno in večdimenzionalno aktivnost« (Mrmak 1979, 17).

Samovzgoja se tako nanaša na zavestno samoizpopolnjevanje, s katerim posameznik spreminja svoj pogled na svet ter svoje značajske in druge lastnosti osebnosti. Je kontinuiran proces, pogojen z družbenimi vplivi in individualnimi procesi posameznika. Samovzgoja se nanaša na zavestno posameznikovo namero, da doseže določene cilje, izpopolni določene svoje lastnosti in postane boljši človek. Samovzgoja je tako proces razvijanja lastne osebnosti z namenom, da se dosežejo določeni cilji s pomočjo določenih metod in sredstev. Pri samovzgoji je pomembno, da se opira tako na osebne kot družbene interese. To pomeni, da je samovzgoja odvisna od zavesti posameznika kot tudi družbe, v kateri posameznik živi. Samovzgoja pa se ne nanaša le na razvijanje pozitivnih navad in stališč, temveč tudi na

odklanjanje negativnih navad in lastnosti. Zaradi tega je proces samovzgoje težak proces, ki zahteva precejšnjo moč volje (Mrmak 1979, 18).

Po Mrmakovem (18–22) mnenju je naslednja pomembna naloga opredelitev povezave med vzgojo in samovzgojo. Vzgojo definira kot proces spreminjanja osebnosti glede na vzgojne cilje, ki se nanaša tako na sistematično delovanje vzgojiteljev kot tudi na vzgojne vplive na spreminjanje osebnosti. Vzgojanec je hkrati objekt vzgoje in subjekt lastnega razvoja. V praksi se pogosto dogaja, da se na vzgojo gleda le kot na proces vplivanja na vzgojanca. Pravi, da vzgojiteljem redko uspeva dojemati odnos z gojencem kot spodbudo za njihovo lastno izpopolnjevanje. Vzgoja tako ne vključuje le vpliva vzgojitelja na vzgojanca, temveč tudi proces v obratni smeri. Mrmak navaja tri vidike vzgoje:

- institucionalna oblika vzgoje (družinska in šolska ter vzgoja drugih izobraževalnih institucij);
- organizirane (radio, televizija, tisk ipd.) in manj organizirane oblike širšega družbenega okolja;
- samovzgoja kot poseben vidik vzgoje, ki poleg dednosti in okolja velja za pomemben faktor s ključnim vplivom na oblikovanje osebnosti. Pri samovzgoji samovzgojanec svojo aktivnost samostojno planira in izvaja ali pa je samovzgoja usmerjana in se samovzgojanec opira na druge vzgojne faktorje.

### **5.1 Waldorfskemu pedagogu je priporočeno delo na sebi**

»Prežemi se z ustvarjalno sposobnostjo, imej pogum za resnico, izostri si občutek za duševno odgovornost,« so besede, s katerimi Rudolf Steiner zaključil 14. poglavje Nauka o človeku. Vanj so vključena njegova predavanja, namenjena učiteljem prve waldorfske šole, ki so potekala od 21. avgusta do 6. septembra leta 1919 (Steiner 1975). V zaključku predavanj je spomnil na vez z duhovnim svetom, ki vzgojitelje in učitelje, ki se nanj opirajo, podpira pri delu. Poudaril je štiri načela, po katerih naj se eni in drugi ravnajo:

- »Vzgojitelj, učitelj naj bo človek iniciative v velikem in malem.« Učitelj oziroma vzgojitelj naj se nikoli ne prepusti brezbržnosti in naj je v vseh stvareh zavestno prisoten in z duhom delujoč.
- »Vzgojitelj, učitelj naj bo človek, ki goji interes za svetovno in človeško, posameznikovo bit.« Učitelj, vzgojitelj naj razvije interes do vsega, kar se dogaja v

svetu in se tiče ljudi. Zanimajo naj ga tako veliki dogodki človeštva kot drobne zadeve in težave vsakega otroka posebej in doma, iz katerega prihaja.

- »Vzgojitelj, učitelj naj bo človek, ki v svoji notranjosti ne bo nikoli sklenil kompromisa z neresničnostjo.« Učitelj, vzgojitelj mora globoko stremeti k resnici, da se ne bi v način, delo in v to, kar izžareva, vnesla neresničnost.
- »Vzgojitelj, učitelj nikoli ne sme usahniti ali zagreniti.« Upoštevati mora zlato pravilo, ki ga je veliko lažje zapovedati kot uresničiti, da s svežim vzdušjem, z jasno in vedro voljo ter ljubeznijo do vzgojne dejavnosti stopa pred otroke (Kügelgen 1991).

Za pedagoga je poleg njegovega strokovnega znanja odločilnega pomena njegova človečnost, kdo je in kaj izžareva v svet. Dosledno razvijanje samodiscipline v mišljenju, govorjenju in delovanju osmišlja vsakdanjik poverjenih otrok – posameznika kot tudi skupine. Pomembno se je naučiti očistiti mišljenje in zaznati, kaj je resnica, ne glede na osebno stališče in prepričanje. Misli namreč živijo v govoru in vplivajo na posameznikova dejanja. Da bi se vzgojitelj ravnal po povedanem, je na mestu, da se vpraša: »Ali so moja dejanja zdravilna ali rušilna?« Rudolf Steiner v svojih delih opisuje tri poti samorazvoja: pot osebnega, profesionalnega in globalnega človeškega razvoja. Na poti osebnega razvoja se slehernik sooča s svojo zavestno in nezavestno sebičnostjo. Na profesionalni poti se vzgojitelji, učitelji soočajo s služenjem, z nesebičnim delovanjem. Na globalno človeški ravni pa je potrebno razvijati samega sebe na način, s katerim se gradi občutek povezanosti s človeštvom, in sicer s sprejemanjem in preobražanjem vsega, kar obdaja človeka (Kügelgen 1991, 14–17).

S preobražanjem sebe preobražamo svet. Z duhovnim delom na sebi se ustvarja substanca, ki nosi vrtec in življenje v njem. Z vsakim posameznikom, členom kolegija, ki si prizadeva spoznati samega sebe, spoznati svoj notranji svet in spoznati se v toku sveta, se tvori socialna mreža, ki lahko vzdrži napore, potrebne pri skupnem socialnem delu, ki podpira razvoj otroka na fizičnem, duševnem in duhovnem planu, vzgojiteljem preprečuje »izgorelost«, starše pa educira – prispeva k njihovi socializaciji.

Delo kolegija je socializacijski moment za vse delavce na šolah in vrtcih. V waldorfskih krogih so za ta namen vpeljana obvezna tedenska srečevanja z vnaprej določenimi temami in določenim časom trajanja. Skupno delo na konferencah se nanaša na temelje pedagogike–antropozofijo. Predelujejo se slike otrok (to so osebna dela vzgojiteljev), slike skupine in aktualna vprašanja. Tudi redno poročilo o delu s starši in otroki ne sme izostati. Skupno se



morajo obravnavati tako vprašanja o obdelavi vrta kot o financah. Težiti se mora k realizaciji ciljev, preverjanju in evalvaciji doseženega (Glöckler v Horvat 2016, 27).

### **5.1.1 Poznavanje biografije**

Steiner je raziskoval duhovne, duševne in fizične zakonitosti človekovega razvoja po sedemletnih obdobjih. Že v stari Grčiji so poznali zakonitost sedemletnih obdobj razvoja in medicina ve, da se vsakih sedem let obnovijo posamezne celice in tkiva v telesu. Približno po sedmih letih odpadejo mlečni zobje, navaja Kügelgen. Vsako sedemletno obdobje ima svoje razvojne značilnosti in zakonitosti, ki se jih lahko prepozna v vsakem življenju. Njihovo poznavanje nam omogoča razumevanje tega, kar se nam dogaja, omogoča zavestno oblikovanje življenja, prepoznavanje osebnih nalog v življenju skupnosti. Kügelgen ocenjuje, da je poznavanje biografije za pedagoga temelj poglobljenega razumevanja bistva človeka, njegovih potreb, teženj in ciljev. V biografiji se da prepoznati, kako se motivi, težave in teme pojavljajo, se spreminjajo ter izginjajo. Zrcaljenje določenih težav in nepredelanih dogodkov opozori na to, da jih v prejšnjih sedemletnih obdobjih nismo rešili ali pa smo jih le delno. Poznavanje lastne biografije, kot tudi poznavanje biografije otrok prispeva k razumevanju lastne življenjske poti, samovzgoje in samovzgoje otroka, v katerega biografijo učitelj, vzgojitelj vstopa. Človeško življenje je podvrženo spremembam in krizam. Te človeku pomagajo, da najde cilje, se razvija ter osebno raste (Kügelgen 1991).

### **5.1.2 Vaje**

Za doseganje ciljev je Steiner svetoval vaje. Svetovana je vsakodnevna (krajša ali daljša) osamitev ob istem času, ko se za trenutek osamim in zazrem vase, skrbno premišlujem o sebi, preizkušam in oblikujem svoja osnovna življenjska stališča, preletim svoja znanja in neznanja, tehtam svoje dolžnosti, razmišljam o vsebini in smislu življenja ter o svojih napakah in nepopolnostih, ki jim izkažem iskreno neodobravanje. S časom uspe človek s to dejavnostjo izluščiti bistvo, tisto, kar ni minljivo in je v skladu z njim, ter cilje, da bi si tako človek pridobil določene kreposti. Ta vaja se imenuje »resnična zatopljenost« (Kügelgen 1991).

Večerna vaja, imenovana »pogled nazaj«, je vaja, ko se naredi pregled dogajanj v minulem dnevu. Tekoče se pogleda na dan od zadnjega večernega dogajanja proti trenutku, ko se človek prebudi, ne da bi vnašal sodbe. Sledi naj premislek o naslednjem dnevu, o načrtih in namenih. Tako se gradi pot za nov dan.

Vzgojitelj si s pomočjo predstave postavi predse vsakega od otrok, ga imenuje z njegovim lastnim imenom in tako izkaže zavest o tem, da je ta otrok tu. Če se v procesu socialne edukacije pokažejo težave, ki jih ima vzgojitelj z otrokom, ali jih ima otrok sam s seboj, ali pa v odnosu do drugih, si pred spanjem vzgojitelj zastavi konkretno vprašanje, povezano s težavami in ga ponese s seboj v spanje. Vzgojitelji, ki prakticirajo to dejavnost, povedo o realnih in evidentnih rezultatih tega večernega dela. Prav gotovo je to še neraziskano področje. Izkušnje s tega področja bi lahko bile mnogim vzgojiteljem v pomoč pri vzpostavljanju ugodnega duhovnega, duševnega in fizičnega okolja za otroke (Horvat 2016, 24).

### **5.1.3 Opazovanje in študij otroka**

V waldorfski pedagogiki se poskuša z diferenciranim, individualnim opazovanjem otroka spoznati osebnost posameznega otroka. Le na ta način je mogoče spodbujati razvoj in si pojasniti opažene spremembe obnašanja in probleme. Na ta način se ustvarja in neguje odnos med vzgojiteljem in otrokom. Intenzivno ukvarjanje s posameznim otrokom omogoča dobro vzdušje za vzgojitelja in otroka ter deluje na celotno atmosfero v skupini. Razumevanje družinske situacije posameznega otroka v pogovoru med vzgojiteljem in starši daje otroku in staršem oporo in večjo strpnost do obnašanja otroka.

Z izmenjavo mnenj v kolegiju se lahko rodijo nove zamisli za rešitev problema. Zato se v kolegiju načrtuje in daje na voljo dovolj časa za tvorjenje slike o otroku. Opazovanje otrokove zunanje podobe, njegove razvojne stopnje, gibanja, obnašanja, govora, mišljenja ter sposobnosti posnemanja poteka ves dan čim bolj natančno in budno, vendar za otroka neopazno. Opazni elementi, kot so posebno obnašanje pri hranjenju, pretiho ali agresivno obnašanje, tiki (nekontrolirano gibanje z glavo, grizenje nohtov, nesposobnost nadzora fiziološkega izločanja), se opazujejo brez izrekanja pripomb. Iščejo se vzroki posameznega obnašanja. Če je potrebno, se staršem svetuje pomoč strokovnjakov, zdravnikov, zdravnega evritmista (kar je praksa v tujini). Z osebnim izobraževanjem vzgojitelj osvaja strokovna znanja o razvojnih odstopanjih. Simpatija in atipatija v odnosih z otroki se mora premagovati, pri čemer je nujna notranja pripravljenost, da na vsakega otroka delujemo spodbudno za razvoj. To se zmore le ob rednem in voljnem vsakodnevnem prakticiranju prej navedenih vaj (Horvat 2016).

## 5.2 Profesionalno izobraževanje waldorfskega vzgojitelja

Edmunds v svoji knjigi *Umetnost waldorfske vzgoje* na vprašanje, kdo se odloča za waldorfskega učitelja, navede: »To so ljudje, ki so našli pot do waldorfske pedagogike na podlagi svojega iskanja človeških vrednot in iz globokega zanimanja za družbeno prihodnost« (Edmunds 1991, 121).

21. stoletje opravičeno imenujemo migracijsko na vseh nivojih. V razvitem sodobnem svetu so v porastu prehodi iz enega poklica v drugega. Največkrat jih diktira pomanjkanje delovnih mest ali nezaposlenost. Neredko se pojavljajo primeri, ko je človek na življenjski poti od znotraj nagovorjen, da zamenja svoj poklic. Prevzet od spoznanja, kje mora pustiti svoj življenjski pečat, je pripravljen zapustiti tudi dobro plačano službo in se podati na finančno nezanesljivo pot. Med waldorfskimi pedagogi v Sloveniji zasledimo veliko tistih, ki so v ta poklic vstopili po večletnem opravljanju nekega drugega dela. Veseli smo lahko zakonske odprtosti, ki omogoča ta premik. Akademska izobrazba in specializacija na področju waldorfske pedagogike (predšolske in šolske) omogočata posamezniku, da uresniči nov pogled na svoje življenje. Specializacija za waldorfskega pedagoga je nujni korak na poti do poklica waldorfskega vzgojitelja ali učitelja (Zakon o vrtcih 2000).

V publikaciji delovne skupine za izobraževalne programe, International Association for Steiner/Waldorf Early Childhood Education, so navedene naslednje kvalitete in kompetence, ki so potrebne za tiste, ki želijo delati kot waldorfski vzgojitelji predšolskih otrok:

- vpogled v antropozofijo ter življenje in delo Rudolfa Steinerja;
- razumevanje osnovnih značilnosti človeškega bitja, ki ga je Steiner predstavil kot univerzalno človeškega ne glede na kulturne, nacionalne in verske razlike. To razumevanje je »delo v nastajanju«, ki temelji na vedno večji zavesti vzgojitelja, ki sprejme in razume triplastno in štiriplastno naravo človeškega bitja v okviru splošne človeške evolucije in individualnega duhovnega razvoja;
- sposobnost razumeti in delati znotraj določene kulture in skupnosti, prav tako razviti zanimanje za druge kulture in razumeti njihov doprinos k človeštvu;
- spoštovanje in ljubezen do otrok kot individualnih osebnosti, ki prinesejo na svet svojo usodo in talente;
- razumevanje otrokovega razvoja (pred rojstvom, zgodnja leta, kasnejše otroštvo) in zgodnjega učenja, ki ga je predstavil Steiner in tudi druge raziskave o razvoju otroka;

- imeti razumevanje embriologije, anatomije in fiziologije vključno s ključnimi vplivi življenjskih sil na rast in zdrav fizični razvoj otroka;
- sposobnost uporabiti razumevanje o otrokovem razvoju pri opazovanju in pri pripravi raziskav o otrocih;
- sposobnost delati v luči tridelnega socialnega reda z namenom kultiviranja zdravega socialnega življenja in medsebojnega sodelovanja v lokalni, nacionalni in mednarodni skupnosti;
- spoštljivo medsebojno sodelovanje s starši in skrbniki, sodelavci in zunanjimi institucijami;
- razviti sposobnost vodenja programov za predšolske otroke v katerikoli fazi;
- sprejeti odločitev za vseživljensko izpopolnjevanje lastnega razmišljanja, čustvovanja in krepitev volje preko meditativnega, umetniškega in praktičnega dela;
- razviti sposobnost za ustvarjanje varnega, podpornega in negujočega okolja za otroke in hkrati razumevanje posledic, ki jih ima moderno okolje (način hranjenja, življenjskega stila, izpostavljenost medijem) na otrokovo zdravje;
- razviti sposobnost vzgajanja na tak način, da so življenjske sile otrok zaščitene in okrepljene v spoštljivem, toplem in radostnem okolju, ki sledi ritmu v vseh vidikih dnevnega življenja, predvsem pa preko zagotavljanja zdravega prehranjevanja in izogibanja senzorične preobremenjenosti;
- razumevanje pomembnosti samousmerjene igre za fizično, čustveno in duhovno zdravje otrok. Razviti sposobnost za podpiranje samousmerjene igre otrok z zagotavljanjem časa zanjo, primerne prostora in ustvarjenjem pravega vzdušja;
- razviti sposobnost vzgajanja glede na Steinerjeve smernice o učenju otrok preko posnemanja in lastnega zgleda ter težiti k temu, da vzgojitelj postane vzornik, ki ga je vredno posnemati;
- razviti sposobnosti in spretnosti v številnih domačih aktivnostih, ročnih spretnostih in zagotoviti otrokom bogate izkušnje na področju delovnih spretnosti odraslih;
- zagotavljanje spodbudnih izkušenj za otroke na področju gibanja, evritmije, glasbe, govora, lutkovnih predstav, slikanja (mokra na mokro), modeliranja (s čebeljim voskom), risanja z voščenkami, izkušnje v naravi, socialne izkušnje, praznovanja praznikov.

V slovenskem prostoru se waldorfski učitelji in vzgojitelji usposabljaajo v triletnem študiju ob delu. Študijsko leto obsega 230 ur predavanj z dodatnimi 40 urami poletnega seminarja, ki se

izvaja dva vikenda na mesec. Za pridobitev naziva waldorfskega vzgojitelja je obvezno še četrto leto, posvečeno praktičnemu vsakodnevnu delu v waldorfskem vrtcu, in predstavitev individualnega raziskovalnega projekta ali tako imenovane diplomske naloge. Vsako šolsko leto je obveznih 3 do 5 dni prakse v vrtcu. Študent mora oddati hospitacijsko poročilo o opazovanju otroka v drugem letniku ter hospitacijsko poročilo – študij otroka v tretjem letniku (Zavod za razvoj waldorfskih šol in vrtcev 2016).

V zadnjem, četrtem letu študent sodeluje z notranjim in zunanjim mentorjem, ki spremljata njegov razvoj v vrtcu, kjer je vključen v vsakodnevni delovni proces. Notranji mentor – vzgojitelj mora ob koncu leta oddati poročilo o študentovem delu. Študent ima priložnost voditi skupino pri vseh utečenih, v prejšnjem poglavju navedenih didaktičnih pristopih waldorfskega vrtca (rajanje, lutkovna igrice, vodenje dejavnosti). Zunanji mentor pa je tisti, ki spremlja kakovost njihove izvedbe.

Temelji waldorfske pedagogike, antropologije in psihologije, vrtčevska waldorfska metodika in didaktika, pedagoško svetovanje v praksi, slovenščina, pravo, zdravstvena vzgoja, glasbena vzgoja, ritmično-muzikalična vzgoja, likovna vzgoja, tehnična vzgoja, gospodinjsko-zdravstveno področje ter delo na biografiji so predmeti, ki jih študentje poslušajo v treh letih. Esej na temo Vloga odraslega v vrtcu pišejo v drugem letniku, v tretjem letniku pa esej na temo Ustvarjalno delovanje kot podpora pozitivnega obnašanja v vrtcu. V treh letih nastane veliko izdelkov in samostojno zasnovanih nastopov, ki so predstavljeni pred ostalimi udeleženci seminarja – prstna igra, rajalna igra, lutkovna igra ter izdelki ročnih del (pribor za šivanje, stoječa lutka, waldorfska lutka, marioneta, mehka igrača ali žival, z naravnimi barvami barvane svilene in bombažne rute, izdelek iz lesa). Po opravljenih obveznostih voditelji seminarja sestavijo strokovno priporočilo. To upošteva kakovost študentovega dela med celotnim seminarjem, poročila mentorjev in reflektivni dnevnik. V njem voditelji seminarja podajo mnenje o pripravljenosti študenta za vodenje skupine ali pa se mu priporoči nadaljnje delo v vlogi pomočnika. Zaključna naloga je pisni izdelek in zajema teoretični in praktični del. Predstavi se jo pred kolegicami in povabljenici.

Informacije sem pridobila pri pogovoru z Branko Lončar Kärcher, mentorico izobraževanja za waldorfske vzgojitelje Zavoda za razvoj waldorfskih šol in vrtcev, junija 2016.

## 6 EMPIRIČNI DEL

Med dvema vodilnima paradigmama znanstvenega raziskovanja na področju družbenih ved, med kvalitativno in kvantitativno, sem se odločila za kvalitativno. K temu so me vzpodbudile besede:

*S kvalitativnim raziskovanjem se lotevamo tudi tematike, ki se je s kvantitativnim ne moremo, če o njej ne vemo toliko, da bi lahko raziskovalni problem primerno konceptualizirali in strukturirali (cilji raziskave, raziskovalna vprašanja, raziskovalne hipoteze), raziskavo ustrezno temu naprej načrtovali, sestavili strukturirani (standardizirani) instrumentarij za zbiranje podatkov. V takih primerih nas lahko poprejšnji kvalitativni prijem npr. v obliki nestrukturiranega intervjuja pripelje do informacij, ki nam pomagajo pri snovanju kvantitativnega raziskovanja (Sagadin 2001, 10–25).*

Ker se raziskovalni problem nanaša na različne dejavnike socialne edukacije waldorfskega vrtca (upoštevajoč hipoteze, podane v začetku diplomskega dela), so v kvalitativni raziskavi – polstrukturiranem intervjuju sodelovale štiri vzgojiteljice: tri diplomantke Pedagoške fakultete ter ena, ki je v pedagoški poklic waldorfske vzgojiteljice vstopila iz drugega poklica. Izbrala sem jih, ker imata dve izmed njih dolgoletne izkušnje dela z otroki v javnem kot tudi v waldorfskem vrtcu (izkušnje uvajanja, delo na sebi/samovzgoja, didaktične prakse). Dve izmed njih sta ustanoviteljici dveh zasebnih vrtcev. Eden izmed zavodov dela po javnem kurikulumu in uporablja elemente vrtčevske waldorfske edukacije, drugi pa je zasebni waldorfski vrtec. Slovenska zakonodaja s področja predšolske vzgoje dovoljuje, da se zaposlijo v specifičnih didaktičnih praksah (waldorfska pedagogika, pedagogika montessori) tudi tisti, ki nimajo pridobljene diplome s področja predšolske vzgoje, imajo pa zaključen visokošolski študij ustrezne smeri ter opravljeno izobraževanje – specializacijo, v tem primeru izobraževanje za waldorfskega vzgojitelja (40. člen zakona Zakona o vrtcih – ZVrt (Uradni list RS, št. 12/96 z dne 29. 2. 1996).

Vzgojiteljica, ki je v ta poklic vstopila iz tehnične izobrazbene smeri, je bila zanimiva za intervju, ker potrjuje dejstvo, da sta socializacija in edukacija vseživljenska procesa, da samovzgoja človeka lahko pripelje do nove poti, v tem primeru od inženirke kemije do predšolske vzgojiteljice. Dve intervjuvanki živita in delata v različnih enotah waldorfskega vrtca, katerega ustanovitelj je Zavod za razvoj waldorfskih šol in vrtcev iz Ljubljane. Eno sem obiskala v njenem delovnem okolju, drugo na domu. Drugi dve sta iz Maribora in Ptuj. Z

eno med njimi sem pogovor opravila na ljubljanski waldorfski šoli. Zaradi nenadne spremembe situacije z eno izmed intervjuvank nisem mogla opraviti posnetka intervjuja. Prosila sem jo, naj pisno odgovori na vprašanja, na kar se je z zavzetostjo odzvala.

Vprašanja intervjuja sem razdelila na tri sklope. Vsak sklop ustreza posamezni hipotezi, ki ima utemeljitev v teoretičnem delu naloge. Kvalitativna analiza gradiva je potekala od določitve enot kodiranja prek zapisa pojmov po lastni presoji in analiziranja značilnosti teh pojmov do povzetka o tem, kar iz zbranih podatkov izhaja (Vogrinc 2008, 108–111). Ker gre za teorijo krajšega obsega, dobljenih ugotovitev nikakor ne želim posploševati. Poleg zvočnega zapisa intervjuja so nastale transkripcije zvočnih posnetkov. K prilogam sem dodala nekaj fotografij iz vrtčevskih okolij mojih intervjuvank.

## 7 ANALIZA RAZISKOVALNIH UGOTOVITEV EMPIRIČNEGA DELA

### 7.1 1. HIPOTEZA

Izgradnja zaupnega odnosa med vzgojiteljem in starši, kot ga uvede waldorfski pristop (postopnost), omogoča otroku blag vstop in dobro počutje v novem okolju.

#### 7.1.1 Potek izgradnje zaupnega odnosa med vzgojiteljem in starši po načelu postopnosti v praksi

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
J: "/.../dejstvo je, da se je izkazalo, da se bolj obnese to, da se mi prej pogovarjamo, da prej navežemo, da rečem nitke, stike skozi delovno akcijo, skozi intervju, skozi obiske. In ko se starš odloči, da zaupa pustiti svojega otroka v našem vrtcu, v naši skupini, jaz rečem: »na hodniku se lahko crkljate kolikor hočete in kolikor časa hočete, ampak, ko ga date v sobo, ga date na tla, da ga pač ne trgamo iz njihovih rok in greste«. In glede na to, da se to najbolj obnese, jaz to prakticiram zdaj že ves čas, z izjemami. Definitivno je tako, da rečem, če vidim, da je nek otrok, ki kljub vsemu nekako ne more spustit starša ali pa starš ne otroka ... tudi obstaja možnost, da je starš noter. Sigurno pa je tako, da nikoli ne rečem,	najprej pogovor s starši navežemo stike skozi različne aktivnosti starši se odločijo, da zaupajo pustiti otroka v našem vrtcu postopnost in nevsiljivost pri procesu ločevanja	pogovor s starši vloga vzgojitelja zaupanje postopnost

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>zdaj pa zginite, ampak je to to, da mora otroku povedat, da gre, če otrok to dovoli prav, če ne pa ne. Gre pa otrok z njim. Ampak moja izkušnja je taka, da ko pridejo otroc skozi vrata pa če starš lahko odklopi, da rečem pri svoji duši, imam po tej plati res dobre zkušnje. Nimam slabih izkušenj, mi nimamo tega tri tedenskega uvajanja v tej naši starejši skupini, za razliko od mlajših, tam pa pridejo zraven."</p>	<p>staršev in otroka</p> <p>individualno prilagajanje posamezni družini oz. njenim potrebam</p>	<p>individualno prilagajanje</p>
<p>"Ja, a lahko še nekaj dodam. Vedno imajo starši možnost, da potem kasneje, ko so otroci že del našega sistema, pridejo hospitirat kadarkoli želijo cel dan. To pomeni, da pridejo in živijo z nami cel dan in se mi zdi, da glede na to, da so prej že pač oblikovana skupina, saj pride par otrok 6-7 otrok na novo v skupino in starši med seboj se že toliko pokomunicirajo, da vedo kje smo, kako smo. To se mi zdi pa tudi ena od...da vzgojitelj obišče otroka na domu, prej ali potem in v vsem tem obdobju vsaj enkrat, pa starš pač, če želi lahko pride v skupino. Eni to izkoristijo, eni pa ne, ampak se je to pokazalo za zelo uredi."</p>	<p>možnost hospitacij s strani staršev</p> <p>vzgojiteljev obisk otroka na domu</p>	<p>hospitacije</p> <p>obisk</p>
<p>"Jaz bi rekla, da smo na razpolago, da rečem še preveč, saj dejansko lahko kličejo kadarkoli. Imajo pač naše osebne telefone in lahko kličejo, se pogovarjamo kadar je treba, ampak dejstvo je, saj drugače so te govorilne ure 1x na mesec, sicer pa se lahko dogovorijo ali pokličejo kadarkoli ..."</p>	<p>govorilne ure 1x na mesec</p> <p>pokličejo lahko kadarkoli</p>	<p>dosegljivost</p> <p>dosegljivost</p>
<p>"S starši se, v bistvu vedno, na prvih govorilnih urah pogovarjamo, kako je zgledalo to uvajanje oziroma, kako se je to odražalo doma. Kako so pa tu pa jaz sama vidim. Dejansko tudi res se pogovarjam s sodelavko,</p>	<p>pogovor o uvajanju otroka in odražanje doma</p>	<p>pogovor s starši</p>



Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>kako je popoldan, kako je zjutraj in izkušnje so po tej plati, da rečem, nekam moram trkat, da moram to povdarit, ker vem, da se lahko to jutro v trenutku spremeni, da nič ni samoumevno ampak, da se je pa vse to pokazalo kot čisto dobra praksa. Staršem že ob odhodu povem oziroma, ko ni otroka zraven povem, kako so se stvari čez dan odvijale.</p>		
<p>S: "Dejansko je to tudi proces samovzgoje, ker moraš. Nekako tako kot ti rasteš, imam občutek, da rastejo tudi starši in naučiš se katere informacije jim moraš dati in tudi oni potem nekako razvijejo ta občutek s čim te lahko obremenijo in kaj te lahko vprašajo. In moraš ostati v tistem profesionalnem odnosu in profesionalnih vprašanjih. In sem jim na razpolago, povem jim točno določene ure, v katerih me lahko pokličejo in kako se pogovorimo. Dnevno sem jim na razpolago v določenih urah."</p>	<p>samovzgoja vzgojitelja starši razvijejo občutek, s čim te lahko obremenijo in kaj te lahko vprašajo dnevno na razpolago v določenih urah</p>	<p>rast meje dosegljivost</p>
<p>V: "Ja, ko sem zelo natančno pomen postopnega uvajanja staršem opisala, so iskali vse možne načine, da so lahko sodelovali. V bistvu so to sprejeli z odprtimi rokami iz vsega srca in so naredili vse, kar je bilo možno, da so lahko v tem procesu sodelovali tako, kot je bilo za otroka najboljše, čeprav na svoj račun. To se pravi, so koristili dopust, neplačan dopust in tako dalje. Razne druge načine. Moj odnos do tega procesa, pa je zelo spoštljiv. /.../"</p>	<p>razlaga pomena postopnega uvajanja staršem</p>	<p>izobraževanje</p>

Temeljit in kvaliteten pogovor s starši (o uvajanju in samem pomenu postopnega uvajanja) je eden izmed prvih korakov k izgradnji zaupnega odnosa med vzgojiteljem in staršem.

Primerna vzajemna komunikacija s starši je pomembna tudi ves čas uvajanja in bivanja otroka v vrtcu. Informacije glede uvajanja, ki jih vzgojitelj v pogovoru poda staršem, starše vzpodbudijo k aktivnemu sodelovanju pri uvajanju svojih otrok. Vloga vzgojitelja je, da naveže stik s starši z različnimi dejavnostmi, med drugim tudi z obiskom vzgojiteljice na domu otroka. Tako otroku kot tudi staršem je omogočeno, da proces ločevanja poteka postopoma in nevsiljivo. Vzgojitelj se prilagaja posamezni družini. Sčasoma starši pridobijo zaupanje in zmorejo otroka pustiti v vrtcu.

Med bivanjem otroka v vrtcu imajo starši kadarkoli možnost hospitacij v vrtcu. Dosegljivost vzgojiteljice je staršem omogočena med govorilnimi urami, ki načeloma potekajo enkrat mesečno. Poleg tega vzgojiteljice omogočajo dnevno dosegljivost, ena vzgojiteljica je tako na razpolago ob določenih urah, medtem ko je druga vzgojiteljica kadarkoli na voljo za telefonski pogovor s starši. Pomembna elementa pri izgradnji zaupnega odnosa sta tudi osebna in profesionalna rast vzgojitelja, ki poteka tudi skozi samovzgojo in postavljanje zdravih meja staršem.

### **7.1.2 Vpliv izgradnje zaupnega odnosa med vzgojiteljem in starši po načelu postopnosti vstopa v vrtec in dobrega počutja otroka v novem okolju**

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
J: "Jaz jih prej vprašam, kako si oni predstavljajo pod pojmom uvajanja, pol pa jaz povem, kako se najboljša praksa izide in pol iščemo skupno točko. Ni tako, da bi jih kar pred dejstvo postavila, razen, če vidim recimo, da se najdejo kakšni starši, ki pa hočejo kakšno stvar izsilit iz drugega vidika, kar se je pa tudi že zgodil. Tako, da v bistvu ne vem, če kakšen starš ne more ... bom takole rekla; enkrat so prpeljali eno deklico, ki je bila že dovolj stara za, da bi lahko šla že v šolo in potem so starši na vratih čakali, kdaj se bo ona začela igrati. Dejstvo pa je, da otrok, ki pride v vrtec se ne more začeti kar takoj igrati. Da mora najprej osvojiti prostor. Takrat sem pa res tista, ki rečem, oprostite, sedaj je pa čas, da lahko greste, ker kljub vsem	najprej pogovor s starši o uvajanju  iščemo skupno točko  podpora otroku s pomočjo staršem pri ločitvi od otroka	pogovor s starši  dogovor  podpora

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
pogovorom, me tista ženska ni mogla slišat."		
<p>S: "Zelo so potrebna. Večinoma je to, kot sem že prej rekla, prvi otrok in starši dejansko, ko jim ti razložiš in osvetliš, kako to zgleda, da je otrok res lahko, da sploh nič ne joka in da, ko ga zagleda, da se bo verjetno razjokal in da bo zjutraj en lep čas še, ko se lahko zgodi, da otrok joka in da potem vstopi noter in da potem en, dva, tri ga lahko potolažiš in ko starši začutijo zaupanje, ko vidijo, da ti lahko otroka potolažiš, potem je staršu veliko lažje in seveda je lažje potem otroku, ker starš svoje občutke prenaša na otroka."</p> <p>"Zdaj tako je, ko imaš določena znanja ti je veliko lažje. Veliko lažje tudi starše izобразиš, ko vejo kaj se zgodi je tudi njim lažje in potem je tudi otrokom lažje. Sedaj, če je to res postopnost in, če se upošteva otroka, potem, da bi jaz videla neko določeno, tisto, da bi bilo otroku res hudo v tem smislu... vidiš pa potem naprej napredke v smislu, da se otrok zaigra, da se otrok sprosti, da se začne zanimat za druge otroke, da ni samo to, da potrebuje vzgojitelja, da si najde svoj kotiček. Jaz vedno mislim, da sem na dobri poti, ko vidim, da se otrok začne igrati in potem tudi ocenjujem ta proces uvajanja.</p>	<p>razložiš in osvetliš, kako to zgleda</p> <p>ko vidijo, da ti lahko otroka potolažiš, jim je lažje</p> <p>starši svoje občutke prenašajo na otroka</p> <p>izobraževanje staršev</p> <p>poznavanje jim omogoča zaupanje</p> <p>tudi otrokom je lažje</p> <p>vidiš pa napredke (otrok se zaigra, sprosti, začne zanimati za druge otroke, si najde kotiček)</p>	<p>pogovor s starši</p> <p>zaupanje</p> <p>učenje s posnemanjem</p> <p>rast</p> <p>zaupanje</p> <p>učenje s posnemanjem</p> <p>samostojnost</p>
<p>V: "Ja, zelo veliko staršem o tem govorimo. In da, pač starši potem lahko do nas vzpostavijo to iskreno komunikacijo in en odnos poln zaupanja. In potem je tudi zaupanje otroka, ta navezava</p>	<p>starši vzpostavijo iskreno komunikacijo</p> <p>starši vzpostavijo odnos zaupanja</p>	<p>komunikacija</p> <p>zaupanje</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
otroka na nas bolj uspešna in hitrejša. Seveda morajo biti starši res pripravljeni. Eni rabijo veliko časa, eni pa manj."	občutki staršev vplivajo na zaupanje, navezavo otroka  časovne razlike pri pripravljenosti staršev	učenje s posnemanjem  individualno prilagajanje

Razlaga in pogovor s starši o uvajanju, pa tudi izobraževanje staršev ter dogovor o sprejemljivem uvajanju je za starše in vzgojitelja pomembno izhodišče za nadaljnje ravnanje. Starši so pomirjeni in lažje zaupajo vzgojiteljici, ko poznajo postopek oziroma proces in vidijo, da vzgojiteljica zmore potolažiti njihovega otroka. V kolikor je potrebno, vzgojiteljica z dodatno usmeritvijo staršem pomaga pri začasni ločitvi od otroka in tako nenazadnje omogoči otroku lažjo samostojno vključitev v vrtec:

» /.../ če vidim recimo, da se najdejo kakšni starši, ki pa hočejo kakšno stvar izsiliti iz drugega vidika, kar se je pa tudi že zgodilo. Tako, da v bistvu ne vem, če kakšen starš ne more ... bom takole rekla; enkrat so pripeljali eno deklico, ki je bila že dovolj stara za, stara je bila dovolj, da bi lahko šla že v šolo in potem so starši na vratih čakali, kdaj se bo ona začela igrati, dejstvo pa je, da se otrok, ki pride v vrtec ne more začeti kar takoj igrati. Da mora najprej osvojiti prostor. Takrat sem pa res tista, ki rečem – oprostite, sedaj je pa čas, da lahko greste, ker kljub vsem pogovorom, me tista ženska ni mogla slišat.«

Otroci namreč občutijo, kako se starši počutijo. Občutki staršev pa neposredno delujejo na otroke v smislu učenja s posnemanjem. Torej, če je staršem lažje pri začasni ločitvi od otroka, se tudi otroci bolje počutijo. Pri tem je potrebno upoštevati individualne razlike pri starših, saj nekateri potrebujejo več, drugi manj časa, da so pripravljeni na ločitev od otroka. Posledično je potrebno prilagajati sam postopek uvajanja. Napredek je razpoznaven iz postopne spremembe otrokovega vedenja v smislu njegove večje samostojnosti: » /.../ da se otrok zaigra, da se otrok sprosti, da se začne zanimati za druge otroke, da ni samo to, da potrebuje vzgojitelja, da si najde svoj kotiček. /.../«

### 7.1.3 Uvajanje otrok v skupino

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Kadar pa sedaj pri nas uvajamo, ne glede na to, koliko je star otrok, pristopimo k temu po temeljitem pogovoru s staršem. Glede na to, da sem postopek uvajanja pri nas sama kreirala, imam seveda do njega pozitiven odnos. Zabava me njegova fleksibilnost, ki se prilagaja novim staršem."	temeljit pogovor s starši	pogovor s starši
	fleksibilnost, prilagajanje staršem	individualno prilagajanje
S: "Pri nas lahko traja uvajanje tudi do dva meseca! Koliko pač starš in otrok potrebujeta. Če ste mogoče opazili je starš na prvem mestu, otrok šele na drugem. Šele, ko starš pridobi zaupanje in izgubi strah pred ločitvijo od otroka (niso vedno mame tiste!!!!), se lahko začne pravo uvajanje. Praviloma naš način uvajanja starši pozitivno sprejmejo in si ga tudi želijo. Vedno pa so tudi izjeme, mi jim gremo na proti in poskušamo iz dane situacije narediti najboljše. Ne držimo se tega pravil (kljub temu, da smo sami uvedli svojo uvajalno prakso), saj je življenje zelo tekoče in moramo biti zelo fleksibilni."	individualno prilagajanje družini	individualno prilagajanje
	starši pridobijo zaupanje ne držimo se tega pravil	zaupanje individualno prilagajanje
J: ".../ zato se meni najbolj obnese, dejansko, da rečemo delovna akcija, intervju, obisk vrtca, jaz grem na obisk in potem v bistvu se reče pred vrati mami adijo. Lahko pride čez 15 min, lahko pride čez pol ure ali ob dvanajstih, ampak mora it."	intervjuji s starši	intervju
	obisk vrtca	obisk
	obisk doma	obisk
	odhod staršev iz vrtca	ločitev staršev in otroka
J: "Vsako leto sprejemem toliko otrok, kolikor jih gre ven in dejstvo je, da je to približno številka 6, to pomeni, da je ena tretina na skupino in da tudi ti otroci, ki prihajajo k nam iz jasličnih skupin, da se mi prej obiskujemo. Vedo	s starši se prej pogovorjamo	pogovor s starši
	individualno	individualno

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>za našo sobo, ampak moja izkušnja je tudi, da se oni v bistvu na en način veselijo, zraven jih je pa tudi kljub vsemu strah in je kljub vsemu prvi dan, da rečem tudi za njih malo stresen. Po enem tednu je pa vse v redu. Tukaj lahko, da rečem je tudi točka preloma, ko se mi že prej s starši pogovarjamo. Kakšni starši želijo, da je otrok že prvi dan v vrtcu cel dan in v bistvu je dejansko tako, da starši poznajo otroke dovolj dobro, da tisti, ki vedo, da otroci dobijo cel paket takoj, se je to izkazalo, da je čisto v redu in da ni bilo nobene težave. Da kakšni otroci tudi, ko pridejo iz državnih vrtcev k nam, pač vejo v vrtcu se gre počivat in so šli počivat. Tako, da je res tako individualno z vsako družino drugače tako, da se to zdajle, da rečem dobro izide."</p>	<p>prilagajanje družini</p>	<p>prilagajanje</p>
<p>S: "Zelo dobro. Jaz s starši zelo hitro vzpostavim kontakt. Prvotno je to, da preden otrok vstopi v waldorfski vrtec imamo približno dve urni intervju s starši in že takrat omenim, da bom že avgusta imela roditeljski sestanek na temo uvajanja. Približno dve uri govorim izključno in samo na temo uvajanja, pol ure potem dovolim še vprašanja in tudi tisto kar sem jim povedala, jim pošljem po mejlu v pisni obliki, zaradi tega, ker je veliko staršev oziroma dejansko skoraj vsi, da je to njihov prvi otrok in starši so na en način zablokirani in šele čez čas ugotovijo kaj si jim ti govoril in jim je veliko lažje, če to imajo v pisni obliki in potem to skozi čas nekako ozavestijo. Tukaj je tudi npr. na IVZ-jevi spletni strani je zelo dobro besedilo o uvajanju. Sicer smo se tudi mi na izobraževanju, smo se ogromno učili in to je tudi zelo, zelo pomemben korak."</p>	<p>intervju s starši</p>	<p>intervju</p>
	<p>avgusta roditeljski sestanek</p>	<p>izobraževanje</p>
	<p>pisni povzetek povedanega</p>	<p>podpora</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>"Torej, prvo se začne s sestankom in je dejansko odvisno že na prvem tistem, ... določeno sliko dobim že pri intervjuju, na tistem sestanku pa se lahko stvari kristalizirajo. Dve leti nazaj, ko sem govorila, so se spontano starši, ki so se prvič srečali med sabo začeli meniti in potem so naredili zamike tako, da smo lahko vsak teden uvajali po enega otroka. Na ta način se otroku lahko omogoči, da se lažje zraste s skupino. V tem letu šolskem smo uvajali 10 otrok in skoraj vsi so prišli, 9 otrok septembra, 1.septembra in je bilo zelo intenzivno. Enostavno je bila to potreba staršev druge možnosti niso imeli. Dva otroka pa smo v drugem tednu začeli uvajati in ne glede na ta sestanek in na znanje, ki sem ga prenesla na starše, se je zgodil en novi moment. Nekaj, na kar sem jaz postala pozorna in kar vem, da bom naslednji generaciji povedala je to, da so se starši med sabo začeli primerjati in ker zadnja točka pri uvajanju je, da prespijo v vrtcu in so sedaj videli, ah, ta prespi in so začeli pritiskati, pa naj tudi naš prespi in tam, kjer sem popustila in sem šla skozi sebe, skozi tiste notranje občutke je otroku bilo dejansko zelo težko."</p>	<p>dogovor s starši glede uvajanja z zamikom otrok prespi v vrtcu</p>	<p>dogovor samostojnost</p>
<p>"Dejansko lahko opišem bolj, kar mi delamo. To se pravi prvič, ko lahko pridemo, prosimo starše, če so lahko v vrtcu samo 1 uro, približno. Takrat otrok pride in vidi prostor, vidi skupino, vidi vzgojitelje in približno 1 ura je res tisti čas, ki je za otroke za prvič dosti. Na ta način tudi spodbudimo otroka, da mu je mogoče, mogoče to zanimivo in si želi priti tudi drugi dan. In drugi dan potem, ko pride otrok, so z nami do...pojemo še zajtrk in gremo na igrišče in takrat ocenimo, če je otrok pripravljen, da starš odide. Če pa vidimo, da ni</p>	<p>bivanje v vrtcu je za otroke vsak dan daljše</p>	<p>postopnost</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
pripravljen, starš ne odide."		
<p>"To je že v prvem tednu, da. Pri nas je zelo pomembno, ker starši nimajo druge možnosti, kot da hitijo v službo in se prilagajat moramo staršem. Tako, da potem vidimo, če je v redu ločevanje in tudi dogovarjamo se sprti za koliko je to minut; 5 min, 10 min, 15 min, ampak starše res naprosimo, da grejo stran od vrtca, da ne kukajo, da je otrok brez te povezave, fizične s starši, da se lahko sprosti. Če pa predvidimo, da bi bilo prehudo, seveda ocenimo. Večinoma je tako, da starši, ki hitijo v službo zelo lahko to naredijo, da grejo stran. Lahko je to samo 15 min, lahko je pol ure in naslednji dan potem vidimo ali naredimo isto ločitev ali to ločitev podaljšamo in potem počasi pridemo do tega koraka, da starš odide. Takrat otroka obleče in da z vzgojiteljico pride na vrt z otrokom. Naslednji dan oz. naslednji korak se zgodi, da starš odide še, ko smo v igralnici, preden odidemo v garderobo, potem takoj po zajtrku in potem pred zajtrkom in potem starši se potem vrnejo na začetku pred kosilom, pa po kosilu. Vedno podaljšujemo ta proces, ta čas ločevanja in skrbimo, da otrok v sebi razvije občutek, mami je odšla, oči je odšel in bo nazaj prišel. Jaz zelo rada vidim, da uvaja mama oziroma tisti, ki je bil z otrokom največ časa, ker potem je res obojestransko zaupanje hitro vzpostavljeno. In na koncu, ko je otrok ves čas v tem dopoldanskem času samostojno, sproščen takrat predlagamo spanje, kot zadnji korak v uvajanju.</p>	<p>starši nimajo druge možnosti, kot da hitijo v službo, in se jim prilagajamo</p>	<p>individualno prilagajanje</p>
	<p>podaljšujemo proces ločitve</p>	<p>postopnost</p>
	<p>otrok prespi v vrtcu</p>	<p>samostojnost</p>
<p>V: »Berlinski model« je pač metoda, ki zelo strukturirano predpisuje to postopno uvajanje, ki ga lahko razvleče nekje od enega tedna tudi do štirih tednov. Kar je zelo zanimivo,</p>	<p>postopno uvajanje časovno</p>	<p>postopnost individualno</p>



Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
da je prisotnost staršev, pravzaprav ni dobro, če starši niso prisotni in ni dobro, če te postopnosti ni. Ni pa tudi dobro, če je tega preveč. »Berlinski model« je pač zelo komplicirana metoda, tu je mogoče premalo časa, da bi jo celotno opisali. Ampak upoštevata se oba vidika: preveč prisotnosti staršev, stihijska prisotnost. In če starši ne vejo, kako se morajo obnašati je lahko tudi zelo zelo slabo za to postopno uvajanje. Zato »berlinski model« izključuje vse te moteče dejavnosti, kot so premalo prisotnosti, premalo postopnosti in obratno, preveč postopnosti. In preveč nekako stihijskega, nekako prezence staršev v prostoru, to vse izključuje »berlinski model«.	individualno prilagajanje uvajanja prava mera prisotnosti staršev izključevanje motečih dejavnikov	prilagajanje   omogočanje priložnosti   omogočanje priložnosti

Uvajanje otroka v vrtec oziroma vrtčevsko skupino je pomemben tudi pri izgradnji zaupnega odnosa med staršem in vzgojiteljem in se tako s tem pomembno prekriva ter povezuje. Zato je za ustrezno uvajanje otroka v skupino najprej pomemben temeljit pogovor s starši in intervju. Zatem starši in otrok obišejo vrtec, vzgojitelj pa dom. Roditeljski sestanek na temo uvajanja in pisni povzetek, ki ga dobijo starši, jim služi kot izobraževanje in ozaveščanje procesa uvajanja.

Temeljno načelo procesa uvajanja je postopnost. Vzgojitelj proces uvajanja individualno prilagaja staršem in otroku ter temu primerno prilagodi tudi pravila. Pomemben korak v procesu uvajanja je vzpostavljeno zaupanje staršev. Odhod staršev iz vrtca oziroma začasna ločitev od otroka ter v okviru tega podaljševanje časa ločitve staršev in otroka vsebujejo načelo postopnosti. Omogočanje priložnosti v okviru podpore začasni otrokovi ločitvi od staršev predstavlja tudi ustrezna mera prisotnosti staršev v povezavi z odsotnostjo motečih dejavnikov. Zadnji korak v uvajanju otroka je to, da v vrtcu tudi prespi.

Primer načina uvajanja, kot v praksi ponavadi poteka, navajamo tudi v nadaljevanju: » /.../ Dve leti nazaj, ko sem govorila, so se spontano starši, ki so se prvič srečali med sabo, začeli meniti in potem so naredili zamike tako, da smo lahko vsak teden uvajali po enega otroka. Na ta način se otroku lahko omogoči, da se lažje zraste s skupino. /.../«

**POVZETEK:** Spoznavanje vrtca in skupine, vzgojitelja, staršev in otroka poteka postopoma, skozi več različnih korakov, predvsem nevsiljivo ter individualno prilagojeno posamezni družini. Skozi postopnost in nevsiljivost je tako staršem kot tudi otrokom omogočeno, da vrtcu in vzgojitelju zaupajo, se počutijo varne terčasne ločitve ne doživljajo kot dodaten stres. Pri tem velja omeniti pomembnost občutij staršev, ki neposredno delujejo na občutja in ravnanja otrok. Razvidna je torej postopnost procesa uvajanja oziroma začasnega ločevanja otroka in staršev ter postopnost vzpostavljanja zaupnega odnosa med starši in vzgojiteljem, zato lahko HIPOTEZO 1, ki se glasi: »izgradnja zaupnega odnosa med vzgojiteljem in staršem, kot ga uvede waldorfski pristop (postopnost), omogoča otroku blag vstop in dobro počutje v novem okolju«, potrdimo.

## 7.2 2. HIPOTEZA

Didaktične prakse waldorfskega vrtca prispevajo k celovitemu razvoju otrokove osebnosti.

### 7.2.1 Razvijanje sposobnosti razumevanja in sprejemanja sebe in drugih

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Šele, ko otrok v dnevnem, tedenskem in letnem ritmu, ki izhaja iz ritma narave z vrhunci v praznikih sprejme sebe kot del celote, narave, lahko razume in sprejema tudi druge. Z ritmom se otrok ne rodi, ritem mu pomagamo graditi najprej družina in nato vrtec. Ponavljanje daje otroku varnost, zagotavlja mu vero v dobro."	temelj je ritem otroka, ki izhaja iz ritma narave pomen družine pomen vrtca ponavljanje mu daje varnost	ritem okolje okolje ponavljanje
J: ".../ In bi rekla dejansko v vsakem primeru vsak otrok to, da rečem, razvija sposobnosti razumevanja, sprejemanja samega sebe in drugih glede na njegovo starostno obdobje. Da pač jaz kot vzgojitelj gledam, spremljam, podpiram ali pa recimo, da rečem, malo usmerjam ravno to, glede na to, koliko je otrok star, temu primerno mora pol, da rečem, biti sposoben razumeti sebe,	otrok razvija te sposobnosti glede na starostno obdobje vzgojitelj podpira in	postopnost vloga vzgojitelja

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
razumeti tudi druge, kje so njegove meje, kje so meje drugih /.../"	spremlja vzgojitelj	vloga
	usmerja skladno z otrokovo starostjo	vzgojitelja
V: "Že pri zelo majhnih otrocih, prvi starostni skupini, zdaj v doktrini jasličnih oddelkov se zelo trudimo, da se otroci, najprej sebe, zelo dobro sprejemajo na ta način, da se v vrtcu, v jaslih zelo dobro počutijo. To se pravi, da jim nudimo eno zelo ljubečo, pozorno oskrbo in nego in pač poskrbimo, da otroci niso izpostavljeni stresu, to pomeni naglici, velikemu hrupu in tako dalje. To se pravi agresiji medsebojni, da so opaženi in da se ves čas dobro počutijo Tako nekako dobijo zelo dober občutek zase in se ne čutijo ogroženi in skozi to začnejo potem tudi boljše sprejemati druge. Skozi ta dober občutek sebe, skozi to, da so dobro negovani, da imajo dovolj pozornosti, da imajo ta svoj mir, da razvijajo pravzaprav svoje čute in svoje sposobnosti brez da bi bili od drugih ogroženi. To se nam zdi najbolj pomembno. In potem šele se začne ta drugi del, ta socializacija skozi igro po tretjem letu in komunikacija. Tukaj smo pač vzgojitelji potem zgled in nekako koordinatorji in tisti, ki znamo pokazati otroku konstruktivne rešitve v odnosih, pri sprejemanju drugih in teh situacij z drugimi. "	sprejemanje sebe ljubeča, pozorna oskrba in nega, izogibanje stresu, naglici, velikemu hrupu itd. socializacija skozi igro po tretjem letu in komunikacija vzgojitelji kot zgled, ki znamo pokazati otroku konstruktivne rešitve	sprejemanje       varnost    otrokov razvoj   učenje s posnemanjem
S: "/.../ Tako, da predvsem se otroci morajo v to okolje in v rutino udomaćiti. Potem skozi čas, se otroci začnejo igrati tako, da vzamejo materiale za igro in se prosto	otroci se v okolje in rutino morajo	ponavljanje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
ustvarjalno igrajo. Seveda kot vzgojitelj veš, da smo na dobri poti takrat, ko se otrok začne sproščeno igrati ves čas. Ves čas potrebuje odraslo osebo, mlajši od treh let potrebuje vzgojitelja, s časoma pa res skozi, vedno bolj potrebuje prijatelje. Tako, da oni spontano izbirajo svoje dejavnosti, oni so radovedni, opazujejo starejše, ker mi imamo skupino od 1.- 3. leta tako, da si lahko pomagajo, posnemajo, ko so pripravljeni in tudi so si pripravljeni pomagati in to jih mi tudi spodbujamo poslušati druge in ustrezno se odzivati."	udomačiti vzamejo materiale za igro se prosto ustvarjalno igrajo potrebuje odraslo osebo in prijatelje za spodbujanje... izbirajo svoje dejavnosti so radovedni, opazujejo starejše	material  prosta igra  podpora  samostojnost  učenje s posnemanjem

Otrok za svoj razvoj sposobnosti razumevanja sebe in posledično razumevanja drugih potrebuje ritem, ki izhaja iz ritma narave. Poleg tega potrebuje ljubečo nego ter izogibanje stresu in hrupu ter ponavljanje, saj mu le-to daje občutek varnosti in domačnosti ter mu omogoča sprejemanje sebe. Občutke varnosti in ritma mu mora najprej omogočati primarna družina, potem pa tudi vrtec. Vzgojiteljeva vloga je, da razvoj omenjenih sposobnosti podpira in spremlja ter usmerja glede na otrokovo razvojno obdobje, postopoma.

Ko se otrok v vrtcu počuti domače je bolj samostojen, saj si izbira dejavnosti (vzame material, se prosto igra). Pri tem pa potrebuje odraslo osebo in sčasoma vedno bolj prijatelje, da jih opazuje in se uči s posnemanjem, na primer konstruktivnega reševanja. Socializacija poteka s posnemanjem skozi igro, ki je za otrokov razvoj nujno potrebna.

## 7.2.2 Razvijanje sposobnosti za dogovarjanje, upoštevanje različnosti in sodelovanje v skupinah

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Prosta igra je glavno pravilo, kjer je dovolj možnosti za vadenje kompetenc. Otroci v času proste igre tudi določajo domišljjske vloge, aranžirajo svoje lutkovne igre, gradijo domove. S premičnimi policami, ki jim rečemo stojke tudi posegajo v organizacijo prostora samega, kar je v javnem sistemu nedopustno (že zato, ker je vso pohištvo privijačeno). Tako lahko postane igralnica tudi telovadnica, v kateri so trenerji in moštva..."	prosta igra za vadenje kompetenc določajo domišljjske vloge aranžirajo lutkovne igre gradijo domove in tako posegajo v organizacijo prostora	učenje skozi igro učenje skozi igro učenje skozi igro učenje skozi igro
J: "Definitivno sem pa jaz ugotovila, da samo razlaga za enega majhenga otroka prav nič ne pomeni, ampak je v bistvu spet, da rečem vzgled, pa da pač konkretno, starosti primerno skušaš v bistvu med otroki ali pa to, ko gre pač za sodelovanje, ti kot vzgojitelj moraš potem otroke, da rečeš, ne vem, usmerjat, vodit. Ja, ja, s tem, da to, kar se tiče dogovarjanja, ja ... ker razlage kot take se pa ne obnesejo; gola razlaga je vseeno, če je ali ni, oziroma skoraj boljše, da je ni."	vzgled konkretno starosti primerno usmerjanje sodelovanje, vodenje	učenje s posnemanjem vloga vzgojitelja vloga vzgojitelja podpora
S: "Da,... mešane so skupine. Je pa drugačna dinamika kot, če bi bili vsi enoletniki. Tako, da otroke spodbujamo, da delijo, da delajo skupaj, da skrbijo drug za drugega in da dejansko se zavedamo, da vse	spodbujamo, da delijo, delajo skupaj, skrbijo drug za drugega	podpora

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
kar njih obdaja jih oblikuje, oblikuje njihovo obnašanje."	vse, kar njih obdaja, jih oblikuje, oblikuje njihovo obnašanje	učenje s posnemanjem

Za pridobivanje kompetenc in učenje v okviru cilja razvijanja sposobnosti za dogovarjanje, upoštevanje različnosti in sodelovanje v skupinah je po mnenju vzgojiteljice temeljna prosta igra. Otrok se skozi igro uči na primer tako, da določa domišljajske vloge, angažira lutkovne igre, gradi domove. Ob tem pa otrok tudi posnema, zato je pomemben primeren vzgled in vzgojiteljevo zavedanje, da vse, kar otroke obdaja, jih oblikuje. Vloga vzgojitelja je tudi, da omogoči razvoj sposobnosti s konkretnim in starosti primernim usmerjanjem, spodbujanjem, vodenjem otroka in skupine ter spodbujanjem sodelovanja z njimi.

### **7.2.3 Razvijanje sposobnosti prepoznavanja čustev in spodbujanje čustvenega doživljanja in izražanja**

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "V vsakodnevni komunikaciji z otroki prihaja do čustvenega doživljanja. Kako reagiramo na otrokove potrebe, potrebe drugih, kako jih negujemo in kakšen odnos imamo mi do predmetov, igrač, sodelavcev, vse to otroci opazujejo in posnemajo. Vzorce seveda prinesejo tudi od doma. Tudi sami imajo v sebi karakterno predispozicijo. Zraven tega so tukaj rajanja in pravlјice, ki na nevsilјiv naćin otroku predstavijo ćustveni svet. Najpomembnejša je pri tem nevtralnost, ki pa ne sme biti zdolgoćasenost, da se dovoli otroku razvijati lastno ćustvovanje in ne naućeno, zato se pri	opazujejo in posnemajo, kako reagiramo, ter kakšen je naš odnos do različnih stvari, oseb, situacij vzorci od doma v sebi karakterna predispozicija	učenje s posnemanjem  okolje  lastne predispozicije

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
tekstih tudi ne dramatizira z glasom in ne s kretnjami."	nevtralnost mu omogoči razvijati lastno čustvovanje	otrokov razvoj
J: " /.../Jaz sem v bistvu spet vseeno ena izmed tistih, ki rečem, da pač je prav, da pridejo na plano karkoli, zdaj pa ali veselje ali jeza, ali žalost, da se tega otrokom ne omejuje. Je pa dejstvo ravno to, da se pa pač, kako bi rekla, ne vem ... da ... ne vem ... osmisli ali kakorkoli, da rečem, /.../. Al pa za kakršnokoli drugo v bistvu tako stvar se mi zdi, da je to čista nuja, da otroci se lahko izražajo v takem konkretnem primeru, definitivno je pa tudi v vseh umetniških dejavnostih /.../."	čustev se ne omejuje  nujnost izražanja otrok v konkretnih primerih	sprejemanje  izražanje
V: "Tako, po tretjem letu, ko otrok že sebe zelo dobro čuti kot jaz, zelo dobro se že psihološko nekako počuti kot oseba, že ločena od okolja. Ne čuti se več tako eno z okoljem, ampak nekako ve, da je on on in da so drugi drugi. Takrat se je on že sposoben tudi z razvojem govora in vsega tega, ali verbalno dogovarjat ali tudi že razvije neko govorico telesa in modele obnašanja in tukaj je pač velika pomoč, da se upošteva otrokove potrebe, da imajo dovolj prostora, dovolj možnosti za gibanje, da niso izpostavljeni stresnim situacijam, da se lahko izrazijo, da lahko čustva pokažejo in potem, pač vzgojitelj nekako jim je sposoben na nekompliciran, konkreten način z gesto in s preprosto besedo pokazati tiste boljše oblike sodelovanja in reševanja konfliktov."	upoštevanje, vpliv otroka  dovolj možnosti gibanje  izogibanje stresnim situacijam  vzgojitelj jim na preprost, konkreten način pokaže ustrezno reagiranje	samostojnost  omogočanje priložnosti  varnost  vloga vzgojitelja
S: "Otroci so seveda, prvotno otrok najprej zaupa	prvotno otrok	zaupanje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
vzgojitelju. Ko on zaupa vzgojitelju, potem tudi pokaže sebe in se potem pomembno odzove, pokaže spekter svojih čustev in izrazi potrebe in svoje občutke."	zaupa vzgojitelju  ko zaupa, pokaže sebe in se odzove ter izrazi	izražanje

Otroci razvijajo sposobnosti prepoznavanja čustev in čustvenega doživljanja ter izražanja z učenjem s posnemanjem, tako da opazujejo naš odnos in reakcijo do različnih stvari, oseb in situacij ter to tudi posnemajo. Ena izmed vzgojiteljic je mnenja, da mora vzgojitelj otrokom na preprost in konkreten način pokazati ustrezno reagiranje, medtem ko druga, da nevtralnost odgovorov vzgojitelja otroku omogoči razvijati lastno čustvovanje. Ena izmed vzgojiteljic navaja najprej otrokovo zaupanje do nje in šele zatem izražanje sebe ter reagiranje. Poleg vzgojiteljeve vloge pa so pomembni tudi vzorci, ki jih otrok posnema doma.

Dejavniki iz okolja pa nimajo edini vpliva na razvoj sposobnosti, pomembne so tudi karakterne predispozicije, ki jih ima otrok.

Za zdrav otrokov razvoj na tem področju je potrebno sprejemanje in izražanje čustev, ki jih otrok občuti (čustev se ne omejuje), upoštevanje otroka, omogočanje priložnosti za gibanje ter občutek varnosti (izogibanje stresnim situacijam).

#### **7.2.4 Negovanje radovednosti, raziskovalnega duha, domišljije in intuicije ter razvijanje neodvisnega mišljenja**

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Otroci so preko že prej omenjene proste igre, zelo nagovorjeni k doživljanju multisenzoričnosti. Glede na material, ki ga imajo na razpolago in kaj vse je "dovoljeno" ter, da smo vzgojitelji le tihi opazovalci, ki v dejavnost otroka posežemo le kadar je to nujno potrebno,	otroci so preko proste igre nagovorjeni k doživljanju multisenzorično	prosta igra



Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>imajo otroci zelo veliko možnosti. Pomembno je tudi, da se otrokom na njihova vprašanja ne odgovarja z analitičnimi in suhoparnimi odgovori, temveč se odgovor poda na resničen način, ki pa nagovori otrokovo domišljijo in radovednost. Preko ponavljanja in ritmičnega dela se urita spomin in predstavljivost, malo je fiksiranih slik, uporabljajo se predvsem gibljive slike, kar pomeni, da se preko tega tudi zelo dobro razvija neodvisno mišljenje."</p>	<p>-sti</p> <p>material, ki ga imajo na razpolago</p> <p>kaj vse je "dovoljeno"</p> <p>vzgojitelji le tihi opazovalci</p> <p>v dejavnost otroka posežemo le, kadar je to nujno potrebno</p> <p>otroci imajo veliko možnosti</p> <p>odgovor se poda na resničen način, ki nagovori domišljijo in radovednost</p> <p>ponavljanje in ritmični del uri spomin in predstavljivost</p> <p>gibljive slike za razvoj neodvisnega</p>	<p>material</p> <p>meje</p> <p>vloga vzgojitelja</p> <p>vloga vzgojitelja</p> <p>podpora</p> <p>otrokov razvoj</p> <p>otrokov razvoj</p> <p>otrokov razvoj</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
	mišljenja	
<p>J: "Mislim, da je to itak vrtec, ki to vse spodbuja, dobesečno s tem, da se recimo to dogaja definitivno v prosti igri, ko grejo ven, da dejansko imajo veliko več prostora za razliko od na primer državnega vrtca, ker si pač tam, tam nekako vseeno postaviš določene meje, ki se mi zdi, da so tukaj veliko bolj široke kot na primer tam. S tem, da je potem spet to odvisno od vzgojitelja do vzgojitelja. In recimo ne vem, jaz zaenkrat sem še toliko sigurna sama vase, da jim pustim, se mi zdi, da veliko stvari v dogovoru s starši dejansko. In ta občutek intuicije je pač po moje tudi tisto, ko rečemo, da mora vzgojitelj videt s hrbtom. In to ozračje v bistvu, ..., ki pa vsi, k dejansko delamo v vrtcu, vemo, kako se ga da hitro zmotit. Da si ti narediš kot eno kopreno čez igralnco, ali pa pač v tistem prostoru, kjer si, da zaznavaš, pa v bistvu čutiš skupaj z njimi zdaj, pa karkoli se dogaja. In dejansko, ravno to, no, da se mi zdi, da se lahko v waldorfskem sistemu veliko bolj to spodbudi, pa da ni to trening. Ravno to no, da rečem, v državnem vrtcu se mi zdi, da je veliko stvari narejenih tako kot trening, tukaj pa je kot en proces."</p>	<p>prosta igra ko gredo ven postaviš določene meje od vzgojitelja do vzgojitelja glede na dogovor s starši ravna po vzgojiteljevi intuiciji proces</p>	<p>prosta igra okolje meje individualno prilagajanje dogovor vloga vzgojitelja otrokov razvoj</p>
<p>V: "Pri tem je pomembno, da otroci sami pokažejo interes za svet, za stvari, za vtise in da imajo možnost vse te dražljaje od zunaj, informacije tudi predelat, domišljjsko jih vključit v svojo igro. Naj bo to gibalna, socialna igra, funkcionalna igra. V vse oblike igre. V vseh razvojnih fazah morajo otroci informacije, ki jih dobijo, imeti možnost potem tudi vključit, predelat, na svoj način izrazit. To se nam zdi zelo pomembno. In če je preveč vtisov in premalo tega, da bi otroci lahko sami to izrazili in sebe izrazili, je pač velika nevarnost, da se razvije ena</p>	<p>otroci sami pokažejo lasten interes možnost predelati, na svoj način izraziti dražljaje</p>	<p>samostojnost izražanje</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
latergična osebnostna struktura, kar pomeni ena pasivna struktura, kjer se ne zna človek potem navzven izraziti ali s svojo lastno kreativnostjo posegati v svet samoiniciativno."		
S: "Vsekakor se trudimo podpirati njihovo radovednost, raziskovanje in njihovo igro. Moramo jim dati priložnost, da lahko delijo, da raziskujejo svoje misli, svoje ideje, svoja čustva. V waldorfskem vrtcu imamo naravne materiale, ki to vsekakor vzpodbujajo in oni potem te naravne materiale uporabljajo pri domišljijiski igri. Seveda so, oni ves čas postajajo bolj sposobni uporabljati te materiale, ker na začetku imajo senzorično-motorično igro in potem vidiš razvoj igre do domišljijiske. Seveda oni potem s časoma začnejo sami oblikovati igrače in tudi vključujejo se v prstne igrice in krajša rajanja, ki jih imamo, uživajo tako, da gradijo z lesenimi bloki nepravilnih oblik, tudi raziskujejo različne zvoke. Ti najmlajši, vedno je ista ta igra, da začnejo – mi rečemo, da ustvarjajo glasbo, da udarjajo posodo ob posodo, vržejo kostanje po tleh. Oni raziskujejo različne zvoke in tudi v dnevnem procesu jaz uporabljam liro zjutraj pri pozdravu in poslušajo tudi različne inštrumente, pentatonični ksilofon."	<p>podpiramo radovednost, raziskovanje, igro</p> <p>moramo jim dati priložnost, da lahko delijo, raziskujejo</p> <p>naravni materiali</p> <p>najprej senzorično- motorična igra</p> <p>razvoj domišljijiske igre</p> <p>oblikovanje igrač</p> <p>prstne igrice</p>	<p>podpora</p> <p>omogočanje priložnosti</p> <p>material</p> <p>učenje skozi igro</p> <p>učenje skozi igro</p> <p>ustvarjanje</p> <p>prstne igrice</p>

Tudi na negovanje radovednosti, raziskovalnega duha, domišljije in intuicije ter razvijanje neodvisnega mišljenja koristno deluje prosta igra; najprej senzorično-motorična igra, nato domišljijiska igra, oblikovanje igrač ter prstna igrice. Skozi ponavljanje in ritem otrok uri spomin in predstavljalnost, gibljive slike spodbujajo razvoj neodvisnega mišljenja.

Sama raznolikost materiala in veliko možnosti ter široke meje otroku omogočajo učinkovitejše doseganje tega cilja. Hkrati pa vzgojitelj ravna v skladu z dogovorom s starši, poseže v dejavnost otroka le, kadar je to nujno potrebno ter ravna po svoji intuiciji. Predvsem pa je pomembno, da vzgojitelj omogoča priložnosti za raziskovanje. Odgovore je otrokom potrebno podati na resničen način, ki nagovori otrokovo domišljijo in radovednost. Sicer pa glede tega obstajajo razlike med vzgojitelji. Na razvoj tega področja pri otroku lahko koristno deluje zunanje okolje.

Zavedati se je potrebno, da je otrokov razvoj proces ter da je pomembno, da otrok sam pokaže lasten interes. Otrok prav tako mora imeti možnost predelati vtise in na svoj način izraziti dražljaje.

### **7.2.5 Spodbujanje jezikovnega razvoja za učinkovito in ustvarjalno uporabo govora, kasneje pa tudi branja in pisanja**

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Preko ritmičnega dela, pravljič, izrekov, pripovedi, lutkovnih igrice in pesmic otrok dobi zelo bogato besedišče, ki ga tudi sam uporablja v različnih kombinacijah in priložnostih. Otroci se med seboj pogovarjajo in dogovarjajo. V rimah je veliko logopedskih vaj (izgovorjava) in slušnih vaj (slišanje glasov, ki so osnova za zapisovanje črk) ter finomotoričnih aktivnosti (gnetenje in oblikovanje voska, luščenje fižole, koruze, slikanje, risanje, šivanje, ...), ki so predpogoj za pisanje in pravilno držanje pisala. Prav tako je potrebno tukaj omeniti orientacijo v prostoru (oblikovanje prostora s prej omenjenimi stojkami in omaricami) in na lastnem telesu, ki je prav tako predpogoj za oblikovanje, risanje in slikanje na omejenem prostoru, kot je papir. Prav tako se jih spodbuja k samostojnosti: oblačenje, umivanje rok, zob, nalivanje v skodelico iz vrča, uporaba pribora, mazanje	bogato besedišče skozi ritmičen del, pravljičice, izreki, pripovedi, lutkovne igrice in pesmice	otrokov razvoj
	otroci se med seboj pogovarjajo in dogovarjajo	otrokov razvoj
	rime skrivajo logopetske in slušne vaje ter finomotorične	otrokov razvoj

kruha. V gozdu, na travniku, vrtu, kjer vzgajajo svojo zelenjavo širijo besedišče preko konkretne izkušnje."	aktivnosti spodbujanje k samostojnosti	podpora
	besedišče širijo preko konkretne izkušnje	otrokov razvoj
J: " /.../ Jaz mislim, da je to stvar vzgojitelja. In to bom jaz zdajle čisto primer povedala: jaz sem oseba, ki pač veliko hodim ali pa več govorim kot mogoče kdo drug in ko smo mi za mizo, jaz ne želim, da so otroci tiho oziroma jih ne spodbujam, da je smrtna tišina. /.../."	stvar vzgojitelja	individualno prilagajanje
V: "Najprej od rojstva dalje, seveda najbolj pomembno kakšen govor otrok v svoji okolici sliši. Zato je pomembno, da se odrasli trudimo k jasnemu govoru, k resničnemu govoru. To pomeni, da za govorjeno besedo stoji tudi ena jasna misel, da se ne blebeta kar tja v en dan, da govor ni pootročen. Posegamo po kvalitetni otroški književnosti, izbiramo poezijo otroško, kot je na primer Oton Župančič. Začnemo z rimami, s krajšimi, enostavnejšimi zadevami, s preprostimi prstnimi igrkami ali pesmicami. Kasneje pa v knjižnem jeziku otrokom predstavimo ljudske pravljice, Grimmove pravljice, ruske pravljice, zgodbe, takšne preproste o domu, o gozdu, o domačih živalih. Ampak trudimo se, da je tukaj noter ena malo višja umetniška vrednost. Tako da je otrok deležen ogromno govornih spodbud in nekako skozi to razvija svoj jezik, ko vse to lahko sam posnema. In tudi, da smo vzgojitelji dovolj čuječi, da opazimo otrokove potrebe po govoru, da si vzamemo dovolj časa, da počakamo da otrok govorne informacije oblikuje, da jih izrazi, da jih	starši so vzgled od rojstva	učenje s posnemanjem
	spodbujanje razvoja skozi kvalitetno književnostjo	podpora
	otrok se razvija, ko vse to posnema	učenje s posnemanjem
	dovolj časa in vzdušje	omogočanje priložnosti

pove, da mu ne segamo vedno v besedo in nekako tudi to vzdušje, ta okvir v katerem naj bi otrok sam govoril skušamo zagotavljat.		
S: "Otrokom je med dejavnostmi dovoljeno, da prosto govorijo in potem jim je počasi dovoljeno, da začnejo poslušati tudi druge, delijo si svoje igrače in potem tudi svoje ideje. Počasi začnejo tudi sodelovat pri prstnih igrakah, učijo se pozornega poslušanja manjših zgodbic ali pa krajših lutkovnih predstav in pesmice pojejo, veliko jih prinesejo tudi, ker so se jih drugje naučili in te otroka uče in potem prepevajo veliko."	najprej govorijo prosto, začnejo poslušati druge, delijo	postopnost

Otrok usvaja bogato besedišče z ritmom, pravljičami, izreki, pripovedmi, lutkovnimi igrkami in pesmicami ter s konkretnimi izkušnjami. To se dogaja preko rim, ki vsebujejo tudi logopedске in slušne vaje ter preko finomotoričnih aktivnosti. Otroci najprej govorijo prosto, nato začnejo poslušati druge ter šele zatem se med seboj pogovarjajo in dogovarjajo; torej poteka razvoj govora postopoma.

Podporo in spodbujanje razvoja tega področja vzgojitelj nudi s spodbujanjem k samostojnosti, z uporabo kvalitetne književnosti ter z omogočanjem priložnosti za vajo v stikih med vrstniki in z odraslimi v vrtčevskem okolju. Otroku zato ponudijo dovolj časa ter ustvarijo primerno vzdušje. Otrok se uči s posnemanjem, tako da so mu že od rojstva vzgled starši in širše okolje. Med vzgojitelji so razlike v spodbujanju pogovora: »/.../ Jaz mislim, da je to stvar vzgojitelaj. In to bom jaz zdajle čisto primer povedala: jaz sem oseba, ki pač veliko hodim ali pa več govorim, kot mogoče kdo drug in, ko smo mi za mizo, jaz ne želim, da so otroci tiho oziroma jih ne spodbujam, da je smrtna tišina. /.../«

### 7.2.6 Spodbujanje umetniškega doživljanja in izražanja

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Umetnost in estetika sta prisotna v oblikovanju in dekoriranju samega bivalnega prostora (garderoba, mizica letnih časov, umetniške razglednice, slike iz mikane	oblikovanje in dekoriranje bivalnega	otrokov razvoj

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
volne), v pohištvu samem. Preko zgodbe ali iz lastnega, notranjega impulza otroci slikajo, rišejo, režejo, lepijo, barvajo, sestavljajo odpadno embalažo. Zunaj gradijo in delajo inštalacije iz vej, lesa, desk, zidakov, mivke, zemlje, vode, listkov, polžjih hišic, školjk, ... vežejo šopke iz trav, rož, sivke, ... Najpomembnejše pri tem se mi zdi, da vzgojitelj npr. dela venček, otroci pa po svojih zmožnostih ustvarjajo. Navdihuje jih tudi obisk gradu, kmetije, čevljarja, galerije..."	prostora ustvarjajo preko zgodbe ustvarjajo iz lastnega, notranjega impulza navdihujejo jih tudi obiski	ustvarjanje ustvarjanje obisk
J: "Za moje mnenje tako, da pač prva stvar je to itak prosta igra, da lahko pač v prosti igri delajo v narekovajih, kar želijo, da dobijo tudi pač, ne vem, material, ki ga vidjo v sobi, prosto, praktično s tem, da so vmes ... hm ... to umetniške dejavnosti, kjer pa dejansko nimajo dane teme in lahko naredijo, kar želijo ... drugače pa ne vem ..."	prosta igra dobijo material, ki ga vidijo v sobi	prosta igra material
"V moji skupini je tako, da mamorecimo v posameznem letu na primer ob pondeljkih risanje z voščenimi bloki, ob torkih slikanje, ob sredah evritmijo, ob četrtek oblikujemo, to pomeni, da oblikujejo ali kruh ali pa vosek, ... ne prakticiram, da bi čisto vsak teden pekli kruh, zaradi tega, ker ga pač ne pojemo pol za malico, ampak ga odnesejo domov. In zaradi tega je pol to tako, da rečemo: vosek, enkrat na mesec je pa v zvezi z nekaj s testom, al je kruh al so piškoti al pa pač nekej v tej smeri. In potem po peki gremo v gozd. In ... vem pa tud to, da kakšni prakticirajo to drugač, da lahko otroci to počnejo samo takrat, kadar si želijo, da imajo na dosegu roke. Tako, da meni osebno je to tako ... tedenski ritem. Vse	tedensko ritem če želijo kot prosto igro	ritem prosta igra

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
to, kar mi delamo kot umetniško dejavnost, pa lahko druge dneve dobijo kot prosto igro, če želijo oziroma, če izrazijo željo."		
" /.../ Rečemo "pestrost materiala". To pomen, da se igrajo itak z različnimi materiali, kot so kamen, blago, les, steklo, tudi plastika, k sem jaz včasih mislila, da o plastika – živa groza, ampak ni res. /.../ Da, v glavnem, tako da prej, najprej nekaj bolj individualno prinesejo tudi domov, potem imamo pa še nekež skupinskega, da če se le da, naredimo na koncu fizični piknik, tako da se srečajo, pač da rečeš, voda, zemlja in te zadeve. Tako, da to je v bistvu ena taka pestrost. /.../"	se igrajo  z različnimi materiali, kot so kamen, blago, les, steklo, tudi plastika	učenje skozi igro  material
V: "Otroci imajo dnevno in tedensko vedno ponujene možnosti risanja z voščenkami, slikanja z akvareli – mokro na mokro, oblikovanja, plastificiranja čebeljega voska. Tukaj pač zasledujemo, da so ti materiali čim bolj ekološki. Hkrati se otroci potem tudi izražajo skozi izdelovanje raznih igračk, preprostih dekorativnih predmetov, okrasitev, dekoracij za prostor za praznike. To vse sodelujejo, lepijo, kaširajo, izrezujejo, zlagajo papir. Vse te tehnike čim bolj kreativno vzgojiteljice vnesejo v svoj pedagoški proces. Cilj je, da se to umetniško doživljanje, ustvarjanje in izražanje pravzaprav tudi lepo vtke v vsakodnevno življenje, da se tudi to dobro uporabi. Hkrati otroci v waldorfskih vrtcih dnevno pojejo pesmice, izvajamo tudi rajalne igre, kjer je združeno petje, govor in gibanje, ples zraven. Skupaj je to združeno v eno celovito dejavnost, ki se vse prepleta. Vzgojiteljice vse te vsebine znajo na pamet. Te vsebine se ponavljajo v neki epohi, v nekem obdobju, nekaj tednov. Tako da jih otroci sami tudi zelo dobro osvojijo in jih	materiali čim bolj ekološki  ustvarjanje vpreti v vsakodnevno življenje  rajalne igre  ena celovita dejavnost, ki vse prepleta  ponavljanje dejavnosti v določenem obdobju  izkoristek časa	material  vsakodnevno življenje  učenje skozi igro  podpora  ponavljanje  gibanje



Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
lahko otroci tudi sami izvajajo v bistvu na pamet in jih tudi znajo in jih tudi doma predstavijo staršem, tako da otroci imajo veliko od teh vsebin. Tudi lastnega sodelovanja, lastne uporabe teh vsebin. Tako kot pravim: petje, pravljica, likovna dejavnost, risanje. To je vsak dan v pedagoške procesu, v določenem dnevu, v času dneva pač prisotna."	za gibanje	
S: "Seveda je tukaj pomembno kar mi notranje nosimo in ta naš odnos in do prostora in do urejenosti igralnic in do celotnega okolja otroka in potem se otrok izrazi tudi na ta način."	pomembno je, kar mi nosimo, in naš odnos do prostora, igralnic, okolja	učenje s posnemanjem

Spodbujanje umetniškega doživljanja in izražanja se otroku omogoča skozi različne pristope. Otrok tako oblikuje in dekorira svoj bivalni prostor, ustvarja zgodbe iz lastnega, notranjega impulza, navdihujejo ga odnosi odraslih in vrstnikov iz njegove okolice. Umetniško doživljanje spodbujajo tudi s prosto in rajalno igro ter z gibanjem, možnostjo uporabe različnega, predvsem čim bolj naravnega, elementarnega materiala (kamen, blago, les, volna, čebelji vosek).

Vzgojitelj skuša ustvarjanje vpeti v vsakodnevno življenje in povezati v eno, prepleteno, celovito dejavnost ter ponavljati dejavnosti v določenem obdobju (na primer tedenski ritem). Otroci pa se tudi na tem področju učijo s posnemanjem odraslih.

### 7.2.7 Spodbujanje gibalnih sposobnosti in spretnosti

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Naši otroci so veliko zunaj (travniki, gozd, zelenjavni in cvetlični vrt, atletska steza, stopnice, hrib), kjer se lahko prosto gibajo in zelo dobro usvajajo in utrjujejo osnovne gibalne	veliko so zunaj prosto gibanje spodbujanje pri veselju do	okolje gibanje podpora

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>koncepte. Po pripovedovanju staršev, so naši otroci zelo spretni in iznajdljivi ter se redkokdaj poškodujejo. Otroci imajo veselje do gibanja in pri tem se jih spodbuja, ne zavira se jih z igrami s pravili, igrajo pa se tudi spontano zunaj ali znotraj rajalne igre (rdeče češnje, bela lilija, zajčki...), seveda starejši otroci. Sami si določajo višino, iz katere bodo skakali, zato si upajo vedno višje in se naučijo tudi varno padati. Gugalnice so veje in plezala drevesa, tobogan si naredijo iz desk. Vse to vključuje vse zgoraj opisano in našeto. Iz grobe motorike se razvija fina motorika in se krepijo možganske povezave."</p>	<p>gibanja ne zavira se jih s pravili spontano igranje rajalne igre sami določajo višino za skakanje mnoge pripomočke za igro si naredijo</p>	<p>meje učenje skozi igro učenje skozi igro samostojnost ustvarjalnost</p>
<p>J: "Veš kaj, dejstvo je, da nam velikokrat starši tudi kar malo očitajo, mi pa nimamo telovadbe, nimamo športne vzgoje, ampak potem jim jaz rečem: "A res ne? A gremo pogledat, kaj se skoz dan dogaja?" In dejstvo je, da otroci izvrstno poskrbijo za vse te stvari sami, to je prva stvar. In v tistem letnem času, v katerem šport je bolj odspremi, tisto oni sami v prosti igri zelo prakticirajo. Pa samo toliko, za vsak slučaj omenim to, da letos, ko je Peter Prevc skakal, so naši otroci se igrali ... hm ... Petra Prevca, tako da so si naredil hrib, da so skakali v globino, da so skakali v daljino ... V glavnem, ni stvari, ki je ne bi posnemali po tej plati. Potem so pa drugi elementi, ko recimo mi pospravljamo in jaz vidim, da pač nekako je</p>	<p>otroci izvrstno sami poskrbijo za vse te stvari prosta igra zgodba v obliki poligona vsak trenutek praktično namenjen gibanju</p>	<p>samostojnost prosta igra podpora gibanje</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>preveč velika živahnost v sobi. V bistvu to ne grem pol jaz zdaj dušit, ampak skozi tisto živahnost, ne vem, naredim, ene vrste poligon. Rečem zdaj poligon zaradi tega, da mi kot odrasli vemo, kaj to pomeni. V resnici majo pa oni to zavito, bi človek rekel, v eno zgodnico, to pomeni, da preskočijo modro blago pa preskočjo potok, pol morajo skozi eno jamo splezati, se prav pod mizo ... Definitivno se poskrbi, da otroci sigurno niso prikrajšani za nobeno obliko gibanja, s tem da recimo, bolj si izkoristil to da, recimo ne vem, drug drugmu si damo ali naredimo prestol, pa se prenašamo, pač ta občutek teže. Ko gremo ven, da otroci lahko malo plezajo po drevesih, da ...hm ... imajo v bistvu res nebroj možnosti, da rečem, če pride lestev v sobo, ko damo zavese gor pa dol, splezajo na visoko planino, kdor si želi, kdor upa, pa vid pol, kdo se upa dotaknit stropa, kdo pa ne in tako da ... Vedno, kadar se pol s starši v tej smeri pogovarjamo, vidijo, da je to vsak trenutek temu izkoriščen praktično."</p>		
<p>V: "Temu dajemo zelo velik pomen, še posebej, ko je na začetku življenja. Ko začne dojenček svoje prve gibalne podvige je zelo pomembno, da je ta funkcionalna igra otrokom omogočena. Se pravi, da se otrok sam, v svojem telesu ima možnost dovolj kvalitetno ukvarjat. To se pravi, naš cilj je, da otrok sam doseže določene sposobnosti kot je na primer kobacanje,</p>	<p>velik pomen gibanja, še posebej na začetku življenja</p> <p>otrok se mora imeti možnost sam funkcionalno igrati</p> <p>opazovanje svojega okolja</p> <p>omogočiti pravi prostor in</p>	<p>otrokov razvoj</p> <p>omogočanje priložnosti</p> <p>učenje s posnemanjem</p> <p>omogočanje</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>plazenje. Sam se usede, sam se postavi na noge in sam shodi. Ne rabi nekih zunanjih pomagala ali zunanjih prijemov. Zdravi otroci so samo skozi opazovanje svojega okolja, kjer se okoli njih vse te aktivnosti dogajajo, sposobni to tako zvediti, da to tudi sami izvedejo in naredijo in jim je tukaj treba samo omogočiti pravi prostor in dat njihov čas. In to je neprecenljivega pomena, potem tudi za njihov psihološki, psihični razvoj. Kajti to daje otroku eno veliko samozaupanje v svoje lastne sposobnosti in svojo lastno moč, nekaj doseči in razviti."</p>	<p>čas</p> <p>skozi lastno aktivnost do samozaupanja</p>	<p>priložnosti</p> <p>samostojnost</p>
<p>S: "Otrokom pač fizični razvoj spodbujamo tako, da imajo priložnost biti aktivni, da lahko izboljšajo svojo koordinacijo in gibanje. Imamo veliko igral, ki jih je razvila Emmi Pikler. Dejansko so to jaslična skupina z elementi Emmi Pikler, ki je svoje življenje posvetila pomenu prostega gibanja za otroke, njihov razvoj. Od zunaj in v prostoru lahko otroci razvijejo svojo grobo in fino motiko, od zunaj lahko tečejo, skačejo in plezajo na vsem tistem kar jim narava ponuja, tudi na grmičevje, poteh, na različnih igralih, ki jih imamo. Želijo iti in skozi in nad in pod opremo, zavedajo se prostora. Enim zelo dobro to gre, drugi se učijo kako naj spoštujejo v tem gibanju druge, da so pozorni na druge. Seveda te gibalne aktivnosti razvijemo tudi v kakšnih krajših prstnih igriceh."</p>	<p>spodbujanje z nudenjem priložnosti biti aktivni</p> <p>zunaj in v prostoru</p> <p>skozi različne aktivnosti se razvijajo, zavedajo prostora</p> <p>krajše prstne igrice</p>	<p>omogočanje priložnosti</p> <p>okolje</p> <p>otrokov razvoj</p> <p>prstne igrice</p>

Gibanje je za otroka zelo pomembno, še posebej na začetku njegovega življenja. Otrok se uči z opazovanjem svojega okolja in posnemanjem. Spodbujanje gibalnih sposobnosti in spretnosti poteka z različnimi aktivnostmi; predvsem pa s pomočjo spontanega gibanja zunaj in znotraj, s prosto igro, rajalnimi igrami in prstnimi igrkami ter s samostojno izdelavo mnogih pripomočkov.

Podpora otrokovemu razvoju na tem področju se zagotavlja s spodbujanjem veselja do gibanja, zagotavljanjem samostojnosti, s katero otrok pridobiva tudi samozaupanje, in z omogočanjem priložnosti (pravi čas in prostor ter nenazadnje tudi samostojno funkcionalno igro).

### 7.2.8 Posredovanje znanj različnih področij znanosti in iz vsakodnevnega življenja

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Delujemo po načelu od bližnjega k daljnemu – mali otrok mali svet, kar pomeni, da se vključuje v "poučevanje" vse, kar se tiče otroka samega, njegove najprej ožje in nato širše okolice, v svet pa otrok pogleda z vstopom v šolo. Čudeža naravnih pojavov se uči preko ritma in praznikov, pridobiva bogate izkušnje, ki jih kasneje, ko je za to pravi čas, tudi akademsko poimenuje."	načelo od bližnjega k daljnemu bogate izkušnje najprej pridobiva akademsko izkušnje poimenuje, ko je pravi čas za to	otrokov razvoj  otrokov razvoj  otrokov razvoj
J: "Tukaj se meni tudi zdi, da velikokrat starši rečejo, mi se pa nič ne učimo, dejstvo je pa ravno to, da se mi zdi, da se zelo velik naučijo, in pol je to tako, da to staršem rečem, otrokom pa ne. Ko mi pospravljamo, so to	ko pospravljamo nehote avtomatično	vsakodnevno življenje  vsakodnevno življenje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>množice iz matematke. To pomeni, ne vem: steklene posodice so na eni polički, une kovinske so na drugi polički, take koščice so v tem peharčku, storžki so v drugem peharčku in tukaj je v bistvu izvrstna matematika. Dejstvo je, da morajo poznat prostor, morajo poznat orientacijo na sebi in skozi vse te igre dejansko spoznajo sami sebe od vrha do tal, levo in desno. Jaz osebno vedno delim stvari po istem kopitu, tako da dam vedno stvari na ploščo za risanje, gor papir in vedno so voščenske na desni strani. Otroci jih lahko prestavijo kamor hočejo, ampak vedno jih dobijo zgoraj desno. Potem, ko se mi, ne vem, pospravljamo, nehote avtomatično, da rečem, uporabljamo vse te stvari, kar se tiče ...kako bi reku, znanstvenih, jih vpletemo v igro, s tem, da to vem jaz kot vzgojitelj ali pa starš, če se o tem pogovarjamo, definitivno pa ne otroci. In je to zelo pogosto vprašanje naših staršev. /.../"</p>	vpletemo v igro	učenje skozi igro
<p>V: "Tu je pač zaželeno, da vzgojitelji poznajo vsa ta osnovna, bazična, bom rekla temeljna področja znanosti. Da se jih zelo dobro zavedajo in da zberejo takšne dejavnosti, ročna dela in aktivnosti v vrtcu, kjer lahko otrokom neke osnove iz teh osnovnih naravoslovnih znanosti pokažejo. Tako kot sem že prej opisovala pri samem jeziku, glasbeno področje skozi petje. Tako da to pravzaprav vzgojitelj izbere recimo,...če izberemo dejavnost predelave volne. V njej je ogromno enih procesov iz same biologije, kemije, fizike. Vse to je v teh procesih prisotno. Če otrok spozna, da je pravzaprav ovca žival, ki ima določen način življenja, jo postrizemo, nam da volno, kako to volno predelamo, oziroma operemo, posušimo. Kako jo češemo, mikamo,</p>	<p>poznavanje temeljnih področij znanosti</p> <p>otrok doživi in sodeluje, občuti ter svoje zavedanje shrani</p>	<p>vloga vzgojitelja</p> <p>vloga vzgojitelja</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>kako jo predemo. Kako potem iz predene volne lahko pletemo, tkemo, dobimo oblačila. To so eni taki zelo pomembni procesi in je skoraj celo naravoslovje noter skrito. In če otroci vse to doživijo in ob tem sodelujejo, so oni v ogromno področij znanosti na nek način pravzaprav občutili in zelo globoko svoje zavedanje že tu shranili. Potem delamo ogromno iz področja predelave hrane, vrtnarjenja, kuhanja, priprave hrane. To so vse procesi pač pri pripravi in pridelavi hrane, ki jo potem uporabimo za življenje. Potem se ukvarjamo z obdelavo lesa. Vse štiri elemente: les, zemlja, voda, ogenj. Vse to otroci doživijo skozi dejavnosti odraslih in vzgojiteljev, ki v procesu otrokom to prikažejo, naredijo na takšen način, da otroci vidijo vse smiselno, od začetka do konca. In mislimo, da je to najboljši temelj, ki ga lahko človek doživi iz vseh področij znanosti, ki so pravzaprav pomembne za preživetje človeka"</p>		
<p>S: "V waldorfski pedagogiki menimo, da je učenje smiselno edino takrat, če je povezano z dejavnostmi vsakdanjega življenja. Tako, da otrokom omogočamo, da npr. pri peki razvijejo svoje veščine, pri različnih dejavnostih oziroma tistih vsakdanjih dejavnostih razvijejo svoje veščine, da pridobijo zaupanje v sebe."</p>	<p>povezano z dejavnostmi vsakdanjega življenja razvijanje veščin in skozi to samozaupanje</p>	<p>vsakodnevno življenje otrokov razvoj</p>

Posredovanje znanj iz različnih področij znanosti in iz vsakodnevnega življenja poteka po načelu od bližnjega k daljnemu. Otrok najprej pridobiva bogate konkretne izkušnje in jih poimenuje, ko je čas za to. Pridobivanje znanj s tega področja poteka nehoteno, avtomatično (npr. med opravljanjem, kot je pospravljanje, ali ga vpletemo v igro) in s konkretnimi

izkušnjami. Sčasoma otrok razvija veščine in z njimi samozaupanje. Vloga vzgojitelja pa je, da pozna temeljna področja znanosti, da jih lahko otroku ustrezno posreduje.

### 7.2.9 Razvijanje samostojnosti pri higienskih navadah in pri skrbi za zdravje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>T: "Otroku se da dovolj časa in prostora za usvajanje zdravih higienskih navad. Najprej je pri oblačenju bolj ali manj pasiven, nato začne sodelovati in kaj kmalu, če mu le pustimo hoče vse sam. Dobro mu uspeva, potrebujemo pa veliko časa in potrpljenja. /.../ S tem se učijo tudi količinskih odnosov (tudi, koliko lahko pojedjo) in ne urijo samo spretnosti. Prehrana pri nas temelji na kvalitetni, kolikor se le da biološko pridelani hrani. Otroci aktivno sodelujejo v vzgajanju zelenjave, pri kuhanju, vkuhavanju, rezanju sadja, mesenju testa za kruh (mmmm, kako diši celi vrtec). Mislim, da ga ni boljšega načina za privzgajanje dobrih prehranjevalnih vzorcev."</p>	<p>otroku se da dovolj časa in prostora za usvajanje najprej pasiven, nato sodeluje in za tem naredi sam potrebujemo veliko časa in potrpljenja aktivno sodelujejo v vzgajanju zelenjave in njene priprave</p>	<p>omogočanje priložnosti postopnost omogočanje priložnosti sodelovanje</p>
<p>J: "Mislim da tako kot v vseh vrtcih, vse pametne vzgojiteljce, pa ni važno, ali so iz državnega sistema ali pa v waldorfskem ali pa montessori, delajo na tem, da otroci čim več naredijo sami. Vse kar zmorejo sami, naredijo sami. In definitivno je tudi to, če jaz vem, da nekaj zmorejo sami, pa rečejo: "Jana, lahko pomagaš?" jaz rečem: "Ma dej, mogoče znaš pa ti že sam." In če mu uspe, super, če ne pa mu pomagam, če mi reče. Ne naredim pa nekaj kar sama od sebe.""</p>	<p>čim več naredijo otroci sami, kar zmorejo</p>	<p>samostojnost</p>



Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
<p>V: "Tukaj je pravzaprav že v naših jaslih zelo velik poudarek. Glavni cilji so, mi rečemo, vzgoja dobrih navad. In otroka z individualno, ljubečo pozornostjo spodbujamo, da pri vsaki aktivnosti, naj bo to sezuvanje čeveljčkov ali umivanje rok ali slačenje hlačic, pač v skladu s svojo sposobnostjo lahko otrok sodeluje. Sodeluje pa lahko otrok takrat, če se mi vzamemo dovolj časa in mu ta čas pustimo, da bo on s svojo počasnostjo, nerodnostjo lahko vseeno sam to izvedel po svoje in mi samo pomagamo tam, kjer je najnujnejše. In to dosledno vsak dan enako ponavljamo. In otroci, recimo v enem letu, naj bodo to dvoletniki, troletniki dosežejo zelo velik napredek. In to so ravno tiste največje, bi rekla prednosti waldorfskih vrtcev, ko starši enostavno vidijo en tako velik vzgojni napredek pri otrocih. Eno takšno samostojnost, da potem nam ravno zaradi tega zaupajo in vidijo, kako veliko se z enim takim potrpežljivim ponavljanjem enih dobrih navad da doseči pri otrocih. "</p>	<p>individualno prilagajanje sposobnostim otrok lahko sodeluje vzamemo dovolj časa in mu ta čas pustimo</p>	<p>individualno prilagajanje samostojnost omogočanje priložnosti</p>
<p>S: "/.../Tudi v Sloveniji ima Inštitut za varovanje zdravja takšna dobra navodila kako ravnati. Tako, da jaz prvotno, ko uvajam higienske navade, navajanje na čistočo, naredim vedno starševski večer v katerem imam ta znanja, ki sem jih pridobila na izobraževanju waldorfske pedagogike, ogromno je tudi teh podatkov, ki jih je Inštitut za varovanje zdravja objavilo. To je en daljši sestanek na katerem potem različne te možnosti, ki so, razložim staršem in tako, ko oni pridobijo znanja in se dogovorimo, kako naj bi to potekalo, se otroka pač navaja na čistočo. Ena od lepših dnevnih rutin je pri meni osebno umivanje rok, ki je dejansko lahko rečemo, kar je v vrtcu rajanje, to</p>	<p>daljši sestanek, kjer staršem razložim umivanje rok ne zahtevamo ne preveč ne premalo, temveč sledimu stanju otroka in temu, kar zmore</p>	<p>izobraževanje prstne igrice individualno prilagajanje</p>

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
je pri nas ali prstna igrica ali umivanje rok. In takrat imaš stik ena na ena. Veliko imaš različni priložnosti, ko imamo stik ena na ena, pri oblačenju se usedemo naproti otroku in podpiramo ga, to se pravi ne zahtevamo ne preveč, ne premalo, sledimo stanju otroka in njegovemu, tisto kar on zmore. Tako, da otroka učimo tudi. Dejansko otrok tudi s sabo lahko prinese, da ima otrok zdrav odnos do hrane, ne silimo otroka da poje, damo mu v jaslični skupini samo tisto kar bo pojedel, ponudimo mu na mizo in on vidi; prvotno pojemo juho, tisto kar je naprej še ne vidijo, ampak, če on nekaj zavrača, to ne vsiljujemo, ker moramo verjet, da so to otroci, ki so šele prišli iz duhovnega sveta in se počasi navajajo na to hrano, veliko otrok pride, ki so dojeni ali samo dojeni in tukaj enostavno otrok ... to prehranjevanje se mora zelo počasi odvijati, to navajanje na hrano."	ne vsiljujemo	postopnost

Za doseganje cilja, to je razvijanje otrokove samostojnosti pri higienskih navadah in pri skrbi za zdravje vzgojitelj otroku mora omogočati priložnosti tako, da mu da dovolj časa in prostora za navajanje na higienske navade ter je pri navajanju na otrokovo samostojnost strpen in sposoben počakati, da otrok sam naredi kar zmore. Pri tem se vzgojitelj prilagaja individualnim sposobnostim otroka in ni vsiljiv. Navadno je otrok najprej pasiven, nato sodeluje in za tem naredi sam. Razvijanje samostojnosti lahko poteka tudi ob igri (npr. umivanje rok s prstnimi igricami). Ena izmed vzgojiteljic je navedla, da za starše pripravi daljši sestanek, kjer jim poda napotke za navajanje higienskih navadah.

POVZETEK: Zanimalo nas je če in kako spodbujajo vzgojiteljice doseganje otrokovega razvoja glede na cilje predšolske vzgoje, ki so zapisani v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju (1995). Iz podanih odgovorov je razvidno, da je zagotovljeno doseganje vseh zapisanih ciljev. Temeljna načela pri tem so nevsiljivost, postopnost, učenje s posnemanjem, zagotavljanje priložnosti, raznolikost, ritem, prosta igra, uporabnost. Velja pa tudi prepletanje različnih aktivnosti in posledično hkraten otrokov razvoj na različnih področjih. Zato lahko

HIPOTEZO 2, ki se glasi: »didaktične prakse waldorfskega vrtca prispevajo k celovitemu razvoju otrokove osebnosti«, potrdimo.

### 7.3 3. HIPOTEZA

#### 7.3.1 Pojmovanje samovzgoje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T: "Samovzgoja je vzgoja samega sebe. Opazovanje, prepoznavanje lastnih potreb, kavalitet, negativnosti, reakcij. V ideji biti dober človek, ki pripomore skupnosti."	vzgoja samega sebe opazovanje, prepoznavanje lastnih potreb, negativnosti, reakcij biti dober človek, ki pripomore k skupnosti	spreminjanje spoznavanje dobronamernost
J: "Meni je samovzgoja že to, da iščeš naprej nove in nove možnosti, kar se tiče, ne vem, na področju pedagogike in na ..., na vseh področjih, ne vem, al športa al .., pač, da rečem življenja in tudi recimo v tem smislu, da se pri waldorfski pedagogiki pol srečaš z zdravstvom, da se srečaš s prehrano .. z vsem tem."	iščeš naprej nove in nove možnosti	spreminjanje
V: "Kot prvo sem se vedno pri vseh izzivih in težavah vprašala zakaj jaz to tako doživljam in ali se da pri sebi kaj spremeniti. Ves čas sem se zelo trudila razumeti sebe in zato sem mogoče tudi razvila kar dobro sposobnost empatije do drugih ljudi. Če ne želiš razumeti sebe, kako boš potem uspel razumeti druge, še posebej otroke."	zakaj tako doživljam ali se da pri sebi kaj spremeniti trud razumeti samega sebe	spoznavanje spreminjanje spoznavanje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
S: "Dejansko človek je tisto kar je in ne more biti nič drugega. In moraš živeti sebe in biti ob temu biti sproščen. In tisto kar si ti otrok prvotno čuti in to prenašaš na njega. Tako, da samo-vzgoja je, da ti poskušaš biti najboljše od tistega kar si in vsak dan sebi in drugim narediti lep dan in si reči: »zdaj sem srečen« in omogočiti tudi otrokom, ki pridejo, da so tudi oni srečni."	živeti sebe  prenašaš na otroka	avtonomnost  učenje s posnemanjem

Vzgojiteljice »samovzgojo« definirajo kot spoznavanje sebe v smislu opazovanja in prepoznavanja lastnih potreb, doživljanja in reakcij ter razumevanje le-teh in samega sebe ter trud v delovanju v tej smeri. »Samovzgoja« jim pomeni tudi spreminjanje sebe z vzgajanjem samega sebe, iskanjem vedno novih možnosti. Hkrati pa je to tudi avtonomnost, dobronamernost kot navaja ena izmed vzgojiteljic: »/.../ In tisto kar si ti otrok prvotno čuti in to prenašaš na njega. Tako, da samo-vzgoja je, da ti poskušaš biti najboljše od tistega kar si in vsak dan sebi in drugim narediti lep dan in si reči – zdaj sem srečen in omogočiti tudi otrokom, ki pridejo, da so tudi oni srečni.«

### 7.3.2 Proces samovzgoje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
T:"Oblik samovzgoje je veliko, nikoli se nisem osredotočala na eno samo pot ampak sem nagnjena h kombiniranju. Tudi pri drugih se učim videti, kar je v meni dobrega in slabega. Vendar brez obtoževanja in z idejo spremeniti."	kombiniranje oblik samovzgoje s pomočjo drugih se učim videti dobro in slabo v meni brez	kombiniranje  spoznavanje  sprejemanje

Odgovori iz intervjuja	Pojmi	Kategorije
	obtoževanja ideja spremeniti	spreminjanje
"Vzgajamo s tem, kar smo in ne s tem, kar vemo, zato mora samovzgoja izhajati iz intuicije, našega srca, sposobni se moramo ozreti vase, prisluhniti drugim in znati prositi za pomoč."	vzgajamo s tem, kar smo, in ne s tem, kar vemo  samovzgoja izhaja iz intuicije, srca, sposobni se moramo ozreti vase  prisluhniti drugim in znati prositi za pomoč	avtonomnost  spoznavanje  podpora

Proces samovzgoje lahko poteka s pomočjo kombiniranja različnih oblik samovzgoje, spoznavanja sebe s pomočjo drugih in samega sebe, sprejemanja samega sebe in svoje avtonomnosti in sprejemanja možnosti spremeniti samega sebe ter tudi prisluhniti drugim in znati prositi za pomoč. Kljub visoki zavesti o potrebnem delu na sebi, raziskava pokaže, da je to delo še vedno ohlapno in stihijsko.

K pogovoru sem skupaj z intervjuvankami pristopila sproščeno. Povprečno je pogovor trajal 50 minut, za kar sem vsaki posebej hvaležna. Ob koncu pogovora so se gospe vidno oddahnile. Čutiti je bilo, da so zadovoljne. Ob vnovičnem poslušanju, kodiranju in povzemanju sem spoznala, da je v intervjuju preveč vprašanj. Intervju je preobsežen, tu so se

znašla vprašanja, s katerimi sem dobila bogastvo odgovorov in vendar so za mojo vsebino odveč, ker nimajo svoje utemeljitve v teoretičnem delu.

## 8 ZAKLJUČEK

Največja zadrega<sup>1</sup>, s katero sem se srečala pri delu za diplomsko nalogo, je bilo srečanje s samo seboj. A vse se spremeni v veselje, ko postanejo stvari oprijemljive in obvladljive. Na sebi sem doživela »uvajanje« v prostor akademske znanosti in nove tehnologije, ki jo spremljajo. Samorefleksija in samoevalvacija sta mi z delom za nalogo postali vsakdanji. Literatura o waldorfski pedagogiki mi je odkrila stališča in poglede drugih, ki kot opazovalci ocenjujejo njen domet. Literatura s področja sociologije, psihologije in pedagogike mi je dala upogled v stanje na tem področju. Omogočeno mi je bilo obnoviti metodološko znanje. Internetne strani so mi omogočile seznanitev s sodobnimi pogledi v waldorfski pedagogiki širom sveta. Znova in znova pa sem zaznavala potrebo po poglobljanju v osnovne, originalne tekste Rudofa Steinerja. Ritem, red in samoodisciplino, ki jih živim v vsakodnevem življenju v vrtcu, je bilo potrebno prenesti v proces nastajanja diplomskega dela. Spoštljivost in hvaležnost sta se pri tem delu prebudili z novo svežino.

Zdi se, da postaja družina socialni prostor, kjer naj bi otroci v sreči odraščali, z vgojo kot družbenim vprašanjem pa naj bi se ukvarjale temu namenjene ustanove in mediji. Staršem se tako poskuša omogočiti »brezskrbno« posvečanje poklicnim dolžnostim, medtem ko njihove otroke oskrbujejo stari starši, varuhi ali zaposleni v ustanovah. Sistem institucij in njihovih privilegijev jača, sorazmerno s tem nastajajo nova vprašanja na področju socialne edukacije, katerih posledice čutijo tako starši – vzgojitelji kot tudi profesionalni vzgojiteljski kader. Resda sta veselje in sreča kvaliteti, po katerih hrepeni ves svet, in je z njima potrebno okrožiti otroke. Hkrati vsi vemo, da naša sreča ne more biti popolna, če je moj bližnji v stiski. Vzgoja v tretjem tisočletju narekuje držo vzgojitelja, ki otroku pokaže, kako se gradi sreča. Danes se pojmovanje sreče in veselja premnogokrat pojmuje kot zabavljaštvo. Zato vzgojitelj, ki si prizadeva očarati otroke in njihove starše s sladkostjo in množtvom zabavnih idej, ne izpolni svoje etične naloge v otrokovem življenju.

*Na otroke bolj kot vzgojiteljičino »naučeno znanje«, ki ga uporablja prvenstveno pri strukturiranju načrtovanih usmerjenih dejavnosti, vplivajo njene vrednote, pričakovanja in »tiho znanje«, ki ga ima v zvezi s svojimi predstavami o »pridnem otroku« in »primernem učenju«. Seveda se v teh pričakovanjih odražajo tudi vzgojiteljičina osebna*

---

<sup>1</sup> »Govori se o tem, da je pred izpostavitvijo določene, konkretne študije primera prisotna določena zadrega in po njeni izpostavitvi določeno veselje, saj se je mogoče na vsaki didaktični študiji primera naučiti nečesa novega, pomembnega« (Židan 2015, 38).

*ideologija, vezana na svetovni nazor, religiozno in politično prepričanje ter stereotipi/predstave, ki so kulturno pogojene, te pa so spet povezane z idejami, ki tvorijo ustrezna družbena pričakovanja glede njene poklicne vloge (Kroflič 2016)).*

Področje »prikritega kurikula« je področje, na katerem bomo morali v prihodnje delati vsi profesionalni vzgojitelji. Soočanje z antipatijo in simpatijo v odnosu z ljudmi, preračunavanje, kaj lepše izgleda in kako prelisičiti otroka ali starše, so le nekatere od točk, ki jih v sebi, skrito pred drugimi, premleva vsak od vzgojiteljev. Te naloge se bo potrebno z veseljem lotiti. Na to so me opozorili tudi odgovori mojih intervjuvank. Vzgojiteljevo stihijsko ukvarjanje z delom na sebi ne bo moglo zadoščati potrebam časa in posebnostim otrok zdaj in v prihodnosti. Kaj hitro se lahko zgodi, da se naše delo skrči le na »imejmo se fajn«. Največje veselje in potrditev svojega prizadevanja kot vzgojitelj doživim, ko vidim, da otroci med seboj živijo ta »imejmo se fajn«. Za vzgojitelja pa to ne sme biti cilj. Njegov cilj mora biti tako visoko, da mora stopiti na prste (delo na sebi), da ga doseže. Ta, duhovno-duševni trud, lahko primerjamo s trdom otroka, ki hoče doseči predmet zanimanja na fizični ravni.

Z odgovori na vprašanja, ali in kako se v waldorfskih vrtcih prizadevajo za uresničevanje edukativnih ciljev iz nacionalnega dokumenta, sem dobila bogato paleto dejavnosti, ki jih negujejo waldorfski vrtci po Sloveniji. Kot se da razbrati iz dobljenih odgovorov intervjuja, so vse izbrane vzgojiteljice mojstrice waldorfske didaktike. To izpričujejo tudi fotografije v prilogi naloge. Polnost idej in njihova realizacija so v veselje njim samim, otrokom in staršem. Da se razbrati, da sledijo načinom in metodam waldorfske pedagogike in s svojim delom plemenitijo ne le okolje zaupanih otrok, temveč tudi širše socialno okolje.

Katerikoli začetek v novem okolju ali na novem področju ima opraviti z uvajanjem. S pisanjem diplomskega dela, sem tudi sama vstopila v proces uvajanja. Težko mi je bilo, uvesti se v novi način mišljenja, težko, do fizične bolečine. Potrebovala sem čas in pomoč. Zdaj, ko je za menoj, lahko rečem, da sem hvaležna za vso bolečino. Ob njej sem srečala Ljudi in oni so srečali mene v moji majhnosti in nemoči. Lahko rečem, da zdaj bolje razumem bolečino razdvajanja med otrokom in staršem. Spoznala sem, da kot vzgojitelj vstopam v proces razdvajanja tega, kar bi po duševno-duhovnem odnosu moralo biti še en čas skupaj. Odnos roditelj ali skrbnik in otrok je »sveti odnos«. Zaradi načina življenja in materializma, ki je zasedel naše mišljenje, te svetosti ne moremo uzreti. Kot vzgojitelji imamo čast in dolžnost seči vanjo in dotakniti se srca drugega. Starše smo dolžni podpreti v hrepenenju in jim pomagati načrtovati čas in način vstopa otroka v novo, njemu tuje okolje. Še posebno, ker se



to na gosto dogaja prav v času, ki ga znanost imenuje faza jasne, diferencirane in specifične navezanosti. Vzgojitelji ne bodo mogli v polnosti zajeti vedenja o dogajaju znotraj otroka in staršev, kar pomeni, da ne bodo mogli prav ravnati, če bodo izhajali le iz empatije. Delo bo moralo biti narejano iz zavesti o vsem dogajanju in o vseh vpletenih v ta proces. Zavest pa nikoli ne izključuje duhovnega znanja o človeku.

Uvajanje otrok zahteva trajanje – čas, prav tako kot traja nosečnost. Vzgojiteljice – intervjuvanke, ki imajo izkušnjo dela v javnem vrtcu, slikovito opišejo težo prvih mesecev šolskega leta, ko se je v skupini naenkrat znašlo več otrok, ki se pred tem niso spoznali ne z vzgojitelji in ne s prostorom, v katerem so morali nekega dne ostati. Proces odvajanja in uvajanja je boleč tako za otroke kot za starše. Vzgojiteljem je lažje v toliko, ker niso v neposredni čustveni povezanosti z njimi. Kljub temu, je to tudi zanje zahteven in izčrpljujoč proces, ki traja več tednov. Notranje vprašanje, kako nositi, kako ravnati z otroki in s starši, kako ravnati v kolegiju v tem prehodnem času, ko otrok vstopa v novo okolje in med druge ljudi, je tematika, ki združuje vse vzgojitelje, ne glede na pedagoški koncept. Iz obstoječe literature s tega področja se da razbrati, da se načini uvajanja spreminjajo na bolje. Procesu se posveča pozornost. Nudijo se nasveti in poudarja se pomen časa potrebnega za proces uvajanja. Potrebe časa nagovarjajo, tudi mene kot vzgojitelja, na socialno aktivnost, ki mora seči do vplivnih oseb v medicini, ekonomiji, politiki. Znova in znova jih je treba seznanjati in opozarjati na pomen prej omenjene »svete vezi« med materjo in otrokom. Zrasti bo treba v zavesti, da je v tem odnosu skrit »kapital« za zdravje prihodnjih rodov. Glas vzgojiteljev o stanju na tem področju se ne sliši. Sprašujem se, kaj je razlog, da smo vzgojitelji družbeno neaktivni. Ali imamo opraviti s kompleksom manjvrednosti? Zakaj le, ko pa vse teorije o razvoju otroka poudarjajo pomen socializacije v predšolskem obdobju? Zaključila bi z opominom, ki veje iz besed Rudolfa Steinerja:

*Rak rana dosedanje šolske ustanove (1919) je, da so učitelji nižje stopnje v nekakšni odvisnosti, rekel bi v podrejenem, manjvrednem položaju v odnosu do učiteljev na višji stopnji. Seveda se na tem mestu ne bom ukvarjal s tem, da bi govoril splošno o vprašanju duhovnega člena socialnega organizma. Vendar moram poudariti, da mora biti v prihodnosti vse, kar zadeva pedagoško delo, utemeljeno na enakosti; javno mnenje bo moralo začutiti, da je učitelj na nižji stopnji enakovreden po svoji duhovni konstituciji in tudi drugače učitelju na višji stopnji. V ozadju vsega poučevanja mora biti nekaj, česar ne moremo otrokom prenesti neposredno (Steiner 1975).*

Diplomska naloga je imela tri zastavljene teze, ki so s predstavitvijo in analizo temeljnih konceptov ter intervjuji z vzgojiteljicami in analizo njihovih odgovorov potrjene. Vzgojiteljevo delo na sebi je postulat vsega dobrega in lepega v didaktiki in metodiki waldorfske pedagogike. Teza, da kontinuirano delo na sebi, ki je temelj za delo vsakega waldorfskega vzgojitelja in pedagoga, proizvede učinkovito komunikacijo in dejavnost med udeleženi v socialnem procesu ter, da je hkrati podpora otrokovi socialni edukaciji, zasluži prvo mesto, je spoznanje tega diplomskega dela. Takšno delo je pot do svobode o kateri dr. Lukšič pravi: »Svoboda, ki jo posameznik pridobi vsaj v zasebni sferi, je šele izhodišče za širitev svobode posameznika skozi druge ljudi« (2013, 14).

## 9 LITERATURA

1. Barle, Andreja in Jana Bezenšek. 2006. *Poglavja iz sociologije vzgoje in izobraževanja: pregled sodobnih socioloških študij, perspektiv in konceptov*. Koper: Fakulteta za management.
2. Batistič Zorec, Marcela. 2003. *Razvojna psihologija in vzgoja v vrtcih*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
3. Bergant, Milica. 1994. *Nove teme pedagoške sociologije in sociologije reforme šolanja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
4. Brumen, Vinko. 1941. *Izbrani spisi V. zvezek*. Celje: Družba sv. Mohorja.
5. Carlgren, Francis. 1993. *Vzgoja za svobodo*. Ljubljana: Epta.
6. Dermota, Valter. 1976. *Vzgojiteljem o vzgoji*. Celje: Mohorjeva družba.
7. Devjak, Tatjana, Sanja Berčnik in Majda Plestenjak. 2008. *Alternativni vzgojni koncepti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
8. Edmunds, Francis. 1991. *Umetnost waldorfske vzgoje*. Ljubljana: Slovensko društvo raziskovalcev šolskega polja.
9. Fištravec, Andrej. 1998. *Transformacije socioloških konstrukcij resničnosti: antropozofsko razumevanje družbe dr. Rudolfa Steinerja*. Doktorska naloga. Maribor: Univerza v Mariboru.
10. Flere, Sergej. 2001 *Sociologija*. Maribor: Pravna fakulteta.
11. Horvat, Adeva Hadeja 2016. *Duhovna priprava vzgojitelja v waldorfskem vrtcu*. Izobraževanje za waldorfske vzgojitelje (diplomsko delo).
12. Howard, Susan. 2015. *The Essentials of Waldorf Early Childhood Education*. Dostopno prek: <http://www.waldorflibrary.org/images/stories/articles/waldorfkindergartenreprint.pdf> (4. junij 2016).
13. IASWECE. Dostopno prek: <http://www.iaswece.org/home/>(julij 2016).
14. INFANS. Dostopno prek: <http://www.infans.net>(julij 2016).
15. Inštitut za varovanje zdravja. 2012. *Predšolski otroci*. Dostopno prek: <http://www.nijz.si/sl/vzgoja-za-zdravje-za-otroke-in-mladostnike> (junij 2016).
16. Jaffke, Freya. 1996. *Work and play in early chidhood*. Edinburgh: Floris Books.
17. Kroflič, Robi. 1997. *Avtoriteta v vzgoji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
18. Kroflič, Robert. *Prikriti kurikulum v kurikulumu*. Dostopno prek: <http://www2.arnes.si/~rkrofl1/Teksti/vzgojiteljica-prikriti-kurik-supra.pdf> (18. julij 2016).

19. Kügelgen, Helmut von. 1991 *Geistigen Gaben für den Erzieher*. Stuttgart: Internationale Vereinigung der Waldorfkindergärten.
20. Lukšič, Igor. 2013. *Politična kultura: političnost morale*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
21. Marjanovič Umek, Ljubica in Urška Fekonja Peklaj. 2008. *Sodoben vrtec: možnosti za razvoj in učenje*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni institut Filozofske fakultete.
22. Medveš, Zdenko. 1992. *Aktualnost reformske pedagogike v sodobnih vzgojnih konceptih s poudarkom v slovenskem prostoru. Mednarodni posvet o alternativnih vzgojnih konceptih in znanstveni simpozij o raziskovalnih dosežkih v vzgoji in izobraževanju*. Zbornik referatov. Maribor: Pedagoška fakulteta.
23. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. 1999. *Kurikulum za vrtce*. Dostopno prek: [http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci\\_kur.pdf](http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci_kur.pdf) (maj 2016).
24. Mrmak, Ilija. 1979. *Samovzgoja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
25. Musek, Janek. 1982. *Osebnost*. Ljubljana: DDU Univerzum.
26. Patzlaff, Rainer, Claudia McKeen, Ian von Mackensen in Claudia Grah, ur. 2010. *Leitlinien der Waldorfpädagogik für die Kindheit von der Geburt bis zum dritten Lebensjahr*. Stuttgart: IPSUM.
27. Peček, Mojca in Irena Lesar 2009. *Moč vzgoje: sodobna vprašanja teorije vzgoje*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
28. Pedagoška fakulteta. 2011. *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: [pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela\\_knjiga\\_2011.pdf](http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf) (maj 2016).
29. *Publikacija Sofijin izvir* 2014. Dostopno prek: <http://waldorfska-pedagogika.si/wp-content/uploads/2014/11/PUBLIKACIJA-14.pdf> (20. marec 2016).
30. Sagadin, Janez. 2001. Pregledno o kvalitativnem empiričnem pedagoškem raziskovanju. *Sodobna pedagogika* 2: 10–25.
31. Sigman, Aric. 2013. *Vpliv zaslonskih tehnologij na otroke*. Dostopno prek: <http://www.svitanje.si/2013/01/vpliv-zaslonske-tehnologije-na-otroke> (julij 2016).
32. Steiner, Rudolf. 1975. *Opšte poznavanje čoveka kao osnova pedagogike*. Zagreb: interno gradivo.
33. — — — 1987. *Pogledi waldorfske pedagogike*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
34. — — — 1988. *Tajna nauka*. Novi Sad: Knjižna zajednica Novog Sada.

35. — — — 1994. *Vzgoja otroka v luči duhovne znanosti*. Ljubljana: Kortina.
36. — — — 1996. *Človek v družbenem redu*. Ljubljana: Kortina.
37. — — — 2011. Temeljna načela vzgoje in karme. *Človek in svet* 2(4): 19–23.
38. *The Psychology of the Child*. 2016. Dostopno prek:  
<http://ww25.feralchildren.com/>(25.maj 2016).
39. Varjačič, Bojan. 2007. *Prvič v vrtec*. Ljubljana: Založba Otroci.
40. Verbinc, France 1974. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
41. Vogrinc, Janez. 2008. Pomen triangulacije za zagotavljanje kakovosti znanstvenih spoznanj kvalitativnega raziskovanja. *Sodobna pedagogika* 5: 108–111.
42. *Zakon o vrtcih*. 2005. Dostopno prek: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=9306>(18. julij 2016).
43. Zalokar Divjak, Zdenka. 1996. *Vzgoja JE...NI znanost*. Ljubljana: Educy.
44. *Zavod za razvoj waldorfskih šol in vrtcev*. 2016. Dostopno prek:  
<http://www.waldorf.si/izobrazevanje/>(julij 2016).
45. Židan, Alojzija. 2007. *Vzgoja za evropsko demokracijo*. Ljubljana: FDV.
46. — — — 2009. *Vzgoja za evropsko demokracijo: vzgoja mladih za demokracijo v 21. stoletju*. Ljubljana: FDV.
47. — — — 2015. *Temeljne značilnosti postmoderne didaktike družboslovja*. Dostopno prek: [http://www.mednarodni-odnosi.si/cmo/enhanced\\_EU\\_content/documentsKnjigaDidaktikaZidan.pdf](http://www.mednarodni-odnosi.si/cmo/enhanced_EU_content/documentsKnjigaDidaktikaZidan.pdf) (10. maj 2016).

## **PRILOGE**

### **Priloga A: Primer lastne prakse v Zasebnem waldorfskem vrtcu Hišica sonca**

Leta 2010 sva s kolegico najeli nadstropje zasebne hiše, ustanovili Zasebni zavod za vzgojo in izobraževanje Sonce in se zaposlili kot varuhinji otrok. Začeli sva z varstvom petih otrok. V dveh letih je število otrok naraslo, rodili so se bratci ter sestrice in najino idejo, da bi nekoč bili registrirani v razvidu za vrtce, so podprli starši. Ko smo prostore zadovoljivo uredili glede na pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih za ureditev vrtca, smo pridobili odločbo o vpisu v razvid vrtcev z naslovom Zasebni waldorfski vrtec Hišica sonca. S tem smo pridobili tudi sofinanciranje za starše. Vrtec ima en kombiniran oddelek z otroki od enajstega meseca pa do sedmega leta starosti. Izvajamo program, ki temelji na partnerstvu s starši v pogledu vzgoje in oblikovanja življenjskega prostora za otroke. Prizadevamo si oživiti stik otroka z naravo in povezovati lokalno biodinamično kmetijstvo s potrebami prehranjevanja otrok v našem vrtcu. V samem igralnem prostoru nastaja tudi glavni dnevni obrok – kosilo. Prizadevamo si, da bi odraščajoči otrok živel v varnem, mirnem in plemenitem okolju, ki se skozi ritem (dneva, tedna, meseca, leta) odvija z dejavnostmi, ki izhajajo iz potreb odraščajočega otroka.

Moje dnevno delo v skupini je posvečeno šestim do sedmim otrokom od prvega do tretjega leta starosti. Izobraževanje za waldorfske vzgojiteljice mi je dalo vpogled v način uvajanja, opisanega v prejšnjem poglavju. Glede na lastne izkušnje in premislek sem zastavila nekoliko drugačen pristop, ki mi omogoča polnejši stik s starši in z otroki.

V naš vrtec vpisujemo otroke na podlagi prostih mest vse leto. Ko se oglasijo zainteresirani starši, jih povabimo, da si pridejo ogledat prostore in se seznanit z vzgojiteljico. Priporočamo jim, da pridejo brez otroka, da bi se lažje posvetili pogovoru. Na tem srečanju izvemo, kako so nas našli in zakaj bi hoteli vključiti otroka v naš vrtec. Staršem prepustimo iniciativo glede vprašanj. Tistim, ki waldorfske pedagogike ne poznajo, jo na kratko predstavimo in jih tudi seznanimo z načinom uvajanja. Po nekaj dneh se starši oglasijo in povedo, ali otroka vpišejo ali ne. V primeru, da se odločijo za vpis, jih povabimo na pogovor – intervju, ki nam da okvirno sliko o otroku in družini. Staršem razložimo potek uvajanja, damo natančna navodila poteka in zaželenega obnašanja. Prvi dan uvajanja se začne z vzgojiteljevim obiskom na otrokovem domu. Izdelamo igračo in obiščemo družino. Otrok tako doživi vzgojiteljev prihod in sprejem v njegovem intimnem življenjskem okolju. Če vzgojitelja sprejmejo starši, ga lažje sprejme tudi otrok. Starši vzgojitelja sprejmejo kot gosta: ga postrežejo, teče prijeten pogovor in kratek dogovor o naslednjem dnevu. Staršem svetujemo, da se za eno uro uvajanja v

popoldanskem času (to je cel prvi teden) lahko izmenjujeta, če ne gre drugače. Za čas, ko bodo v skupini, pa jih prosimo, da se organizirajo tako, da bo isti vse dni. To je pomembno tako za otroka, ki se uvaja, kot tudi za ostale otroke v vrtcu. Pogoste spremembe otroke vznemirjajo in jih ovirajo pri prosti igri.

Glede na to, da vsakdo od staršev prihaja iz svojega posebnega načina življenja in pogleda nanj, opažamo, da jim je v veliko pomoč, če jim opišemo potek druženja in damo nekaj osnovnih navodil:

- izključite mobilnik;
- v garderobi otroka sezujete, pri vratih v nadstropju potrkajte in počakajte,
- ob pozdravu se rokujemo;
- povabimo, da vstopijo in pokažemo na prostor za starše,
- sedimo nasproti starša in opravljamo kako ročno delo;
- starš se posveča otroku, ki mu prinaša igrače (če otrok zahteva njegovo gibanje, mu predlagam, da ga vzame v naročje, in če tudi takrat otrok ni potolažen, se prvi obisk konča, še preden mine ena ura; naslednji dan podaljšamo čas vztrajanja, kajti to je čas, ko starš vadi biti tisti, ki odloči, kako dolgo in kako naj bo);
- ko ocenimo, da je dovolj, staršu to povemo in ga prosimo, da vzame otroka v naročje med tem, ko pospravljamo igrače;
- zapojemo pesmico kot vabilo k malici (sadje in čaj),
- starš drži otroka v naročju ali pa otrok sam sedi na prostoru, kjer bo sedel pri jedi, ko bo v skupini;
- izrek pred jedjo, s staršem se primemo za roke in zaželimo dober tek. (če otrok ne je, pojeva s staršem, sledi zahvala za jed);
- vljudno in na kratko se poslovimo pri vratih.

Prvi teden uvajanja se začne v popoldanskem času, ko ni drugih otrok v skupini. Staršu pokažemo zanj pripravljen prostor. Otrok si svobodno ogleduje prostor in stvari v njem. Karkoli je v teh dneh za opraviti z otrokom, to opravi starš.

Tako zaporedje dogajanj traja vseh pet dni prvega tedna.

Drugi teden uvajanja zadržimo isti vzorec dva dni. Tretji dan pridejo v vrtec v dopoldanskem času, ko so v skupini tudi drugi otroci in vzgojitelji. Povabimo jih, da pridejo tik pred zajtrkom.

Ko se pri vratih pozdravimo gredo v kopalnico, kjer starš otroku umije roke in ga pripelje k mizi. Otroka ima v naročju. Starš sledi dogajanju pri mizi in sodeluje, otrok opazuje. Starši so naprošeni, naj ne iščejo kontakta (ne besednega, ne očesnega) z drugimi otroki v skupini. Po jedi in zahvali za obed gresta v pripravljen ograjen prostor, kjer je na tleh nekaj hloedov, posodica, košara, storži, kosi blaga, waldorfska lutka za najmlajše. Tako je otrok, ki še ne hodi, varen pred drugimi, ki so starejši in ima vsak od njih svojo pot in hitrost. Otrok se ob staršu lahko ukvarja s stvarmi, ki so ob njem ali pa opazuje dogajanje v prostoru. Če je otroku še potreben dopoldanski spanec, se poslovimo pred sadno malico na že opisan način. Starše opogumimo, da pokličejo, če imajo kakršno koli vprašanje ter z namenom, da se dogovorimo za novi dan.

Prva dva dneva tretjega tedna uvajanja je starš še z otrokom v skupini. Če otrok je zajtrk in se sproščeno ukvarja s stvarmi v stajici, ga tretji dan pri vratih predajo vzgojitelju in pridejo ponj pred malico, da bi lahko doma spal. Za otroka je bivanje v skupini prijetno ali ne, v vsakem primeru sta novo okolje in intenzivnost dogajanja zanj naporna in utrujajoča.

V četrtem tednu se odločimo za prevzem otroka v celodnevno oskrbo brez prisotnosti starša. To pomeni, da je otrok prisoten pri vseh dejavnostih skupine, da mu zagotovimo dopoldansko spanje ter spanje po kosilu. S starši smo v dogovoru, da otroka vsaj mesec dni prihajajo iskat pred petnajsto uro, to je takoj po počitku (namesto njih lahko pride kdo drug, ki ga otrok dobro pozna). Zakaj vsak prihod drugih staršev uvajanca razočara. On je v intenzivnem pričakovanju lastnih staršev.

Ko začne otrok v vrtcu spati, starše obvestimo, kako je bilo in kdaj je otrok zaspal, da bi bili na tekočem o dogajanju in da bi bili potolaženi. Vsaj enkrat na teden se po telefonu pogovorimo o dogajanju z otrokom doma in v vrtcu.

Starše o načinu uvajanja seznanimo na informativnem sestanku. Če so potrebe in možnosti družine drugačne od navedenih pogojev, se o uvajanju dogovarjamo in skupaj najdemo najboljšo možno rešitev.

Kot opazamo, se bratci in sestrice prej uvedejo. Srečevanja noseče matere z vzgojiteljem, pogovori, ki se tičejo starejšega otroka, pripomorejo k otrokovemu sprejemanju vzgojitelja kot njemu že poznane osebe.

Uvajanje – ukoreninjenje v skupino traja štiri tedne. Prisotnost starša v procesu vrtčevskega dne mu da uvid v delo in dogajanje v skupini. Takrat tudi okusi hrano, ki jo uživamo v



skupini in izkusi vrednote, ki jih med seboj negujemo. Opisano uvajanje prakticiramo za otroke od enajstega meseca do tretjega leta starosti.

## **Priloga B: Fotografije**

### **Priloga B.1: Zasebni waldorfski vrtec Hišica sonca**



**Priloga B.2:** Waldorfski vrtec Waldorfske šole Ljubljana





**Priloga B.3:** Zasebni vrtec Vilinski gaj s Ptuja





**Priloga B.4:** Zasebni waldorfski vrtec Studenček iz Maribora





**Priloga B.5:** Waldorfski vrtec Waldorfske šole Ljubljana, jaslična skupina





### **Priloga C: Vprašanja intervjuja**

Vprašanja, s katerimi se intervjuvanke na kratko predstavijo:

- Prosim, da se na kratko predstavite.
- Koliko ste stari?
- Kaj ste po izobrazbi?
- Katero delovno mesto zasedate?
- Leta delovnih izkušenj? Na katerem delovnem področju? Koliko časa na posameznem delovnem mestu?
- Prosim, da opišete vrtec, kjer ste zaposleni (ime zavoda, kraj, število zaposlenih, število otrok, število enot).

#### **1. HIPOTEZA**

Nenehno delo na sebi, ki je predpostavka za delo vsakega waldorfskega vzgojitelja in pedagoga, proizvede učinkovito komunikacijo in dejavnost med udeleženi v socialnem procesu in je podpora otrokovi socialni edukaciji.

Poznavanje lastne biografije na način, ki ga Steiner razvije na spoznanjih o zakonitosti duhovnega, duševnega in telesnega razvoja človeka, ki se odvija v sedemletnih obdobjih, je temelj za globlje razumevanje bistva človeka, njegovih potreb, teženj in ciljev.

Vprašanja za poznavanje lastne biografije:

- Prosim vas, da obudite spomin na vaše srečanje z waldorfsko vzgojo ali kako drugo antropozofsko prakso, ki vas je pripeljala do vašega zdajšnjega poklica.
- V katerem starostnem obdobju ste srečali antropozofijo ali waldorfsko pedagogiko? Koliko ste bili stari?
- V kakšni življenjski situaciji ste se nahajali? Kateri poklic ste takrat opravljali?
- Katere kvalitete ste razvili, pridobili v času (primarnega) študija? Nekaj besed o vašem profesionalnem izobraževanju. Ali se dodatno izobražujete?
- Ali ste se v študijskem času srečali s pojmom samovzgoje? Ste takrat katero od oblik samovzgoje prakticirali?
- Kaj razumete pod pojmom samovzgoja, samoevalvacija, samorefleksija?
- Ali ste se v času študija waldorfske pedagogike spoznali s procesom samovzgoje? Katere napotke ste dobili? Ali obstaja literatura o tem? Jo prakticirate? Katere oblike?
- Rudolf Steiner je v enem od mnogih predavanj za pedagoge dejal, da morajo plašč, ki ga nosijo v svojem zasebnem življenju, pred vrati razreda sleči in ga obesiti na obešalnik pred vrati. Kako uspevate ta napotek realizirati?
- Lahko opišete, kako doživetje učinkovitosti dela na sebi na profesionalnem planu, pri delu z otroki, v kolektivu in s starši? Kako se odraža v odnosu do otrok, kako do sodelavcev, kako do staršev?
- V kakšnem odnosu sta samovzgoja vzgojitelja in samovzgoja otroka?
- Kaj razumete pod pojmovno zvezo socialna edukacija?
- Zanima me vaše mnenje, ali je socialna edukacija za človeka vseživljenjski proces ali pa smo jo deležni le v otroštvu?
- Kakšen vzgled ste kot posameznik in kot kolegij / kolektiv za otroke pri socialni edukaciji v skupini?
- Ali vam je in v kakšno pomoč je vzgojitelju poznavanje otrokovega zgodnjega razvoja in njegovih potreb v njem?



## 2. HIPOTEZA

Didaktične prakse vrtčevske waldorfske prakse prispevajo k celovitemu razvoju otrokove osebnosti.

V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju iz leta 1995 in v Kurikulumu za vrtce iz leta 1999 sem zasledila trditev, da ne obstaja ena sama stroka ali teorija, s katero bi lahko dobro razložili razvoj psihičnih procesov in njihovo »vpetost v temeljna načela predšolske vzgoje v vrtcu«. (Kurikulum za vrtce. Str 10) Zato vas prosim za razmislek o naslednjih točkah, ki sem jih povzela po besedilu iz Bele knjige o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji. Zanima me, ali in kako didaktične prakse waldorfskega vrtca zasledujejo in težijo k ciljem slovenskih nacionalnih dokumentov o vzgoji in izobraževanju.

V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju 2011 so navedeni naslednji cilji predšolske vzgoje, oblikovani na osnovi primerjav raznih dežel in po metodi konsenza širšega kroga strokovnjakov:

- razvijanje sposobnosti razumevanja in sprejemanja sebe in drugih, // Ali se in kako se uresničuje ta cilja v w. vrtcu ?
- razvijanje sposobnosti za dogovarjanje, upoštevanje različnosti in sodelovanje v skupinah, // Ali....in kako...?
- razvijanje sposobnosti prepoznavanja čustev in spodbujanje čustvenega doživljanja in izražanja, // Ali...in kako....?
- negovanje radovednosti, raziskovalnega duha, domišljije in intuicije ter razvijanje neodvisnega mišljenja (multisenzorično doživetje), // Ali ....in kako.....?
- spodbujanje jezikovnega razvoja za učinkovito in ustvarjalno uporabo govora, kasneje pa tudi branja in pisanja, // Ali ....in kako....?
- spodbujanje umetniškega doživljanja in izražanja, // Ali... in kako....?
- spodbujanje gibalnih sposobnosti in spretnosti, // Ali ...in kako...?
- posredovanje znanj različnih področij znanosti in iz vsakodnevnega življenja, // Ali ...in kako...?
- razvijanje samostojnosti pri higienskih navadah in pri skrbi za zdravje. //Ali....in kako...?

### 3. HIPOTEZA

Izgradnja zaupnega odnosa med vzgojiteljem in staršem, kot ga uvede waldorfski pristop (postopnost), omogoča otroku blag vstop in dobro počutje v novem okolju.

- Povejte mi, kako vidite sodobno družino in vaš prostor oziroma pomen v življenju družine.
- V kurikulumu za vrtce je uvajanje opredeljeno s pravico staršev do postopnega uvajanja in njihove izbire zanje najbolj sprejemljivega načina vključevanja. Kakšen je odziv staršev, ko izvedo, da zaradi postopnosti uvajanje v w. vrtec lahko traja do tri tedne?
- Predpostavljam, da imate izkušnjo uvajanja otrok v skupino. Opišite vaš odnos do tega procesa.
- Za vzgojiteljice, ki imajo izkušnjo dela v javnem vrtcu: Od kod ste črpali znanje pri odločitvi, kako boste pristopili in izvedli uvajanje? Kateri mesec šolskega leta je bil najbolj obremenjen s procesom sprejemanja novih oskrbovancev. Ste uvajali hkrati več otrok? Opišite stanje in dogajanje v vašem vrtcu, skupini. Ste uvajali mlajše ali starejše od treh let? Kakšne so značilnosti uvajanja otroka v prvem in kakšne v drugem starostnem obdobju?
- Kaj pa danes – na tem delavnem mestu? Imate model, način? Kateri? Prosim, da opišete potek od informacije do otrokove celodnevne prisotnosti v skupini. Koliko otrok hkratno uvajate, če jih?
- Poznate berlinski model uvajanja? Prosim, da ga opišete. Ali ste avtonomni in avtentični pri oblikah in načinih? Če imate osebni način, ga, prosim, opišite.
- Opišite vaša doživetja pričakovanj staršev. Kako se odločajo, kdo bo z otrokom prisoten v procesu? Jim daste natančna navodila, in če da, katera? Vas upoštevajo, razumejo, prosijo za nasvet? Ste jim na razpolago?
- Opišite težave, s katerimi se najpogosteje srečujete v tem procesu (tako v sebi kot v odnosu z drugimi odraslimi in otroki)?
- Točka preloma – otrok ostane cel dan v vrtcu.
- Kako so starši pripravljani na tisti kritični trenutek, ko morajo predati otroka v roke vzgojitelja in zapreti vrata pred vami in otrokom ob vas? Imate notrani boj, slabo vest?
- Prepuščate iniciativo staršem ali ste vi tisti, ki starše podpirate v času negotovosti?
- Potek uvajanja bratcev in sestric, kaj opazate?

- Evalvacija poteka procesa uvajanja – obstajajo obča poznavanja, ki jih upoštevate pri načrtovanju uvajanja? Kateri momenti so posebni (čas, ki je na voljo, posebnost odnosa med staršem in otrokom...)?